

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

SUYŪTĪ'NİN “*TARĪHU'L HULAFĀ*” ADLI ESERİNE GÖRE XI. VE XIV.
YÜZYILLARDA SELÇUKLULAR
(ÇEVİRİ – DEĞERLENDİRME)

Yüksek Lisans Tezi

Onur ÖZATAĞ

Ankara – 2008

T.C.
ANKARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TARİH (ORTAÇAĞ TARİHİ)
ANABİLİM DALI

SUYŪTÎ'NİN “*TARİHU'L HULAFÂ*” ADLI ESERİNE GÖRE XI. VE XIV.
YÜZYILLARDA SELÇUKLULAR
(ÇEVİRİ – DEĞERLENDİRME)

Yüksek Lisans Tezi

Onur ÖZATAĞ

Tez Danışmanı

Prof. Dr. İlhan Erdem

Ankara – 2008

İÇİNDEKİLER

Önsöz.....	i
Konunun İncelenmesindeki Amaç, İzlenen Yol ve Yöntemler.....	iv
Transkripsiyon Sistemi	vii
Kısaltmalar.....	viii

GİRİŞ	1
Selçuklular’dan Memlükler’in Sonuna Kadar İslâm Dünyasına Genel Bir Bakış.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

A. Suyûtî’nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri	15
B. Eserin Selçuklu Tarihi Açısından Önemi ve Değerlendirilmesi.....	25

İKİNCİ BÖLÜM

Metnin Halife Kâdir’den (991-1031) İtibaren Halife Mustakfî (1302-1340) Döneminin Sonuna Kadar Olan Bölümünün Tercümesi	27
---	----

EL-KÂDİR Bİ’LLAH, EBU’L-ABBAS (991-1031).....	28
EL-KÂİM Bİ’EMRİ’LLAH, EBU CAFER (1031-1075).....	36
EL-MUKTADÎ Bİ’EMRİ’LLAH, EBU’L-KÂSİM (1075-1094)	44
EL-MÜSTAZHİR Bİ’LLAH, EBU’L-ABBAS (1094-1118)	49
EL-MÜSTERŞİD Bİ’LLAH, EBU MANSUR (1118-1135)	57
ER-RÂŞİD Bİ’LLAH, EBU CAFER (1135-1136).....	64
EL-MUKTEFÎ Lİ’EMRİ’LLAH, EBU ABDU’LLAH (1136-1160).....	66
EL-MÜSTENCİD Bİ’LLAH, EBU’L-MUZAFFER (1160-1170).....	74
EL-MUSTAZÎ Bİ’EMRİ’LLAH, EL-HASAN (1170-1180)	77
EN-NÂSİR Lİ’DİNİ’LLAH, AHMED (1180-1225)	83
EZ-ZÂHİR Bİ’EMRİ’LLAH, EBU NASR (1225-1226)	98

EL-MUSTANSİR Bİ'LLAH, EBU CĀFER (1226-1242)	102
EL-MUSTA'SİM Bİ'LLAH, EBU AHMED (1242-1258)	108
TATARLAR'IN DURUMU ÜZERİNE KISA BİR BÖLÜM	112
EL-MUSTANSİR Bİ'LLAH AHMED (<i>Haziran 1261- Aralık 1261</i>)	126
EL-HĀKİM Bİ'EMRİ'LLAH, EBU'L-ABBAS (1262-1302)	128
EL-MUSTAKFĪ Bİ'LLAH, EBU'R-REBĪ'Ī' (1302-1340)	136
 KAYNAKÇA	 142
ÖZET	144
EK 1 – Eserde geçen Selçuklu Öncesi Türklere İlişkin Alıntılar	146
EK 2 – Metnin Orijinali	150

ÖNSÖZ

Günümüzde, Selçuklu devletleri tarihi, Türk tarihi üzerindeki çalışmalar ve araştırmalarda en önemli bir dönemi kapsamaktadır. Cumhuriyetimizin kuruluşundan bu yana Selçuklular üzerine çoklu disiplinleri bünyesinde barındıran pek çok kapsamlı bilimsel eser yazılmış ve sayısız denebilecek kadar makale yayımlanmıştır. Böylece, Selçuklu devletlerinin sadece temel tarihlerinin oluşturulmasıyla kalınmamış; konu, detaylarıyla birlikte derinlemesine incelenmiştir.

Büyük Selçuklu Devleti'ni içinde bulunduran topraklar doğrudan İslâm etkisi altındaki Arap-İran nüfuz alanı dahilinde olduklarından, bu devlet üzerine yazılan ana kaynak kitaplar da, çok büyük bir çoğunlukla, Arapça ve Farsça dillerindedir. Bu çalışmamızın da konusunu oluşturan Suyûtî'nin "*Tarīhu'l-Hulafā*" adlı eseri, XVI. yüzyılın hemen başlarında yazılmış olan Arapça bir eserdir ve konusunu, isminden de anlaşılabilir gibi, Hz. Muhammed'in vefatından itibaren h. 886/m. 1481 yılına kadar tüm halifelerin kapsamlı bir özet şeklinde yazılmış olan tarihleri oluşturmaktadır. Kronik tarzda yazdığı bu eserinde Suyûtî, özellikle Halife Mu'tasım (833-842) ve Vāsık (842-847) dönemlerinden itibaren Türkler'den de haber vermektedir. Ancak, Selçuklular'ın ilk kez ortaya çıkışları ya da hanedanın kurucusu olan Dukak oğlu Selçuk'un kendisine dair herhangi bir bilgi vermemektedir. Öyle ki, bu konunun en önemli kaynağını oluşturan ve Halife Muktedir bi'llah'ın İtil Bulgarları'nın lideri Yıltavar (*İlteber*) Almış'ın isteği üzerine 921-22 yılında onlara gönderdiği heyette bulunan İbn Fadlan'ın şahsi izlenimlerine dayanarak yazdığı ve Oğuz Türkleri'nin yanı sıra Volga Bulgarları, Başkırtlar, Hazarlar ve Ruslar gibi diğer

kuzey halkları hakkında da çok değerli bilgiler sunduğu “*Rihle*” adlı eserinden bahsetmez bile.¹ Fakat, XI. yüzyıldan itibaren, özellikle Halife el-Kâim bi’Emri’llah (1031-1075) döneminden başlayarak, Selçuklular’dan bahsetmekte ve onların Abbâsi halifeleri ile olan ilişkelerinden haber vermektedir. Özellikle yer verdiği isimse Tuğrul Bey’in kendisidir. Bu sebeple, biz de çalışmamıza eserin Halife el-Kâdir bi’llah (991-1031) döneminden itibaren, Halife el-Mustakfî’nin (1302-1340) iktidar döneminin sonunda kadar olan kısmını dahil ettik. Ayrıca bu dönem, Mısır’da Memlûkler’in siyasi otoritesi altında halifeliklerini sürdüren Mısır Abbâsileri’ne de değinmektedir. Her ne kadar eser, Büyük Selçuklu Devleti ya da Anadolu Selçuklu Devleti’ne ilişkin daha önceden bilinmeyen bir konuyu ortaya çıkarmasa da, yazarın konuya Sünni-Abbâsi taraflı olan bakış açısını doğrudan yansıtmaması bakımından önemlidir ve günümüze kadar da ülkemizde ele alınmamış ve dilimize çevrilmemiştir.

Bunun yanı sıra, eser sadece siyasi tarih nitelikli bir kronik niteliğini taşımamaktadır. Yazar, yıllara göre ele aldığı siyasi olayların yanı sıra, çeşitli hikayeleri de esere katmış ve bunun yanı sıra pek çok şiire de yer vermiştir. Depremler, ilgili astronomik olaylar, iklim ve hava durumuna bağlı çeşitli yerel felaketler, kıtlıklar ve fiyat hareketleri de onun eserinde kendine yer bulmuştur. Bu yönüyle eser VII. ve XV. yüzyıllar arasındaki geniş bir zaman diliminde kültür tarihine ilişkin ip uçlarına da yer vermektedir.

¹ Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 2000, s. 14

Bu çalışmanın konusunun belirlenmesinde ve daha sonraki aşamalarının oluşturulmasında hiç bir yardımını esirgemeyen, öğrencisini daima teşvik eden değerli anabilim dalı hocam sayın Prof. Dr. İlhan Erdem'e, her konuda beni aydınlatan ve destekleyen değerli hocam sayın Prof. Dr. Melek Delilbaşı'na içten teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca, habersiz kapısını almama karşın, uzun süredir üzerinde çalıştığım fakat iinden çıkmadığım çevirilerde bilgisini ve yardımını esirgemeyen değerli lisans hocam sayın Prof. Dr. M. Faruk Toprak'a da teşekkürlerimi arz ediyorum. Son olarak, bu alımanın hazırlanmasında her ihtiyacımıza sabırla yardım eden değerli hocalarım Dr. Mustafa Uyar'a, Murat Keiş'e ve Ayşegöl alı'ya da teşekkür ederim.

Konunun İncelenmesindeki Amaç, İzlenen Yol ve Yöntemler

Selçuklu tarihi üzerine yazılmış pek çok kaynak eser bulunmaktadır; ancak, gerek bunların büyük çoğunluğunun ülkemizde incelenmiş olması; gerekse hepsinin Arapça olmamasından dolayı, Selçukluları Suyûtî'nin "*Tarihu'l-Hulafâ*" adlı eserine göre incelemeye karar verdik. Yukarıda sıralanan gerekçelere Suyûtî'nin bir çok farklı disiplindeki saygınlığını da eklemek mümkündür ki, onun bu nitelikleri de konu seçiminde önemli bir etken oluşturmaktadır. Ayrıca, Suyûtî'nin kendi şahsiyeti de aşağıda farklı kaynaklardan kapsamlı bir şekilde ele alınacaktır.

Bu çalışmayı yaparken başlıca iki amaç göz önünde bulundurulmuştur. Birincisi, daha önce Türkçe'ye çevrilmemiş olan "*Tarihu'l-Hulafa*"nın bir kısmını Türkçe'ye kazandırmaktır. İkincisi ise, Mısırlı Sünni bir araştırmacı olan Suyûtî'nin kendi bakış açısından Abbasiler ve Selçuklu Türkleri arasındaki ilişkiyi gözler önüne sermektir. Zira Suyûtî, cennete ulaşmak için yegane yolu Sünnet olarak görür ve onun da tek temsilcisi, Sünnet'in devamı olarak kabul ettiği Abbasiler'dir. Bu yüzden o, Abbasiler ya da onlara doğrudan hizmet edenler dışındaki tüm siyasi otoriteleri reddetmektedir. İşte, bu çalışmanın amacı, yukarıda da belirtildiği gibi, onun bu bakış açısını çeviri yolu ile elden geldiğince dilimize sunabilmektir.

Çalışmamızda Suyûtî'nin "*Tarihu'l-Hulafâ*" adlı eserini temel aldığımız için, öncelikle eseri ve yazarı tanıtmayı uygun bulduk. Suyûtî'nin hayatı ile ilgili olarak, Brill tarafından yayımlanan *Encyclopedia of Islam*'ın "*Suyûtî*" adlı makalesini temel aldık. Ancak bunun yanı sıra, "*Tarihu'l-Hulafâ*"nın İngilizce çevirisi olan ve H. S. Jarrett tarafından 1881 yılında Calcutta'da yayımlanan "*History of the Caliphs*" adlı

tercümemnin önsözünde yer alan bilgilerden de istifade ettik. Jarrett, yaptığı çevirinin önsözünde Suyûtî'nin hayatı ile ilgili olarak, onun kendi kaleminden çıkan satırları, yine Suyûtî'ye ait olan “*Husne'l-Muhazıra fi Ahbari'l-Mısır ve'l-Kāhira*” adlı eserden aktarmaktadır ve metnin İngilizce tercümesini sunmaktadır. Böylece, bahsi geçen ilk makale ile Suyûtî'nin kendi otobiyografisini de kıyaslama imkanı bulmuş olduk.

Buna paralel olarak, eserin çevrilme sürecine değinmek gereklidir; çünkü bu çalışmanın temelini orijinal Arapça metnin Türkçe'ye tercümesi oluşturmaktadır. Orijinal metin 3. baskıdır ve m. 1964/ h. 1383 yılında Kahire'de basılmıştır.² Aynı metnin İngilizce çevirisi ise *Major H. S. Jarrett* tarafından “*History of The Caliphs*” adı altında yapılmış ve 1881 yılında, Calcutta'da *Asiatic Society* tarafından yayımlanmıştır.³ Çalışmamızda iki metin de birbirlerine paralel olarak kıyaslanmıştır ve bu doğrultuda tercüme edilmiştir. Ancak tabi ki, orijinal metin temel alındığından çalışmamızda İngilizce metne, kaynağı gösterilerek alınan bazı dipnotlar dışında, yer verilmemiştir. Metnin çevirisine, m. 786 yılında halife olan Hārûn er-Reşid'den başlanmış ve m. 1386 yılında halife olan el-Musta'sım bi'llah'ta çeviri sonlandırılmıştır. Çalışmamıza ise, Selçuklular'ın İslâm dünyasından hüküm sürdükleri dönemler olan XI. ve XIV. asırlar dahil edilmiştir. Bunun dışında, Türkler'den bahseden daha erken dönemler de ekler bölümünde ayrıca verilmiştir.

Metnin bir kronik olmasından dolayı tarih dönüştürmeleri çok önemli bir yer tutmaktadır. Bu konuda, yine Brill tarafından yayımlanan *Encyclopedia of Islam*'ın

² Eser, bu tezin hazırlayanı tarafından Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmuştur. Künyesi şöyledir: *North Wing, 6. floor, Moh.208.c.7.*

³ Bu çeviri, tezin hazırlayanı tarafından Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde bulunmuştur. Künyesi şöyledir: *North Wing, 6. floor, Moh.206.b.23.*

“Tarikh” adlı makalesinde yer alan ve bu makaledeki tarih dönüşümelerinde kullanılan *“CALH”* adlı bilgisayar programının 1997 sürümlü olan 1.2 sürümü kullanılmıştır. B. Van Dalen tarafından hazırlanan bu program pek çok farklı takvimi birbirleri arasında dönüştürebilmektedir ve internet üzerinden ücretsiz olarak edinilebilir.

TRANSKRİPSİYON SİSTEMİ

Bu çalışmada şu transkripsiyon alfabesi kullanılmıştır:

'	ء	g	غ
ā, e, i, u	ا	f	ف
b	ب	k	ق
t	ت	k	ك
s	ث	l	ل
c	ج	m	م
h	ح	n	ن
h	خ	ū, u	و
d	د	h, e	ه
z	ذ	y, i, ī	ی
r	ر		
z	ز		
s	س		
s	ش		
s	ص		
d	ض		
t	ط		
z	ظ		
'	ع		

Notlar:

1. Telaffuzunda zorluk çekilmeyen özel isimler Türkçe’de kullanıldığı gibi yazılmıştır. “Abdullah” örneğinde olduğu gibi.
2. Arapça isimler bu dildeki okunuşlarına uygun şekilde yazılmıştır.

Kısaltmalar

age.	: adı geçen eser
agm.	: adı geçen makale
bkz.	: bakınız
çev.	: çeviri
ed.	: editör
EI	: Encyclopedia of Islam
s.	: sayfa
terc.	: tercüme
TTK	: Türk Tarih Kurumu

GİRİŞ

Büyük Selçuklu Devleti başta olmak üzere, Selçuklu devletleri tarihi Türk tarihini eksiksiz bir biçimde kavramak, özellikle Anadolu'daki Türk köklerinin tarihi geçmişini bilebilmek, bunu Osmanlı İmparatorluğu ile doğru bir biçimde ilişkilendirebilmek ve sonuçta da Türkler'in Orta Asya ile olan akrabalık ve kendilerine özgü kültür bağlarının meydana çıkarılabilmesi için hayati derecede önem taşımaktadır. Zira, köklerini bilmeyen, tanımayan bir ulus geleceğini de doğru şekilde inşa etmekten geri kalır. Tarih bu gerçeğin doğruluğunu, İspanyol tarzı sömürgecilik⁴ döneminin XX. yüzyılda "sona erışı" ile Afrika, Güney Amerika, Güney Doğu Asya'daki gibi sömürgeciliğin en acı yöntemlerine yüzlerce yıl maruz kalmış toplumların kendi ulusal tarihlerini yazma telaşına koyulmaları ile ortaya çıkarmıştır.⁵ Öyle ki, bu toplumlar sömürgeci "efendileri" tarafından sadece bir gelir kaynağı olarak, kendi çıkarları doğrultusunda algılanmışlar ve tarihleri de bu "efendilerle" karşılaştıkları kısa zaman dilimleri içinde yine bu "efendilerin" bakış açısından yazılmıştır. Aynı durum, aynı sömürgeci güçler tarafından malesef, Osmanlı'nın Bizans'ın Müslüman bir uzantısı olduğu ve kendine ait herhangi bir kültürel yapısı ya da devlet geleneği olmadığı savı ile 1919 yılındaki Paris Barış Konferansında Türk heyetinin karşısına çıkarılmıştır.⁶ İşte tam bu noktada Türk tarihinin, Türk devlet geleneğinin ve Türk

⁴ Genel tarhisel kaniya göre iki tip sömürgecilik yöntemi vardır. Bunlardan biri kılıç zoru ve saf kaba kuvvet ile dayatılan sömürgeciliktir ki, tarihte en çok kullanıcısı İspanyollar olmuştur. İkinci tip sömürgecilik ise ticaret anlaşmaları ve çeşitli imtiyazlarla elde edilen, ticari güç elde edildikçe de iktisadi zorlamalarla sömürülen ülkelere dayatılan yöntemdir ki, bunun da tarih boyunca en çok kullanıcısı Hollandalılardır ve Hollanda tipi sömürgecilik olarak anılır.

⁵ Bkz. Tosh, John, **Tarihin Peşinde**, İstanbul, 2008, s. 5.

⁶ Bkz. Berktaş, Halil, **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü**, İstanbul, 1983, s. 22-23.

kültürünün tarihsel bir zincir halinde incelenerek ortaya konulması gerekliliği meydana gelmiştir.

Yukarıda bahsi geçen hayati gereksinimler doğrultusunda başta Ord. Prof. Dr. M. Fuad Köprülü olmak üzere, Prof. Dr. Osman Turan, Prof Dr. M. Altay Köymen, Prof. Dr. Faruk Sümer, Prof. Dr. Ahmed Ateş, Prof. Dr. Ali Sevim, Prof. Dr. Edoğan Merçil ve daha pek çok yerli ve yabancı önemli tarihçi tarafından Selçuklar'ın tarihi yapısı, ana kaynaklardan birebir yararlanılarak, ortaya konmuştur. Böylece Osmanlı Devlet yapısının kendi özgü bir yapısı olduğu ve kökenini de ta Orta Asya'nın steplerinden çıkan Türk kültüründen aldığı, kanıtları ile net bir şekilde dünya tarihine sunulmuştur.

Tabi ki, bu tarih çerçevesinin oluşturulmasında birinci planda yer alan belgeler içlerinde Selçuklular'dan az ya da çok, detaysız ya da kapsamlı haberler veren kaynak kitaplar olmuştur ki, bunların çoğunluğu Arapça ya da Farsça'dır. Ancak bu eserlerin bahsi geçen dilleri iyi bilen tarihçiler tarafından incelenmesiyle günümüzde Selçuklular hakkında kapsamlı bilgi sahibi olmamız mümkün olabilmıştır.

Selçuklular'dan Memlûkler'in Sonuna Kadar İslâm Dünyasına Genel Bir Bakış

Büyük Selçuklu Devletinin kurulduğu bölge olan Horasan yöresi, 751 yılında Çinli Tang hanedanı ile Abbasiler arasında yapılan ve Abbāsiler'in galip gelmesi ile sonuçlanan Talas Savaşı ile İslâm etkisi altına girmişti. Prof. Dr. Osman Turan da bu muharebenin sonucunu *“Talas suyu meydan muharebesinde Türkler Abbāsiler tarafını tutmakla yalnız muharebenin neticesini değil, tarihlerinin istikametini de değiştirdiler”* sözleriyle betimlemektedir.⁷ Böylece, Selçuklular'ın bu yörede üstün ve egemen bir güç olarak ortaya çıktıkları XI. yüzyılda bölge halen İslâm topraklarının kuzey uçlarını temsil ediyordu ve Abbasi halifelerinin de gözü çoğu zaman bu bölgenin kuzeyinden, yani Maveraünnehir'den gelen tehditlerin üzerinde olmuştu. Nitekim, Halife en-Nāsır li'Dīni'llah (1180-1225) döneminde Harezmşah Muhammed Bağdat'ı bu yöreden tehdit etmiştir. Musta'sım bi'llah (1242-1258) döneminde ise, Moğollar'ın da yine bu bölge üzerinden yıldırım gibi gelerek Bağdat'a girdikleri meçhuldür. Özetle, Horasan yöresi ile Abbāsi halifeliği arasındaki ilişkiler, genelde bir gerginlik ya da olası bir savaş tehdidi içindedir.

İşte Selçuklular'da, özellikle 1040 yılında Gazneliler'e karşı savaşıarak galip geldikleri Dandanakan Savaşı'ndan sonra Horasan'a hakim oldular ve bundan sonra da doğrudan Abbāsi halifeleri ve Arap dünyası ile bir ilişki içine girdiler. Kendilerinden önce de, Şii olan ve Abbasi halifelerini, özellikle Halife el-Mutî' (946-974) ve Halife et-Tâi (974-991) dönemlerinde, tamamen kendi otoriteleri ve egemenlikleri altına alan Buveyhileri saf dışı bırakmak suretiyle Abbāsi idaresinin

⁷ Bkz. Turan, Osman, **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, 2005, s. 25

de takdirini kazanmışlardır. Zaten, ta İbn Fadlan ziyaretinden bu yana (921), doğudan gelen fatih Türklerin, Hilafeti Buveyhi zulmünden kurtaracağına dair bir inanış da yerleşmiş bulunmaktaydı.⁸ Buna ek olarak, Selçuk'uk İslâm'a geçtikten sonra bizzat kendisinin putperest kabul ettiği soydaşı Oğuzlar'a vergi vermeyi reddetmesi ve onlara karşı uçlarda savaş vermesi de Selçuklular'ın İslâm dünyasında hızla ön plana çıkmalarına sağlam bir temel hazırlamıştır.⁹

Bu olaya kısaca değinmek konunun gidişatı açısından önemlidir. Halife el-Kâim'in (1031-1075) veziri olan İbn el-Müslime, son dönemlerde güçleri zayıflayan Buveyhiler'e karşı Tuğrul Bey'den yardım istemiştir. Zira, Tuğrul Bey bu sırada İsfahan'ı topraklarına katmıştır (1050) ve ona diğer bütün beylerden daha üstün lakaplar verilmiştir. En sonunda, hem halifeliğin hem de Tuğrul Bey'e bağlı olan güçlerin el ele vermesiyle Bağdat'a girilmiş ve Buveyhilere bağlı Türk ordusunun başkomutanı el-Besāsirî olarak bilinen Arslan et-Türkî Bağdat'tan kovulmuştur. Bu, Tuğrul Bey'in Abbāsiler'i Buveyhi boyunduruğundan ilk kez kurtarışıdır. C. Cahen, Tuğrul Bey'in bu başarısını şöyle özetlemektedir: *"Yüz yılı aşkın bir süreden beri askeri kumandanların 'korumasına' katlanmak zorunda kalmış Halifelik, öncelerdeki gücünü yeniden ele geçirmeyi bekleyemezdi; fakat daha bir ölçüde saygı gösteren ve hiç olmazsa Sünni olan bu Türk beyinin koruması altında, bazı umutlar besleyebilirdi. Nitekim; daha rahat bir yaşam sürdürmeye, bağımlı olsa da, gerçek bir hükümet alanı olan Bağdat yönetiminde daha büyük bir rol oynamaya başladı. Halife, Tuğrul Bey'e 'Doğu'nun ve Batı'nın Hakanı' unvanını verdi. Bu unvan, ona bütün Müslüman topraklarını, özellikle Abbāsi Halifeliği'ni tanımayan bölgeleri, fethetmek yetkisini*

⁸ Bkz. Turan, Osman, age., 2005, s. 29

⁹ Bkz. Merçil, Erdoğan, **Müslüman Türk Devletleri Tarihi**, Ankara, 2000, s. 43-44

ve görevini veriyordu.”¹⁰ Bunun yanı sıra, Halife el-Kāim, Sultan Tuğrul Bey’in yeğenlerinden biriyle de evlenmiştir.¹¹

Bunu takiben Tuğrul Bey, İbrahim Yinal ve Arslan oğlu Kutalmış tarafından idare edilen bir Türkmen ayaklanması ile uğraşmak zorunda kalmış ve tüm kuvvetini bu yönde sarf etmeye yönelmiştir. Öyle ki, bu sırada el-Besāsirî komutasındaki bir ordu Bağdat’ı tekrar ele geçirmiş ve orada kendi destekleyicileri olan Şii Fatimîler adına hutbeler okunmuştur. İbn Müslime öldürülmüş, Halife ise bir Arap şehyine teslim edilmiştir. İrandan muzaffer bir şekilde dönen Selçuklu ordularının başındaki Tuğrul Bey Bağdat’ı yeniden ele geçirmiş, el-Besāsirî’yi öldürerek Halife’yi yeniden makamına teslim etmiştir (1059). Ancak, bundan sonra tüm Arap şeyhleri Tuğrul Bey’e bağlılıklarını bildirmek için koşmuşlardır.¹² Hilafeti bu ikinci kurtarışından sonra Tuğrul Bey, Halife’nin kızlarından biri ile evlenmeyi kendisine hak görmüştür. Ancak, Tuğrul Bey 1063 senesinde öldüğünden Halife ile böyle bir damat-kayınpeder ilişkisinin nasıl gelişebileceğini bilebilme imkanımız yoktur.¹³

Suyûtî, bu çalışmamızın konusunu oluşturan eserinin Selçuklular’la ilgili olan kısmını el-Kāim bi’Emri’llah döneminden itibaren başlatmıştır. Fakat bu, sadece halifenin isim başlağı altında yer verdiği dönemin önemli siyasi olaylarından biridir; yani eserde Selçuklular için ayrılmış özel bir bölüm bulunmamaktadır. Suyûtî için birinci planda olan Abbāsi Halifeliği’nin selametidir. Bu yüzden, yukarıda da belirtildiğı üzere, konuya sadece Abbāsi çıkarlarının üstünlüğü açısından yanaşmış ve Abbāsi hakimiyetine engel olan ya da kısıtlayan tüm güçleri şiddetle eleştirmiştir.

¹⁰ Bkz. Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu’da Türkler** (3. baskı), İstanbul, 1994, s. 42.

¹¹ Bkz. Cahen, Claude, 1994, s. 42.

¹² Bkz. Cahen, Claude, 1994, s. 43.

¹³ Bkz. Cahen, Claude, 1994, s. 43.

Onun bu yaklaşımının temelinde ise, Abbāsiler’in Hz. Peygamber’in Sünneti’nin ve İslâm hukukunun yeryüzündeki meşru olan tek temsilcileri olduğuna kesin bir şekilde inanması yatmaktadır. Abbāsi halifelerinin ruhani liderlikleri altında, onların dünyevi çıkarları için savaşan seküler askeri komutanları övmesi ve Abbāsiler’in yeryüzündeki egemenliklerini sınırlayan ya da engelleyen diğer tüm seküler askeri liderleri ya da etnisiteleri yermesinin nedeni de yine bu düşüncesidir. Bu doğrultuda, Selçuklular’ın da Abbāsiler’i, Buveyhiler kadar olmasa da, seküler açıdan kendi egemenlikleri altına almaları ve Tuğrul Bey’in el-Kāim’in, pek rıza göstermemesine rağmen, onun kızı ile evlenmesi yüzünden Suyūtî bu ilk dönem Selçuklu hanedanına pek hoş bakmamaktadır. Ancak burada kabul edilmesi gereken husus, İslam aleminde dünyevi gücü temsil eden Selçuklu sultanlığı ve manevi gücü temsil eden Abbāsi halifeliği olmak ve Abbāsiler’in Selçuklular’a bağlı kalması üzere iki kuvvetin meydana çıkmasına neden olmasıdır.¹⁴

Fakat, tüm bunlara yer vermeksizin Suyūtî, bir Selçuklu emiri olan Nureddin Zengi ve ona bağlı olan Salahaddin Eyyübî’yi eserinde olabildiğince yüceltmıştır. Öyle ki, Zengi’ye bağlı bir komutan olan Eyyübî’nin, Abbāsiler’in rafızı saydığı Mısır’daki Fâtîmi hilafetini çökertmesiyle Eyyübî’yi adeta yere göğe sığdıramamaktadır. Ancak bundan sonra, Moğol istilasından kaçan Abbāsiler için, Memlûk egemenliği altında olsa da, Mısır’da yeniden hilâfetlerini tesis edebilmek mümkün olmuştur ve Eyyübî’de bunu Selçuklular’dan ve doğrudan Zengi’nin kendisinden devraldığı mirasla gerçekleştirebilmiştir. Suyūtî, konunun bu yönüne hiç değinmemektedir.

¹⁴ Bkz. Turan, Osman, **Selçuklular ve İslâm**, İstanbul, 2005, s. 31

Suyūtī, El-Kāim döneminde Tuğrul Bey'in ölümünü (1063) takiben Sultan Alp Arslan'ın (1063-1072) başa geçişine sadece bir kaç satır ile yer vererek, doğrudan Malazgirt savaşına geçmiştir ki, bu konuya da ayırdığı yer sadece bir kaç satırdan ibarettir. Ancak, zaferi kazanan tarafın Müslüman olmasından mutluluk duymuştur ve Bizans hükümdarı Romen Diyojen'in esir düştüğünde Halife'nin yönünü Alp Arslan'a sorarak o yöne doğru selam vermesine özel bir yer vermiştir. Kazanılan bu zaferle, Türkler'in Anadolu içlerine doğru olan ilerleyişlerinin olumlu yönde bir ivme kazanması ise Suyūtī'nin pek de dikkatini çekmemiştir. Zaten bu durum, onun Anadolu Selçuklular'ının Moğollar karşısında yenilgiye uğradıkları 1243 Köseadağ savaşına hiç yer vermemesinden de açıktır.

Suyūtī, Sultan Melikşah (1072-1092) dönemine ise, onunla Halife el-Muktedī bi'Emri'llah ile arasında çıkan bir anlaşmazlık dışında değinmemektedir. Buna göre, Melikşah, halifeden Bağdat'ı terketmesini istemiş ve onu bu doğrultuda oldukça sıkıştırmıştır. Fakat, tam bu sırada Melikşah hayatını kaybeder ve bu durum da halifenin kerametine bağlanır. Hatta Suyūtī Melikşah'ın ölümü için *"ateşe düştü"* deyişini kullanmıştır. Burada özellikle değindiği mesele ise, Melikşah'ın ölümünden sonra Selçuklu devletinde baş gösteren iç savaştır. Babasının ölümünden sonra Berkıyaruk sultanlık üzerinde hak iddia eder ve henüz beş yaşında Selçuklu tahtına çıkmış olan kerdeşi Mahmud'un sultanlığını tanımaz. Bunun üzerine halife onu tanır ve hil'at göndererek ona *"Ruknu'd-Dīn"* lakabını verir. Lakin, asıl iç savaş bundan sonra çıkacaktır ve Suyūtī'nin bu konu üzerine kullandığı *"mallar yağmalandı, kan döküldü, ülkeler harab oldu"* betimlemesini tam olarak hak edecektir.

Berkyaruk ve kardeşi Muhammed Tapar arasında taht mücadelesi ile geçecek ve fetret devri olarak anılacak olan bu dönemde, iki kardeş arasında beş ayrı savaş olmuştur. Bu savaşlardan, haliyle, sadece bu iki kardeşin kendileri değil Büyük Selçuklu Devleti'nin de kendisi büyük zarar görmüştür. Sonuç olarak devlet, merkezi ve güçlü bir otoriteden yoksun kalmış ve vergi toplanamadığı için de mali kaynaklarını yitirmiştir. Başlangıçta Sultan Berkyaruk ve Muhammed Tapar kudret sahibiyken, bu çatışmalar nedeniyle zayıf düşmüşler ve takipçileri de oldukça azalmıştır. Bu durumun farkına varan iki kardeş, en sonunda, aralarında barış yapmaya karar verirler ve Ocak 1104 yılında şartlarına bağlı kalmaya söz verdikleri bir anlaşma ile devletin bu güç durumuna sona erdirirler. Sultan Berkyaruk ise bu anlaşmadan kısa bir zaman sonra, henüz yirmi beş yaşındayken, hayata gözlerini yumar.¹⁵

Burada kabul edilmesi gereken temel nokta, Melikşah'ın ölümü ile İran'daki Selçuklu İmparatorluğu'nun parçalanmaya başlamasıdır.¹⁶ Böylece artık kimse Anadolu'ya karışmaz olmuştur. Anadolu'daki Türkler, Doğu'daki soydaşlarından gelmesi muhtemel olan bir engelle karşılaşmaksızın, tamamen hür olarak diledikleri gibi davranma olanağına kavuşmuşlardır.¹⁷

Sonuçta XII. asıra girerken Irak, Anadolu ve Suriye'de yeni meliklikler oluşmuştur ve bu dönemin temelini şekillendiren olaylarda Türk-Müslüman güçleri ile Haçlılar arasındaki mücadelelerdir. Haçlılar da, dönemin parçalanmalar gösteren karakterinden yararlanarak Yakındoğu'ya gelmişler ve sonuçta da ticaret, özellikle

¹⁵ Konunun detaylı anlatımı için bkz. Prof. Dr. Ali Sevim-Prof. Dr. Erdoğan Merçil, **Büyük Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara, TTK, 1995, s. 159-173.

¹⁶ Bkz. Cahen, Claude, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İstanbul, 1994, s.95

¹⁷ Bkz. Cahen, Claude, 1994, s. 95

deniz yoluyla, Batılıların lehine ivme kazanmıştır. Bu döneme ilişkin değinilmesi gereken önemli noktalardan birisi de Hilâfet'in tekrar güç kazanmış olmasıdır ki, bunun da temellerini Halife el-Müsterşit bi'llah (1118-1135) atmıştır ve aynı yüzyılın sonunda Hilâfet'in gücü Halife en-Nâsır li'Dīni'llah (1180-1225) dönemi ile, içinde bulunulan yüzyılın, zirvesine ulaşmıştır.

Yine bu dönemde Bizans, Anadolu'nun tamamına tekrar hakim olmak ve Türkler'i buradan atmak kaygısıyla önemli bir tehdit oluşturmuştur. Fakat bu tehdit Anadolu Selçukluları'nın lideri olan Sultan II. Kılıç Arslan (1156-1192) tarafından 1176 yılında Mryokephalon'da Bizanslılar'a karşı kazanılan ezici bir zaferle bertaraf edilmiştir.

Haçlılarla ve Kudüs'te 1099 yılında kurulan Haçlı krallığı ile olan mücadelede ise Selçuklu'ya bağlı Suriye emiri olan Nureddin Zengi'nin ön plana çıktığını görmekteyiz. Ona "*Sultan*" şeklinde hitab edilmesi ise, o dönem kendisinin ne kadar önemli bir şahsiyet olduğunu göstermektedir. Franklar üzerinde bıraktığı korkutucu etki ise eserin ilgili bölümleri okunduğunda çok net bir şekilde anlaşılmaktadır. Zira, Zengi nereye ayağını bassa, Franklar oradan çekilmektedirler. Zengi'ye bağlı bir komutan olan Emir Esedu'd-Dīn Şirkûh'un yeğeni Salahaddin Eyyübî'nin Mısır'daki Fâtīmī Hilâfeti'ni yıkması ve burada Abbâsioğulları adına hutbe okutması ise Abbâsiler tarafından sevinçle karşılanmış ve adeta bir bayram gibi kutlanmıştır.

XIII. yüzyıla girildiğinde Batı dünyası ve Bizans arasında, özellikle Bizans şok eden çok önemli bir gelişme olmuştur. IV. Haçlı Seferi sonucunda, Venediklilerin telkinleri ve çıkarları doğrultusunda, 1204 yılında Konstantinopol Haçlılar tarafından ele geçirilmiş ve buradaki Yunan-Ortodoks egemenliğine son

verilmiştir. Şehir yağmalanmış, tüm zenginlikleri haçlı birlikleri tarafından talan edilmiş ve 1261 yılına kadar Bizans üzerinde hüküm sürecektir olan Latin Laskaris hanedanının egemenliğini şehir üzerinde tesis edilmiştir. Böylece, IV. Haçlı Seferi asıl amacı olan Mısır'a hiç bir zaman ulaşamamış ve bu seferden Müslüman dünyası hiç zarar görmemiştir.¹⁸ Bu seferin önemli sonuçlarından bir tanesi de, Bizans'ın Anadolu üzerindeki gücünü zayıflatması vasıtası ile Anadolu Selçuklu devletinin hakimiyetinin güçlenmesine yarar sağlamasıdır.¹⁹

Yine bu dönemde, Yakındoğu'da siyasi parçalanmalar baş göstermektedir ve Irak, Horasan Selçukluları'nın hakimiyetleri sona ermiştir. Bunun yerine, yine Türk kökenli olan Harezmşahlar siyasi bir güç olarak ön plana çıkmaktadır. Ancak, ileride de görüleceği üzere, onlar da bu yüzyılda gerçekleşen Moğol istilasından nasiplerini almışlardır.

Mısır ve Suriye'de ise Selahaddin Eyyübî'nin soyundan gelen Eyyübîler hakimiyetlerini kaybetmişler, yerlerini, 1517 yılına kadar Mısır'da iktidarda kalacak olan Türk kökenli Memlükler'e bırakmışlardır.

Bu ortamda varlığını koruyabilen en büyük iki güç Türkiye Selçukluları ve Bağdat merkezli olan Abbâsi Halifeliği idi. Anadolu, sayısız Türk akınları ve göçleri sonucunda, büyük bir oranda Selçuklu hakimiyetine geçmişti.

Türkiye Selçukluları, bu yüzyılın ortalarına kadar, Anadolu'da bağımsız hareketlerine devam edebilmişlerdir. Ancak bu hakimiyetleri, Sultan II. Gıyâseddin Keyhüsrev (1236-1246) döneminde meydana gelen 1243 tarihli Köseadağ savaşında Moğollar karşısındaki yenilgilerine kadar devam edebilmiştir. Ön görülen bu Moğol

¹⁸ Demirkent, Işın, **Haçlı Seferleri**, İstanbul, Dünya Yayıncılık, 2004, s. 180-181

¹⁹ Bkz. Demirkent, Işın, 2004, s. 181

tehlikesine karşı Selçuklu önde gelenleri diğer bölgesel Melikliklerle ortak hareket edilmesi kararını almışlar, fakat Gıyâseddin Keyhüsrev'in tedbirsiz ve maceracı tutumu sonucunda, sayıca çok üstün olmasına karşın, Selçuklu ordusu Moğollar karşısında ağır bir hezimete uğramıştır.²⁰ Bundan sonra Anadolu Selçuklu sultanları sadece sureten hükümdarlıklarını sürdürmüşler, ancak aslında gerçek egemenlik Moğollar'ın elinde olmuştur.²¹ Yine de, Anadolu Selçukluları 1308 yılında kadar varlıklarını devam ettirebilmişlerdir. Bu muharebeden ve yapılan barıştan sonra Moğollar Anadolu'yu bir süreliğine kendi haline bırakmışlardır. Böylece, onların önünden kaçan Türkmen ve Harizmli göçmenler bu bölgeleri oldukça yoğun bir göçe tabi tutmuşlar ve bunların verdiği rahatsızlık devam etmiştir.²²

XIII. yüzyıl ortalarında başlayan ve İslâm dünyası bakımından önü alınamaz felaketlere neden olan Moğol istilası, bilindiği üzere, sadece Anadolu Selçukluları'nın egemenliklerini yitirmelerine neden olmamıştır. Başta İslâm dünyasının merkezi olarak kabul edilen Bağdat olmak üzere, İran, Azerbaycan, Suriye-Şam'daki pek çok şehir neredeyse yerle bir olmuştur. Milyonlarla ifade edilen insanlar, çok kısa bir zaman diliminde, Moğol kılıçlarının ve atlarının altında can vermiştir. Bağdat'ın yağma ve talan edilmesi emri, Müslümanların dinsiz saydığı Hülâgü Han tarafından verilmiş ve Hristiyan, Müslüman birliklerinin olduğu kadar Moğol ve Türk birliklerinin de iştiraki ile gerçekleştirilmiştir. Bunun yanı sıra, Hülâgü'nün en yakın danışmanları

²⁰ Bkz. Turan, Osman, **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İstanbul, 2005, s. 451

²¹ Bkz. Turan, Osman, **Selçuklular ve İslâmiyet**, İstanbul, 2005, s. 71

²² Bkz. Turan, Osman, **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İstanbul, 2001, s. 183

ve stratejistlerinin bazıları ise içlerinde Sünnileri de barındıran Müslümanlar'dan müteşekkildi.²³

Suyûtî'de, 1258 yılında Bağdat'ta yaşananlara, şiirleri de katarak, oldukça uzun bir yer vermiştir. İslâm dünyasının asırlar boyunca biriktirdiği tüm kültür birikimi ve zenginlikler bir kaç gecede acımasızca yağma edilmiştir. Bunun sonucu olarak Selçuklu-Abbâsi İslâm modeli yıkılmış ve Moğol egemenliği altında yeni bir model oluşmuştur. Bu model Doğu Anadolu, İran, Irak ve Azerbaycan'da kendini gösteren, Orta Asya bozkırlarının karakteristiğini taşıyan ve Moğol Hülâgü tarafından kurulan İlhanlı Devleti (1256-1335) idi. Ancak bu devlet, Moğol devletleri arasında egemenliği en kısa ömürlü olan devlet olmuştur.

Suyûtî'nin, eserinde halifeler dışında özel bir bölümde yer verdiği tek siyasi güç Tatarlar adı altında ele aldığı Moğollar'dır. Onlara *"Tatarlar'ın durumu üzerine kısa bir bölüm"* başlığı altında, Halife el-Musta'sım'dan (1242-1258) hemen sonra, on sayfalık bir bölüm ayırmış ve haklarında genel bir bilgi vermiştir. Bundan sonra da, anlaşılacağı üzere, Bağdat'ın ve İslam dünyasının Moğol istilasından çektiklerini anlatmaktadır. Kendince sık sık dile getirdiği yara ise, el-Musta'sım'ın öldürüldüğü 1258 yılı ile el-Mustansır'ın Halife olduğu 1261 yılları arasında *"dünyanın bir halifeden yoksun"* kalmasıdır.

El-Mustansır'ın 1261 yılında Tatar zulmünden Mısır'a kaçarak kurtulması ve burada bir Memlük sultanı Baybars'a ve onun çevresine kendi soyunun Abbâsi soyundan geldiğini ispatlaması üzerine Hilâfet Mısır'da yeniden tesis edilmiştir. Ancak, Suyûtî'nin açık bir şekilde değindiği üzere, burada tesis edilen halifelik

²³ Bkz. Lane, George, *Early Mongol Rule in Thirteenth Century Iran*, London, 2003, s. 29

Bağdat'taki derece özgün niteliğinden yoksundur ve tamamıyla Memlûk meliklerinin egemenliği altında, siyasi çıkar için korunan bir kurum haline gelmiştir. Suyûtî, yaşadığı dönemde (1445-1505), hiç bir zaman açık bir şekilde Memlûk otoritesini kabul etmemiş ve onları köle olarak kabul etmiştir. Onların idaresi altında Mısır'daki Abbâsi halifelerinin otoritelerini yitirmeleri de Suyûtî'yi oldukça üzmüş ve bu duruma eserinde olabildiğince açık bir dille yer vermiştir.

Sonuç olarak Suriye, Mısır ve Arabistan'da Selçuklu yönetim tarzının revize edilmiş, askeri elit destekli bir devamı olan ve Türk karakterli bir Memlûk devleti oluşmuştur. Bu devlet, 1517'da Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethine kadar, varlığını sürdürmüş ve İslâm dünyasına liderlik etmiştir. Memlûk idaresinin Mısır'dan tamamen tasfiyesi ise 1811 yılında Osmanlı Devletine bağlı Mısır valisi Kavalalı Mehmet Ali Paşa tarafından gerçekleştirilmiştir.

Bu süre zarfında XIV. ve XV. asırların ortalarına kadar Yakındoğu ve İslâm dünyasında Memlûk sistemi egemenlik kurarken İran, Anadolu ve Azerbaycan eksenini, ta ki Osmanlılar'a kadar, yeni siyasi arayışlar ve çalkantılar içinde kalmıştır.

Son olarak Suyûtî, Halife el-Mutevekkil A'la'llah (1479-1497) döneminde Osmanlılar'a da değinmiş ve *"Küçük Asya hükümdarı"* Fatih Sultan Mehmet'in ölümü üzerine oğulları Bayezid ile Cem arasındaki çekişmeden kısa da olsa bahsetmiştir. Bu çekişmeden galip çıkanın Sultan Bayezid olduğuna ise değinmemiş, sadece *"aralarından biri galip geldi"* şeklinde yazmakla yetinmiştir. Cem Sultan'ın ise Mısır'a sığındığı ve burada hoş karşılandığını belirtmiştir. Daha sonra, Suriye ve Hicaz'a hacca gittiğini de eklemiştir.

Suy  t  'de, bu çalkantılı dönem ışığında,   bnu'l-Cevzi, Zehebi gibi önemli alimlerden yararlanarak eserini kaleme almış ve tüm   sl  m dünyasının Hil  fet altında birleşebileceği hayalini, umutsuzca eserine yansıt  mı  tır.

A. Suyûtî'nin Hayatı, İlmi Kişiliği ve Eserleri

Asıl adı Ebu Fazl Abdu'r-Rahman b. Ebu Bekir b. Muhammed Celalu'd-Dîn Hudayrî es-Suyûtî'dir. Günümüzde İslâm aleminin en çok eser veren alimi olarak kabul görmüştür.²⁴

H. S. Jarrett'de *"History of The Caliphs"*in²⁵ ön sözünde, Suyûtî'nin *"Husne'l-Muhazıra fi Ahbari'l-Mısır ve'l-Kahira"* adlı eserinden aktardığı biyografisinde, Suyûtî'nin ağzından şöyle söylemektedir:

*"Bu kitabın yazarı Abdu'l-Fazl Abdu'r-Rahman b. el-Kemal Ebu Bekir Nâsıru'd-Dîn Muhammed b. Sâbıku'd-Dîn Ebî Bekir b. Fahr Osman b. Nâsırı'd-Dîn Muhammed b. Sayfu'd-Dîn Hıdr b. Necmu'd-Dîn Ebi's-Salâh Eyyûb b. Nasıru'd-Dîn Muhammed b. eş-Şeyh Humâmi'd-Dîn el-Hudayri el-Usyûtî'dir"*²⁶.

Baba tarafından aslen İranlı olan Suyûtî, geçmişte atalarının Bağdat'ın bir mahallesi olan *Hudayriyya*'da yaşamış olduklarını iddia etmektedir. Ailesi Memlûkler döneminde Mısır'daki Asyut'a yerleşmiş ve burada önemli dini ve idari sorumluluklar üstlenmişlerdir.²⁷

Jarrett ise Suyûtî'nin kendi kaleminden bize şöyle aktarmaktadır:

"Bu kitaba hayat hikayemin kaydını düşerken, güncel yazarların örneğinden başkasını taip etmedim. Zira, onlardan hiç biri kendi hayat hikayesini sunmaksızın bir tarih kitabı yazmamıştır. Dedelerimden Humâmu'd-Dîn'den bahsederken şunu söylemeliyim ki o, zahid bir şeyhti ve bir tasavvuf fakihiydi. Onun bahsi, Sûfîlerle ilgili

²⁴ Bkz. Geoffroy, E., *"Al-Suyûtî"* adlı makale, *Encyclopedia of Islam*, Leiden, 1997, c. IX, s. 913

²⁵ Bkz. Jarrett, H. S., *History of The Caliphs*, Calcutta, Asiatic Society, 1881, s. v.

²⁶ Adı, hem *"Suyûtî"* hem de *"Usyûtî"* şeklinde yazılmıştır. (Bkz. Jarrett, H. S., age., 1881, s. v, ilk dipnot)

²⁷ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s.913

olan bölümde geçecektir. Ondan sonra gelen dedelerim ise mevki ve güç sahibiydiler. Bunlarda biri kendi bulunduğu şehirde kadılık görevi üstlenmiştir, bir diğeri ise pazar zabitiydi. Diğeri ise Emir Şayhû'nun maiyetinde bulunmuş ve Suyût'ta²⁸ bir medrese kurarak buraya bağışta bulunmuştur; bir diğeri ise zengin bir tüccardı. Lakin, babam hariç, onlardan kendini ilim öğrenmeye adayan hiç birini bilmem. Babamın bahsi geçen bölüm, Şāfî fakihlerini ele aldığım bölümdür.

Bizim 'Hudayri' ismiyle olan bağlantımıza gelince, bu ismin Bağdat'taki Hudayri mahallesinden başka hangi bir yeri ima edebileceğini bilmiyorum. Şüphesiz ki, kendisine son derece güven duyduğum bir zatın babamdan –Allah ona rahmet eylesin– işiterek bana rivayet ettiğine göre, babamın ataları İran'dan ya da Doğu'dan gelmişler. Bu yüzden, yukarıda bahsi geçen mahalle ile olan bağımız açıktır.”²⁹

Suyûtî, hicri 1 Recep 849/miladi 11 Ekim 1445 tarihinde, babasının Sûfî hukukunu öğrettiği ve vekaleten kadılık yaptığı Kahire'de dünyaya gelmiştir. Annesi bir Çerkes cariyesidir. Söylentine göre onu aile kütüphanesinde doğurmuştur; bu yüzden ona “*Kitapların Oğlu*” anlamına gelen “*İbnu'l-Kutûb*” lakabı da verilmiştir. Suyûtî genç yaşta babasını kaybettiği için pek çok öğretmeni olmuştur. Daha on dört yaşındayken Arapça'nın yanı sıra çeşitli dini bilim dallarında da bilgisinin derinliğini arttıran Suyûtî'nin sayısız öğretmenleri arasında *Alameddin el-Bukinî*, *Şerattin el-Munāvî* ve *Muhyiddîn el-Kayfâcî* de bulunmaktadır. Suyûtî, bunların arasında el-

²⁸ Yukarı Mısır'da Nil Nehri'nin batı yakasında bulunmaktadır. (Bkz. Jarrett, H. S., **History of The Caliphs**, Calcutta, 1881, s. vi, ilk dipnot.)

²⁹ Bkz. Jarrett, H. S., age., 1881, s. vi.

Askalānī'yi de saymaktadır. Ancak, onun dersine henüz üç yaşındayken sadece bir defa katılmıştır.³⁰

Bu konuda Jarrett, bize Suyūtī'nin kaleminden şöyle aktarmaktadır:

“Bir Cumartesi günü, güneşin batışından sonra dünyaya geldim. 849 senesinin Recep ayının birinci günü gece vaktiydi. Babam beni kollarında taşıyarak, Nefīsī türbesi yakınlarında tanınmış bir mukaddes kişi olan münzevi Şeyh Muhammed’e götürdü ve o üzerime hayır dualarını bahşetti. Bir öksüz olarak yetiştim ve sekiz yaşıma gelmeden önce Kur’an öğrendim. Sonra tüm kalbimle İbn Mālīk’in ‘Umde’sini, ‘Minhācu’l-Fıkh ve’l-Usūl’ünü ve ‘el-Elīfiyye’sini öğrendim. 864 senesinin başlangıcından itibaren kendimi ilme ve öğrenmeye adadım. Pek çok fakihin denetimi altında hukuk ve nahiv öğrendim. Döneminin en önde gelen ve en seçkin alimi olan ve kendisinin yüz küsür yaşına ulaştığını söyleyen Şeyh Şihābu’d-Dīn es-Sarīmsāhī’den miras hukuku dersleri aldım. Allah en iyisini bilir. Onunla birlikte kendisinin ‘Mecmū’³¹ üzerine olan tefsirini okudum. 866 senesinin başında Arap dilini öğretme şهادetimi kazandım. Bu sene bir yazar oldum. Derlediğim ilk çalışma اعوذ بالله ve بسم الله usullerinin yorumlanmasıydı. Bu çalışmamı hocam Şeyhu’l-İslam Alamuddin el-Bukinī’ye teslim ettim ve o da bu yüzden bana hayır dualarını gönderdi. Ölümüne kadar onunla birlikte hukuk çalışmaya devam ettim. Kendisi ölümünden önce, 867 senesinde, bana (hukuk) öğretme ve davalara bakma şهادeti vermiştir.

³⁰ Bkz. Geoffroy, E., El, 1997, s.913

³¹ Şāfi Abdu’līlah Şemsu’d-Dīn Muhammed b. Şerefu’l-Killāi’nin eseri olan “El-Mecmū’ fi ilmu’l-Farāiz” Eserin yazarı m. 1375 yılında ölmüştür. (Bkz. Jarrett, H. S., age., 1881, s. vi, 3. dipnot.)

868 senesinde öldüğünde, Şeyhu'l-İslam Şerefu'd-Dīn el-Munāwī'ye³² gittim ve onunla birlikte 'Minhāc'ın bir kısmını okudum. Onun, cüzler üzerine yaptığı yorumların pek çoğunu dinledim, sadece bir kaçını kaçırdım ve onun 'Bahca' üzerine olan yorumlarını okudum. Hadisler ve Arap dili nahivi üzerine Hanefi Şeyhimiz ulema İmam Tākiu'd-Dīn eş-Şumunnī ile çalıştım ve bu çalışmalara onunla birlikte dört sene devam ettim. Kendisi iki çalışmam üzerine bana övgülerde bulundu. Bunlardan biri İbn Mālik'in 'el-Elifiyye'si üzerine olan tefsirimdir, diğeri ise Arap dili üzerine olan 'Cāmiu'l-Cavāmi' adlı eser üzerine yaptığım tefsirdir. O, bu iki çalışmam üzerine, pek çok defalar hem sözlü hem de yazılı olarak bana şehadet belgeleri vermiştir. Ölümüne kadar kendisiyle çalışmaya devam etti.

Onun ölümünden sonra en saygın ulema olan Şeyh Kafiye'ye gittim. Onunla on dört sene kaldım. Onun denetimi altında Kur'an tefsiri, temel öğretiler, Arap dili, retorik ve daha pek çok alanda çalışmalar yaptım. Kendisi bana bir yüksek şehadet belgesi vermiştir. Daha sonra Hanefi Şeyhi Sayfu'd-Dīn'in konuşmalarına katıldım.

866 senesinde çalışmalarımı yazmaya başladım. Bu zamana kadar yok ettiklerim ya da bitirmediklerim hariç çalışmalarımın sayısı 300'dür. Allah'a şükürler olsun ki bunlar Suriye, Hicaz, Yemen, Hindistan, Moritanya ve Takrûr gibi yerler ulaşmıştır.

Hacca gittiğimde, pek çok farklı niyetle Zemzem kuyusundan su içtim. 871 senesinden itibaren kanun noktaları üzerinde kararlar verdim ve 872 senesinin başlığından itibaren hadis yazmakla meşgul oldum. İranlıların ya da filozofların tarzlarında değil, Arapların ve retorik alimlerinin usullerini takip ederek yedi ilimde çok derin bilgi sahibi oldum; Tefsir, Hadis, Hukuk, Gramer ve retorik ilminin diğer üç

³² Ebu Zekeriyā Yahyā b. Muhammed Şerefu'd-Dīn el-Munāwī. 1466 senesinde ölmüştür. (Bkz. Jarrett, H. S., age., 1881, s. vii, 6. dipnot)

dalı. Bu altı ilim üzerine emin olduğum şudur ki, hocalarımdan hiç biri bunların seviyesine erememiştir. ilmin bu yedi dalından sonra benim daha düşük derecedeki ilgi alanlarım gelmektedir; hukuk ilminin temelleri, gramatik ve diyalektiğin esneklikleri. Bunun da altında ise derleme, mektup yazımı ve miras hukuku gelir. Bunun da altında ise herhangi bir Şeyh denetiminde çalışmadığım Kur'an okumaları ve eczacılık gelir. Lakin, aritmetik benim için en zor ve eğilimlerime de en uzak olanıdır. Ne zaman kendime bununla alakadar bir soru yöneltsem, kendimi bir dağla çekişiyormuş gibi hissederim.”³³

Suyûtî, 1463 yılında babasının mevkisini almıştır. Şayhû Camii'nde Şâfi hukuku öğretmeye ve hukuki danışmanlık yapmaya başlamıştır. Bunun yanı sıra Suyûtî, yirmi yıl önce ölmüş İbn Hacı'nın ölümü üzerine kesintiye uğrayan hadis yazdırma geleneğini 1467 yılında İbn Tolun Camii'nde yeniden başlatmıştır. Bunun sonucu olarak da 1472 yılında Şayhuniyya'daki hadis öğretmenliği görevini kazanmıştır. Hocası olan el-Kafiyecî tarafından aday gösterilse de, öyle görünüyor ki, bu görevi Memlûk emirinin desteği sayesinde elde etmiştir. 1486 yılından itibaren Baybarsiyye'de görev alan Suyûtî bu başarıları sayesinde araştırmalarını yazacak ve bunların Mısır'ın da dışına yayıldığını görecek zamanı bulmuştur. Öyle ki, onun çalışmaları, henüz otuz yaşına ulaşmadan önce tüm Yakın Doğu'da, daha sonra da Hindistan'dan Afrika'daki Tahrûr'a kadar yayılmıştır.³⁴

Ancak, Suyûtî'nin kariyerinin Mısır dışında, Mısır'da olduğundan daha yavaş ilerlediğini belirtmekte fayda vardır. Zira, Suyûtî ülkesi Mısır dışında, kendisini pek çok tartışmanın ortasında bulmuştur. Bunun temel nedeni meslektaşlarına karşı

³³ Bkz. Jarrett, H. S., age, 1881, s. viii-ix.

³⁴ Bkz. Geoffroy, E., EI, 1997, s. 914

gösterdiği uzlaşmazlık ve kibirdir. Bu nedenle çağdaşı olan tüm meslektaşlarını kendisinden uzaklaştırmıştır. Sonuç olarak bu anlaşmazlıklar din bilim ve hukuktaki bazı sorulara olduğu kadar sufizme de kısaca değinmiştir. Suyûtî'ye en fazla karşı çıkanların başında Muhammed el-Sahavî gelmektedir. Öyle ki, Sahavî'nin ona karşı olan nefreti, Suyûtî'ye de yer verdiği *“ed-Dev' el-Lâmi' fi Ayan el-Karn et-Tâsî”* adlı eserinde ortaya çıkmaktadır. 1483 yılında Suyûtî'nin kendisini *“Müctahid-i Mutlak Muntasip”* unvanına ulaşmış gibi göstermesi üzerine aralarındaki gerginlik zirve noktasına ulaşmıştır. Bu unvana ulaşmak demek, dört imamdaki *İmam Şâfi'*nin yöntemi olan *“içtihad”* üzerine ciddi derecede deneyim kazanmış olmak demektir. *“Rad ala Men ahlada ila'l-ard”* adlı eserinde okuyucuya içtihadın ortaklaşa bir görev olduğunu hatırlatan Suyûtî, bunun yanı sıra içtihadın sadece Şeriat ile sınırlı olmadığını, aynı zamanda Hadis ve Arap dili grameri disiplinleri ile de iç içe olduğunu buna eklemektedir. Suyûtî, 1494 yılından iki ya da üç yıl önce, Hicret'in IX. yüzyılında kendisinin İslâm'ın yenileyicisi (müceddid) olduğunu ilan etmiştir.³⁵

Suyûtî 1486 yılından itibaren toplumdan uzaklaşmaya başlamıştır. Buna paralel olarak bulunduğu görevleri ve fetva vermeyi de bırakmıştır. Meslektaşlarının ona karşı olan kızgınlıklarından başka, ileri sürdüğü muhakeme yöntemleri ulema çevresi içinde yozlaşmaya ve aldırmazlığa yol açmaktaydı.³⁶

Aslında, Memlûk döneminin sonunda kültürel düzeyin çöküşü de buna açık bir göstergeydi. Bu sırada Suyûtî'nin Sultan Kait Bey'le olan ilişkisi kötüye gitmeye başlamıştı. Her ayın başında Sultan'ı ziyaret etmeyi reddeden Suyûtî, sorunu derinlemesine ele alarak, dünyevi liderleri ziyaret etmenin ilk Müslümanlar

³⁵ Bkz. Geoffroy, E., EI, 1997, s. 914

³⁶ Bkz. Geoffroy, E., EI, 1997, s. 914

tarafından kınandığını belirtmiştir.³⁷ Suyūtī, Kayıtbay'dan sonraki sultan olan el-Gavri'den gelen medresesini idare etme teklifini de kabul etmedi. Köle saydığı ve resmi güç olarak kabul etmediği Memlûk yönetimini kesinlikle reddetti. Diğer üç dini kolun her birine yüksek kadılar tayin ederek Şâfîlîğin etkisini zayıflatmasından dolayı Sultan Baybars'a sitemde bulundu. Aksine, gizemden arındırılmış hukukun ve Sünnet'in en iyi kefilleri olduklarına inandığı Abbâsi halifeleri onun için yasallığın yeniden hayata geliyordu. Suyūtī'nin Hilâfet'e verdiği bu yılmaz destek, babasının Kahire'de oturan halifelerle kurduğu yakın bağlantılarla da açıklanmaktadır. 1496 yılında el-Mütevvel'e kendisini yüksek kadı ilan ettirmeyi başardıysa da sonradan ulemanın ciddi düşmanlığı ile karşılaşınca bu görevinden çekilmek zorunda kalmıştır.³⁸

Suyūtī, Baybarsiye sakinleriyle girdiği bir tartışmanın ardından 1501 yılında Ravda adasındaki evine çekildi ve burada tamamen çalışmaları üzerine odaklandı. 18 Ekim 1505'te yine aynı yerde hayatını kaybetti. Dindar bir ilim adamı olarak saygınlığı ölümünden sonra zirve noktasına ulaşmıştır. Öyle ki, elbiseleri kutsal emanetler gibi satın alındı.³⁹

Suyūtī'nin kendine duyduğu özgüven, herşeyden önce, yeteneklerinin farkında olmasından kaynaklanıyordu. Olağan üstü güçlü hafızası (yaklaşık 200.000 kadar hadisi ezbere biliyordu) ve zekası aynı anda bir kaç çalışmayı birden yürütebilmesini sağlıyordu. Bunun yanı sıra, hırslı bir kişiliği olması çok çeşitli konularda eser vermesine yol açmıştır. Suyūtī, bunun bir gurur ve gösteriş konusu olmadığını,

³⁷ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s. 914

³⁸ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s. 914

³⁹ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s. 914

aksine, Allah'ın kendisine bahsettiği yetenekleri taşımanın şahitliğiyle ilgili olduğunu vurgulamaktadır. Bunun yanı sıra, Suyûtî, kendisine bir görev verildiğine de inanmaktaydı. Bu görev, çağdaşlarının dikkatsizliği yüzünden yok olmadan önce İslami patrimoni kültürünü olabildiğince derlemek ve yeni gelen tüm kuşaklara aktarmaktı. Hakikaten Suyûtî, günümüzde kayıp olan sayısız antik eserden alıntılar yapmıştır ki, bunların çoğu özellikle Arap dili üzerinedir. Bu yüzden de Suyûtî Ortaçağ biliminin en uç noktasını, bir başka deyişle zirvesini temsil etmektedir.⁴⁰ Kısmen de olsa otodidakt olma, genişletilmesini arzu ettiği çalışmalarını halka sunma gibi bazı belirli konularda modern döneminde habercisi olmuştur. Bundan da ötesi, verdiği fetva ve yazdığı mektuplar, Mısırlı ya da yabancı olsun, genellikle halktan gelen isteklerin birer meyvesidirler. Tüm bunlardan dolayı Suyûtî sadece bir derleyici olarak kabul edilemez. Gerçekten de İslâmi yazında genellikle göz ardı edilmiş olan pek çok bölümden alıntılar yapmıştır. İslâmi tasavvufçuları fetva ile ilk defa tanıştıran da yine Suyûtî'dir. Alıntı yaptığı kaynakları tek tek belirtmesinin yanı sıra, bunları eleştirel bir yönde sunması açısından Suyûtî'nin çalışma yöntemi bilimseldir. Bir çalışmanın giriş bölümünde, takip edeceği yöntemi genellikle belirtmekte ve eserlerinde anlaşılması gayet kolay bir yapı kullanmaktadır.⁴¹

1983 yılında yapılmış olan bir araştırmaya göre (A. el-Hazindar ve M. I. el-Şeybâni, *“Delîl Mahtûâtü's-Suyûtî ve Amâkîn Vucûdihâ”*, Kahire) Suyûtî'nin 981 kadar yazılı eseri vardır. Burada, onun sadece altmış yıl yaşadığı dikkate alınmalıdır. Coğrafya, leksikografi, eczacılık gibi çeşitli alanlar üzerine çalışmıştır. Bir konuya olan yaklaşımı genellikle çok disiplinlidir. Örneğin; Peygamber'in belirli bazı erdemlerini

⁴⁰ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s. 915

⁴¹ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s. 915

ele aldığı “*el-Kaşaīs el-Kubra*” adlı eserinde tefsir, hadis, hukuk gibi çeşitli bilim dallarını kullanmıştır.⁴²

Bununla birlikte, Suyūtī’nin Peygamber ve onun Sünnet’i ile ilişkilendirdiği ve bunlar üzerine açıklıkla ifade etmiş olduğu ana çizgiler onun bu çok yönlülüğünden nasibini almıştır. Onun görüş alanı Vahy’e ters düşmedikleri sürece en farklı bilim dallarını dahi içermektedir. Vahy’e ters olduklarına inandığı için bir çok yazısında Helenistik mantığını kınamaktadır.⁴³

Arap diline ilişkin çeşitli bilimler muhtemelen onun en çok yeğ tuttuğu konulardır, ancak dil bilimi üzerine olan “*Asbah ve’l-Nazāir fi’l Lugā*” adlı büyük çalışmasındaki “*ilm-i hadis*” etkisi de gayet belirgin bir şekilde dikkat çekicidir; zaten kendisi de bunu “*Munzīr*” adlı eserinin önsözünde kabul etmektedir. Bunun yanı sıra, Suyūtī “*dil yazımı*” anlamında gelen “*imlā el-lugha*”yı da, kesintiye uğramasından neredeyse beş yüz yıl sonra ilk kez yeniden tanıtmıştır. Dil üzerine olan diğer çalışmalarında da “*usul el-fıkḥ*” gibi dini bilimleri takip ettiğini söylemekte fayda vardır. Araştırmalarının diğer bir ucunu da yaklaşık yirmi kadar çalışma ile Kur’an bilimleri temsil etmektedir. “*Ed-Dāru’l-Mansūr fi’t-Tefsīr bi’l-Ma’sūr*” adlı eseri hadis ve ilk Müslümanlar’ın özdeyişleri ile doludur.⁴⁴

Allah’a ulaşmayı sağlayacak olan tek yol olduğuna inandığı Peygamber’in örneğine ilişkin olmasından dolayı, Suyūtī’nin gözünde hadis ilmi “ilimlerin en asili” idi. Bu alanda İbn Hacer’ın katkılarını kefiller zincirini ve kendinden önce gelenler tarafından ortaya konan bazı geleneklerin güvenilirlik mertebelerini kurarak

⁴² Bkz. Geoffroy, E., EI, 1997, s. 915

⁴³ Bkz. Geoffroy, E., EI, 1997, s. 916

⁴⁴ Bkz. Geoffroy, E., EI, 1997, s. 916

tamamlamaktadır. Burada Suyûtî'nin muhtemel anahtar çalışması hadis terminolojisini ele aldığı "*Tedribu'r-Rāwī fi Şerh Takrīb en-Navāwī*" adlı eseridir, ancak bir çok başka eserden de bahsedilebilir. Uyanık durumdayken yetmiş defadan fazla Hz. Peygamber'i gördüğünü iddia eden Suyûtî, uyanıkken görülen bu rüya sırasında kişinin doğrudan Hz. Peygamber tarafından hadisin geçerliliği hakkında ikram görebileceği hususunda halkı temin etmektedir. Bir Sûfî olarak Suyûtî, usul ve hukuk arasında tam bir denge oluşturmak için "*Şādiliyya*"yı kurmuştur. Ona atfedilen doğa üstü yetenekler arasında ilk Osmanlı dönemine ilişkin kehanetlerini sayabiliriz.⁴⁵

Suyûtî, yukarıda da belirtildiği gibi, İslâm dünyasının en çok eser veren alimi olarak kabul edilmektedir. Hadis, Tefsir, Kelam gibi pek çok İslâmi ilmin yanı sıra tarih de onun temel ilgi alanlarından birini teşkil etmektedir. Onun "*Tarihu'l-Hulafa*" adlı eserinin elimizde bulunan matbu sürümü 3. baskıdır ve 1964 yılında Kahire'de basılmıştır. Baskının tümü 535 sayfadır. Kitabın sonunda belirtildiği üzere Suyûtî bu eserini hicri 911/miladi 1505 yılında tamamlamıştır. Onun ölüm tarihinin 18 Ekim 1505 olduğu göz önüne alındığında, kitabı ölmeden kısa bir zaman önce bitirdiğini düşünmekle haksızlık etmiş olmayız.

Adından da anlaşılacağı üzere, Suyûtî bu eserinde halifeler tarihine Hz. Muhammed'in ölümünden itibaren başlayarak Hulefa-i Râşidîn, Emeviler ve Mısırdakiler'de dahil olmak üzere tüm Abbâsi halifelerini dahil etmiştir. Yani eser, miladi 632 yılından 1497 yılında kadar tüm halifelerin hayatlarının özetlerini sunmaktadır.

⁴⁵ Bkz. Geoffroy, E., *EI*, 1997, s. 916

B. Eserin Selçuklu Tarihi Açısından Önemi ve Değerlendirilmesi

Selçuklular'la ilgili yazılmış olan pek çok hacimli tarihi kaynağın yanında, Suyûtî'nin "*Tarihu'l-Hulafa*" adlı eserinde Selçuklular'a verdiği yer tabi ki pek kısıtlı kalmaktadır. Bundaki temel neden, öncelikle eserin Selçuklu tarihi üzerine yazılmış bir eser değil, adından da açık olduğu üzere, bir halifeler tarihi olması; yani bir İslâm tarihi olmasından kaynaklanmaktadır. Ayrıca bilindiği üzere eser, Suyûtî'nin ölüm tarihi olan 1505 senesinden hemen önce tamamlanmıştır; yani XVI. yüzyıl başlarında yazılmıştır. Bu nedenle de Selçuklular'la ilgili bilgileri birinci ağızdan aktaramamaktadır.

Ancak eserin, döneminin en verimli İslâm alimi olan Suyûtî'nin elinden çıkması, onu, güvenilir bir kaynak olarak kabul etmemizi sağlamaktadır. Zira eser, tabiatı gereği, Mısırlı sünni bir alimin gözünden Abbâsi Hilâfeti ve Selçuklular arasındaki ilişkiyi açık bir şekilde ortaya koymaktadır. Hatta Suyûtî, bu bakış açısını hem doğrudan halifelerin kendilerine olsun, hem de doğrudan sultan ve hükümdarlara olsun kendi eleştirel yaklaşımını hiç esirgemeksizin yansıtmıştır. Onun bu yaklaşımı günümüze kadar ülkemizde herhangi bir çeviri ya da araştırma şeklinde ele alınmamıştır. Biz de hem bu son nedenden, hem de yukarıda bahsedilen nedenlerden dolayı eseri Türkçe'ye kazandırmayı amaç edindik.

Kısacası eser, Selçuklu döneminde Yakındoğu ve İslâm dünyasının genel bir panoramasını vermesi açısından önemlidir.

Suyûtî'nin eserini kaleme alırken kullandığı dil, özellikle kronik nitelikteki siyasi tarih bölümlerinde, oldukça sade ve kolay anlaşılır bir tarzdadır. Ancak o, eserinin

pek çok bölümünde doğrudan alıntılara da yer vermiştir; bu alıntıların da yazımlarında kullanılan dil, haliyle, yazarının tarzı ve kaleme alındığı çağ bakımından yer yer oldukça ağdalı, anlaşılması zor ve karışık sözcük oyunlarından ibarettir. Bu bakımdan eser, kısmen anlaşılması kolay ve kısmen de son derece ileri retorik ve yazım tekniklerini içinde barındırmaktadır. Biz bu anlatım tarzını mümkün olduğu kadar bozmadan dilimize aktarmaya çalıştık.

Suyūtī her halifeyi, halifelerin adlarına ayrılan ayrı başlıklar altında ele almıştır. Eseri bir kronik tarzında yazmıştır ve bu yüzden olayları yıl yıl incelemiştir. Eseri yazarken, çoğu zaman kitabın ismini net bir şekilde vermese de, kaynağı kimden aldığını açık bir şekilde belirtmiştir ve böylece etkin bir isnad methodu kullanmıştır. Eğer halifeden nakledilen bir hadis varsa, her bölümün sonunda buna ayrı bir başlık altında yer vermiş ve hadisin kimden aktarıldığını da tek tek isim vererek belirtmiştir. Yine her bölümün sonunda, o halifenin iktidarı süresinde ölen tüm ulema ve önde gelenlerin adlarına yer vermiştir. Suyūtī, eserinde sadece Tatarlar için ayrı bir bölüme yer vermiş ve onlar hakkında genişçe bir özet sunmuştur.

Son olarak, yazarın Türklere karşı olan taraflı bakış açısı da eserde açık bir şekilde göze çarpmaktadır. Ancak, bu taraflılık sadece Türklere karşı değildir; Suyūtī, Ehl-i Sünnet'in tek yasal temsilcisi olarak gördüğü Abbāsi Hilāfeti'nin siyasi çıkarlarını sınırlayan ya da bu eğilimde olan tüm etnik yapılara karşıdır ve onları son derece açık bir dille eleştirmekte, hatta yermektedir. Bu yüzden onu sadece Türkler'e karşı olarak görmek bir haksızlık olacaktır.

İKİNCİ BÖLÜM

**METNİN HALİFE KÂDİR'DEN (991-1031) İTİBAREN HALİFE
MUSTAKFÎ (1302-1340) DÖNEMİNİN SONUNA KADAR OLAN
BÖLÜMÜNÜN TERCÜMESİ**

EL-KĀDİR Bİ'LLAH, EBU'L-ABBAS (m. 4 Kasım 991 – 4 Aralık 1031)

El-Kādir bi'llah: Ebu'l-Abbas, el-Muktedir oğlu İshak oğlu Ahmed.

336 senesinde doğdu (947-948). Annesi bir cariyedir ve adı *“Temmānī”* dir, (ancak) Dimne olduğunu söyleyenler de vardır. Et-Tāī'nin devrilmesi üzerine el-Kādir'e bağlılık yemini edildi, fakat (o sırada orada) bulunmuyordu. Ramazan'ın 10'unda vardı ve sonraki gün halkın önüne çıkarak tebrikleri kabul etti.

Şairler onun huzurunda (şiiirler) okudular. Bunlardan eş-Şerif er-Rızā şöyle söylemiştir:

“Ey hilafetin şanı Abbasoğulları,

O bu gün Ebu'l-Abbas'ı yeniledi.

Uzun ömürlü olsun zamanın gereği bu yüce dağ ki

Kimıldamasın yerinden dağların en azametlesi.⁴⁶”

El-Hātib'in belirttiğine göre, el-Kādir inançlı, asil, geceyi ibadetle geçiren, çok sadaka dağıtan ve kendi vasıflarıyla ilgili yaygın olarak bilinenlere (göre) iyi huylu biriydi. Şāfī mezhebinden bir ulema olan Ebu Bişr el-Haleviyye'den hukuk ve adalet dersleri aldı. İçinde Sahābe'nin faziletlerinin, Mu'tazililerin ve Kuran'ın yaratıldığını söyleyenlerin kafirliklerinin (gösterildiği), temel düşünce usullerini içeren bir kitap derledi. Bu kitap, her Cuma günü Mehdī Camii'inde, hadis alimlerinin ve halkın katıldığı meclislerde okunur oldu. *“Tabakātü's-Şāfī”* adlı eserinde İbnu's-Salāh bundan bahsetmektedir.

⁴⁶ Abbasileri kastetmektedir.

Ez-Zehebî'nin dile getirdiğine göre, onun başa geçtiği senenin Şevval ayında⁴⁷ büyük bir meclis toplandı ve toplantıda el-Kâdir ve Bahâu'd-Devle birbirlerine (karşılıklı) bağlılık yemini ettiler. El-Kâdir onu kendi kapısının ötesindeki emrinin geçtiği yerlerden sorumlu kıldı.

Aynı yıl, Mekke yöneticisi (صاحب مكة) Ebu'l-Feth el-Hasan b. Câfer el-Alevî Mekke'de bağımsızlığını ilan etti ve "*Râşit bi'llah*" lakabını aldı. O, halife olarak selamlandı. (Bu yüzden) Mısır valiliği çok tedirgin oldu. Ancak daha sonra, Ebu'l-Feth'in otoritesi zayıflayınca Azîzu'l-Ubeydî'ye olan bağlılığına geri döndü.

382 (991-992) senesinde Vezir Ebu Nasr Sâbur b. Ardeşir, Kerh'ten bir ev satın aldı ve onu dayayıp döşedi. Buraya "*Dâru'l-İlm*" adını verdi. Burayı ulemaya vakfetti ve pek çok kitap bağışladı.

384 (993-994) senesinde hacılar Irak'taki yollarından geri döndüler. (Çünkü) çöl bedevisi (الاعرابي) Usayfâr onlara karşı çıkmıştı ve kendisinin izni olmadan geçmelerini yasak etmişti. Bu yüzden geri döndüler ve hac (niyetlerini) yerine getiremediler. Ayrıca Şam ve Yemen halkı da hacca gidemedi. Lakin, Mısır halkı hacca gidebildi.

387 (996-997) senesinde Sultan Fahru'd-Devle öldü. Onun yerine oğlu Rüstem, Rey'de ve ona bağlı illerde iktidarı ele aldı. Rüstem kırk yaşındaydı. El-Kâdir ona "*Mecdu'd-Devle*" lakabını verdi.

Ez-Zehebî'nin belirttiğine göre, 387 (996-997) ve 388 (997-998) yıllarında gerçekleşen gariplikler arasında dokuz hükümdarın ard arda ölmeleri vardır:

⁴⁷ 991 yılının Aralık ayı. Hicri 381 yılının Şevval ayı.

Maverāu'n-Nehir hükümdarı Mansûr b. Nûh, Cibal ve Rey hükümdarı Fahu'd-Devle, Mısır Valisi el-Azîz el-Ubeyde. Ebu Mansûr Abdu'l-Melik es-Sâlibî onlar için şöyle demiştir:

“Bizim asrımızın geçen iki senesindeki kralları görmedin mi?

Çağırdı onları bir ses ölüme ve öldürmeye.

Kavradı ölümün eli Mansûr oğlu Nûh'u

Onun kalbini içermenin kederiyle.

Vah ki Mansûr'un Serhas günündeki felaketine.

Krallığı ondan koparıldı ve mahvoldu.

Gözleri oyularak parçalandı onun huzuru ve o

Kör bir emir oldu tüm felaketlerin üzerine yürüdüğü.

Ve devam etti Mısır valisi onun yolundan,

Ve gizler dağlar emirlerinin mezarını.

Curcan emiri pişmanlıklardadır,

Gözler onu ölümün geriye dönük gözü.

Karardı Harezmi kralının yüzündeki saadet,

Ve görünür oldu ona kötü talihinin yüzü.

Ebu Ali onu elde etmek için dünyanın üzerine yüceltildi,

Ta ki, helak edene dek şanssızlıklar onu.

Ve Bust'un emiri, o aslan ki

Pençeleri Doğu'nun ve Batı'nın anahtarlarıdır.

Hızlı bir ulak güçlüklerden onun yanına indi,

Ve değiştirilemez yönü kaderin kendini sunduğunda,

*Sayıları çakıl taşlarını geçen ordulara,
Ve ovalar ve düzlüklerin onlarla dolup taşmasına rağmen,
Çıka geldi Samsam Devle Buveyh
Felaketleri yok ederek, öyle ki onun ganimetleri ıstırap kaynağıdır.
Şüphesiz ki Cuzcan emiri geçti hayat köprüsünü,
Ve çoktandır onu gözleyen ölümler vardılar ona.”*

Ez-Zehebî'nin söylediğine göre, 386 (995-996) senesinde Mısır valisi el-Azîz öldü ve onun elegeçirdiği –ki bu yerler dedelerinin fethettiklerinden çok daha fazladır– yerler Hams, Hamad ve Halep'tir. Musul ve Yemen'de onun için hutbe okundu. Adı sikkelere ve bayrakların üzerine basıldı. Kendisinden sonra yerine oğlu el-Mansûr geçti ve “*el-Hâkim bi'Emrillah*” lakabını aldı.

390 (999-1000) senesinde Sicistan'da⁴⁸ bir altın madeni ortaya çıktı ve topraktan kırmızı altın çıkardılar.

393 (1002-1003) senesinde Şam naibi el-Esvedu'l-Hâkimî, Magribli (bir kişi) hakkında bir emir çıkardı; ve (Magribli) kazığa oturtuldu ve (etrafa) şöyle duyuruldu: “*İşte bu Ebu Bekir ve Ömer'i sevenlerin cezasıdır!*” Sonra boynu vuruldu ki, Allah ona rahmet eylesin ve onun katili ile katilinin efendisi el-Hâkim'e rahmet bahşetmesin.

394 (1003-1004) senesinde Bahâu'd-Devle, Ebu Ahmet el-Huseyn b. Mûsa el-Musâvî'yi kadılar kadılığına, hac (yolu koruyuculuğuna), haksızlıklara ve zalimliklere çare bulmaya ve Tâlib takipçilerinin birlikleri (üzerinde yargılama hakkına) yetkin kıldı. Bununla ilgili olarak da, Şiraz'dan ona bir mektup yazdı; ancak Ebu Ahmed el-

⁴⁸ İran'ın doğusunda Herat'ın güneyinde ve Kandahar'ın batısında kalan bölge.

Huseyn, El-Kâdir'in bunu onaylamasından geri durmak için kadılık görevini dikkate almadı.

395 (1004-1005) senesinde el-Hâkim Mısır'ın önde gelenlerini ölene kadar hapiste tutarak öldürttü ve Sahabelere söven kitapların camilerin kapılarının üzerine ve yollara konulmasını emretti ve kendi etrafındakilere de (Sahabelere) sövmelerini emretti.

Aynı yıl köpeklerin öldürölmelerini emretti. Bira ve *meluhiya*'yı⁴⁹ ve pulları soyulmadan balık (satılmasını) yasakladı. Bunların yasaklamasından sonra (bu şekilde) satış yapanlardan bir kaç kişiyi öldürttü.

396 (1005-1006) senesinde El-Hâkim, ismi anıldığında Mısır ve Hameyn⁵⁰ halklarının çarşıda ve genel toplanma yerlerinde eğilip doğrulmalarını emretti.

398 (1007-1008) senesinde Bağdat'ta Şiiler ve Sünniler arasında bir fitne meydana geldi ve Şeyh Ebu Hamit el-Asfarîni neredeyse öldürölüyordu. Bağdat'taki dinsizler “*Ey Hâkim, ey Mansûr*” diye haykırdılar. El-Kâdir buna çok hiddetlendi ve atlıları Sünnilere yardım etmeleri için kendi kapısına çağırđı. Böylece dinsizler dağıldı.

Aynı sene el-Hâkim Kudüs'teki Kumâme Kilisesi'ni yıktırdı ve Mısır'daki tüm kiliselerin de yıkılmasını emretti. Hristiyanların da boyunlarında bir kol uzunluğunda ve beş Mısır rıtlı ağırlığında haç taşımalarını ve Yahudilerin de boyunlarında haçlara

⁴⁹ Eserin İngilizce çevirisinde (bkz. Jarrett, H. S., **History of The Caliphs**, Calcutta, 1881, s. 434) bu bitkinin bir tür ebegümeci olduğu dipnotta verilmiştir. Ancak çağdaş sözlüklerde (*Mutçalı, Serdar, Türkçe-Arapça Sözlük*, Dağarcık Yayınları, Şubat 2004) bu anlama gelen sözcük خباز, خبازی şeklinde verilmiştir.

⁵⁰ İki kutsal şehir; Mekke ve Medine.

eşit ağırlıkta bir tahta parçası taşımalarını ve siyah sarıklar (عمائم) giymelerini emretti. Bunun üzerine onlardan bir kısmı İslam'a döndü. Daha sonra kilise ve tapınma yerlerinin geri verilmelerine ve İslam'a dönenlerin de (buna) zorlandıkları için tekrar kendi dinlerine dönmelerine izin verdi.

399 (1008-1009) senesinde Basra kadısı Ebu Amr görevinden alındı ve kadılığa Ebu'l-Hasan İbn Ebu'l-Şavārīb tayin edildi. Bununla ilgili şair el-Uşfūrī şöyle söyledi:

*“Hoş bir hikaye vardır bende
Aynı o söylenen (şarkılar) gibi,
O iki kadı hakkında: birine taziye,
Ve diğerine de tebrik.
Biri diyor ki: ‘(Kabul etmem için) zorlandım’
Diğeri ise: ‘Kurtuldum’
İkisi de yalan söylüyorlar.
Kim inanır ki onlara?”*

Aynı yıl Endülüs'teki Umeyyeloğulları hakimiyeti sarsıldı ve düzenleri bozuldu.

400 (1009-1010) senesinde Dicle'nin suyu daha önce hiç tanık olunmadık derecede kurudu ve üzerinde ortaya çıkan adalar tarım için kiralandı. Böylesi daha önce hiç olmamıştı.

402 (1011-1012) senesinde el-Hâkim, taze hurma satılmasını yasakladı ve (hurmaların) kavrulmalarına neden oldu. Üzüm satışını da yasakladı ve pek çok bağ yok edildi.

404 (1013-1014) senesinde kadınların gündüz ve gece sokaklara çıkmalarını yasak etti ve bu (karar) onun ölümüne kadar devam etti.

411 (1020-1021) senesinde el-Hâkim –*Allah'ın laneti onun üzerine olsun!*– Mısır'da bir köy olan Hulvan'da öldürüldü. Yerine oğlu Ali geçti ve “*Ez-Zâhir Li'Îzâz Dîni'llah*” lakabını aldı. Ancak egemenlikleri onun zamanında zayıfladı ve Halep ile Şam'ın büyük bir kısmı ellerinden çıktı.

422 (1031-1032) senesinin Zi'l-Hicce ayının on birinde, Pazar gecesi el-Kâdir bi'llah öldü⁵¹. Seksen yedi yaşındaydı ve halifeliği kırk bir sene, üç ay sürdü.

Onun döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: Yazın alimi Ebu Ahmed el-Askerî, dilbilimci er-Rummânî, Şâfi Şeyhi Ebu'l-Hasan el-Masârcîsî, Ebu Ubeydi'llah El-Merzubânî, Muayyidu'd-Devle'nin veziri ve vezirlerden “*Sahib*” olarak anılan ilki Sahib İbn Abbâd, ünlü Hafız ed-Daraktûnî, İbn Şâhin, Şâfi İmamı Ebu Bekir el-Evdânî, Yûsuf b. es-Sirâfî, Mısırlı İbn Zulâk, Mâlikî Şeyhi İbn Ebi Zeyd el-Mâlikî, “*Kuvvetu'l-Kalb*”in yazarı Ebu Tâlib el-Mekkî, İbn Batta el-Hanbelî, vaiz İbn Sem'ûn, el-Hattâbî, gramer alimi Hâtimî, el-Udfûî Ebu Bekir, Şâfi Şeyhi Zâhir el-Sarhasî, Kuran okuyucusu İbn Galbûn, es-Sahih'in râvîsi el-Kuşmayhânî, el-Muâfâ b. Zekeriyyâ en-Nahravânî, İbn Huayz Mandad, İbn Cinnî, “*Sahih*”in yazarı el-Cevherî, “*el-Mucmil*”in yazarı İbn Fâris, hafız İbn Mandah, Şâfi Şeyhi el-İsmâilî, Mâlikî Şeyhi Asbag b. el-Ferec, “*Makâmat*”in ilk yazarı Bedü'z-Zamân İbn Lâl, İbn Ebi Zumneyn, Ebu Hayyan et-Tevhîdî, şair el-Vâvâî, “*Garibeyn*”in yazarı el-Harâvî, şair Ebu'l-Fethu'l-Bustî, Şâfi Şeyhi el-Halîmî, İbnu'l-Fâriz, Ebu'l-Hasan el-Kabîsî, Kadı Ebu Bekir el-Bakilânî, Ebu't-Tayyib es-Sulûkî, İbnu'l-Akfânî, “*Hutbeler*”in yazarı İbn Nubâtâ, Şâfi Şeyhi es-Saymerî, “*Mustadrik*”in

⁵¹ 4 Aralık 1031.

yazarı el-Hâkim, İbn Kaccin, Şeyh Ebu Hamid el-Asfarâinî, İbn Furâk, “*Alkab*”ın yazarı Şerif er-Rizâ Ebu Bekir er-Râzî, Hafız Ebu’l-Gânî b. Said, İbn Merdavayh, âmâ müfessir Hibbatullah Selâme, Sûfi Şeyhi Ebu Abdu’r-Rahman es-Selâmî, Hattat İbnu’l-Bavvât, Mu’tazilî Abdu’l-Cabbar, Şâfi imamı el-Mahâmîlî, Şâfi Şeyhi Ebu Bekir el-Kaffâl, üstat Ebu İshak el-Asfarâinî, el-Lalakâi, Endülüslü alim İbnu’l-Fahhar, gramer alimi Ali b. İsa er-Ribâi ve diğerleri.

Ez-Zehebî’nin belirttiğine göre, bu asırda Eşârielerin başı Ebu İshâk el-Asfarâinî, Mu’tazilîlerin başı Kadı Abdu’l-Cabbâr, sapkınların başı Şeyh el-Mufid, Kiramilerin Şeyhi Muhammed b. el-Haysam, Kuran okuyucularının başı Ebu’l-Hasan el-Hammâmî, Hadis alimlerinin başı Hafız Abdu’l-Gânî b. Said, Sufilerin başı Ebu Abdu’r-Rahmân es-Sülemî, şairlerin şefi Ebu Amr b. Darrâc, ilk hattatlardan İbnu’l-Bavvâb ve sultan meliklerin başı Mahmûd b. Sebuktekin yaşamıştır.

(Ben şöyle belirttim ki;) zındıkların başı el-Hâkim bi’Emri’llah, dilbilimcilerin ilklerinden el-Cevherî, gramer alimlerinin ilklerinden İbn Cinnî, belagat hatiplerinin başı el-Bedîa, hatiplerin ilklerinden İbn Nubâtâ, müfessirlerin başı Ebu’l-Kâim b. Habîb en-Nişabûrî, en alim halifelerden olduğu için halifelerin başı el-Kâdir bi’llah, çünkü o, hukuk ve ilim üzerine çalışmıştır, bunlara eklenebilir. Şüphesiz ki, Şeyh Tâkiu’d-Dîn b. es-Salâh’ın, el-Kâdir’i, Şâfi fakihlerinin arasında zikretmesi ve onu onlar arasında kabul etmesi size kafi gelir. Onun hilafetteki süresi en uzunlardandır.

EL-KĀİM Bİ'EMRİ'LLAH, EBU CAFER **(m. 4 Aralık 1031 – 8 Nisan 1075)**

El-Kaim bi'Emri'llah Ebu Cāfer, el-Kādir oğlu Abdu'llah.

391 senesinin Zu'l-Kade ayının ortasında doğdu (11 Ekim 1001). Annesi Ermeni bir cariyeydi ve adı “*Bedru'd-Ducā*” idi. Fakat (adının) “*Katru'n-Nedā*” olduğunu söyleyenler de vardır.

422 senesinin Zi'l-Hicce ayının on birinde, Pazar günü babasının ölümü üzerine halife oldu (4 Aralık 1031). Babasının hayatı sırasında onun resmi varisi idi ve ona “*Kāim bi'Emri'llah*” lakabını veren de babasıdır.

İbnu'l-Esīr'in belirttiğine göre o güzel, yakışıklı, Allah'tan korkan, dindar, dünya nimetlerinden elini çekmiş (زاهد), alim, Allah'a güveni son derece kuvvetli, çok sadaka veren, sabırlı biriydi. Edebiyata son derece düşküncü. Güzel yazı yazmada yetenekli, adalet ve yardım etmekte son derece hızlıydı. Tüm iddialar üzerine hüküm verirdi ve kendisinden talep edilen herhangi bir şey de yasak ya da sakınca görmezdi.

El-Hātib'in dediğine göre, egemenliği 450 (1058-1059) senesinde tutuklanana kadar sağlam bir şekilde devam etti.

Bunun nedeni ise el-Besāsīrī olarak bilinen Arslan et-Tûrkī idi. Rakiplerinin yokluğunda onun itibarı korkulur hale geldi ve güç kazandı. Adı (etrafa) yayıldı. Arap ve Acem emirleri ondan çekinir oldular. Minberlerden ona dualar edilirdi. Zorla mal-mülk topladı ve köyleri yakıp yıktı. El-Kāim, o olmaksızın bir işe karar veremez oldu. En sonunda (halife) ondaki kem düşünceleri sezdi ve onun Hilafet Sarayı'nı yağmalayarak, halifeyi esir alma niyeti el-Kāim'in kulağına çalındı. Bunun üzerine el-

Kāim, Tuğrul Bey olarak tanınan Oğuzlar Sultanı Ebu Talib Muhammed b. Mikāil'e yazdı –o (bu sırada) Rey'de idi– ve Tuğrul Bey'i ilerlemeye geçmesi için teşvik etti. Daha sonra el-Besāsīrī'nin sarayı yerle bir edildi.

447 (1055-1056) senesinde Tuğrul Bey ulaştı ve el-Besāsīrī Rahba'ya gitti. Orada Türklerden bir grup ona katıldı. (El-Besāsīrī) kendisine para yardımı yapan Mısır hükümdarına mektup yazdı. Tuğrul Bey'in kardeşi Yınal'a da, onu kardeşinin rütbeleriyle cezbeden bir mektup yazdı. Böylece Yınal ayaklandı ve Tuğrul Bey onunla meşgul (olmak zorunda kaldı).

450 (1058-1059) senesinde el-Besāsīrī Bağdat'a yürüdü ve yanında Mısır bayrakları da vardı. Onun ve halifenin arasında çatışmalar oldu. El-Mansûr Camii'nde Mısır hükümdarı el-Mustansır için dualar okundu ve ezana da şöyle eklendi: “*Hayırlı iş için çabukluk! (حَيَّ عَلَى حَيْرِ الْعَمَلِ)*” Sonra halifenin camii hariç, tüm camilerden onun için hutbeler okundu. Çarpışmalar bir kaç ay devam etti.

Sonra Zî'l-Hicce'de el-Besāsīrī halifeyi tutukladı, onu Gaba'ya⁵² (غابة) gönderdi ve orada hapsetti. Aynı anda Tuğrul Bey kardeşine galip geldi ve onu öldürttü. Sonra Gaba valisine, halifeyi şerefiyle sarayına geri göndermesini (istediği) bir mektup yazdı. Halife 451 senesinin Zu'l-Kade ayının yirmi beşinci günü saraya geri döndü (7 Ocak 1060) ve büyük bir ihtişamlı (saraya) girerken emirler ve naibler de onun huzurundaydılar.

Tuğrul Bey bir ordu hazırladı ve el-Besāsīrī ile harb ettiler ve (Tuğrul Bey'in ordusu) galip geldi. El-Besāsīrī öldürüldü. Başı Bağdat'a götürüldü.

⁵² Eserin İngilizce çevirisinde dip not düşülerek buranın “A'ānah” olduğu ve Irak Fırat'ı üzerinde Hadīsa'ya yakın olduğu belirtilmiş ve metinde buranın yanlış bir şekilde gösterildiği de eklenmiştir. (bkz. Jarrett, H. S., **History of The Caliphs**, Calcutta, 1881, s. 438, 3. dipnot)

Halife saraya döndünce, bundan sonra, seccadesi üzerindikiler hariç, hiç uyumadı ve kendini oruç ve ibadete adadı. Kendisini inciten herkesi affetti. Sarayından yağmalanan malların karşılıklarının ödenmesi dışında, geri verilmelerini şöyle söyleyerek istemedi: *“Bu şeylerin bize Allah tarafından (verildiği) gözüyle bakıyoruz.”* Ve bundan sonra başı hiç bir zaman yastık üzerine düşmedi.

Onun sarayı yağmalandığında, içeride müzik aletlerinden başka hiç bir şey kalmamıştı.

El-Besāsīrī onu hapsedtiğinde kendi hikayesini yazdığı ve bunu Mekke’ye gönderdiği ve (yazdıklarının) Kâbe’ye asıldığı söylenmektedir: *“Yüce Allah’a mütevazî kölesinden; ya Rabbi! Şüphesiz ki, Sen tüm sırları bilir ve tüm kalpleri okursun! Ya Rabbi! Şüphesiz ki, Sen ilminde zenginsin ve yarattıklarını anlarsın ve benim söylememe (ihtiyacın yoktur). Bu köle Senin nimetini inkar etti ve onlara şükretmedi. Bunların akıbetini de (bir kenara) fırlattı ve hiç bahsetmedi. Senin hoşgörün onu yoldan çıkarttı. Böylece, o bize karşı ayaklandı ve küstahça ve kötü niyetle bize düşmanlık etti. Ya Rabbi! En-Nasır⁵³ küçüldü ve zalim olan yüceldi. Sen her şeyi bilensin, hak gözetensin ve hakimsin. Seninle ona üstün geliriz ve onun ellerinin arasından Sana kaçırız. Şüphesiz ki o, yaratılmışların arasından bizim üzerimize yükseldi. Ancak biz Seninle ona üstün gelir ve onu şüphesiz ki, Senin yargına sunarız ve Senin onun üzerine olan adaletine güveniriz ve bu zalimliği Senin kutsalına yüceltiriz. Bunu açığa çıkarman için Senin merhametine güveniyoruz. Bu yüzden, bizim aramızda Sen yargılama yap. Çünkü Sen hakimlerin en hayırlısıdır.”*

⁵³ “Savunan kişi” anlamına gelmektedir.

428 (1036-1037) senesinde Mısır hükümdarı ez-Zāhir el-Ubeydiyye öldü ve yerine oğlu el-Mustansır geçti –o henüz yedi yaşında bir oğlandı– ve altmış sene, dört ay halife olarak hüküm sürdü.

Ez-Zehebī şöyle belirtmiştir: *“İslam’da –ne halife, ne de sultan– bir başka kişi daha bilmiyorum ki, bu (kadar) bir müddet hüküm sürsün.”* Onun devrinde Mısır’da Yûsuf’un zamanından beri misli görülmemiş bir kıtlık meydana geldi. Kıtlık yedi sene sürdü ve insanlar birbirlerini yiyene kadar da devam etti. Hatta, bir somun ekmeğin dahi elli dinara satıldığı söylenmektedir.

443 (1041-1042) senesinde Mu’iz b. Bedīs, Magrib’de, el-Ubeydiyye (adına okunan) hutbeyi kaldırdı ve Abbāsiogulları için hutbe okundu.

451 (1059-1060) senesinde Gazne hükümdarı Sebuktekin b. Mahmud b. Mesud b. İbrahim ve Horasan hükümdarı Tuğrul Bey’in kardeşi Selçuk b. Çağrı Bey arasında bir çok savaşımlardan sonra barış anlaşması yapıldı. Sonra, aynı sene, Çağrı Bey öldü ve onun yerine oğlu Alp Arslan geçti.

454 (1062-1063) senesinde halife, bir çok kez bunu engelledikten sonra, kızını Tuğrul Bey ile evlendirdi. Fakat bundan rahatsız oldu ve (evliliğin) bağışlanmasını istedi, ancak daha sonra istememesine rağmen kabul etmek zorunda kaldı. Bu, halifelere olan tüm itaatleri ve onların tahakkümü altında olmalarına rağmen, Buveyhoğulları tarafından dahi, hiç bir emirin elde edemediği bir ayrıcalıktı.

Ben ise şöyle belirtmekteyim ki: *“Bizim zamanımızdaki halife –sultanı bir tarafa bırak– kızını sultanın kölelerinden biri ile evlendirmişti ‘Şüphesiz ki biz Allah’a aidiz ve şüphesiz ki yine O’na döneceğiz!’”*

Sonra 455 (1063-1064) senesinde Tuğrul Bey vardı ve halifenin kızını ziyaret etti. Tuğrul Bey mirasları ve vergileri iade etti ve yüz elli bin dinar karşılığında Bağdat'a garantör oldu. Sonra Rey'e döndü ve Ramazan ayında orada öldü – *Allah onu affetmesin!* Onun yerine kardeşinin oğlu Adûdu'd-Devle Alp Arslan sultan oldu ve el-Kâim ona hil'at ve elbise gönderdi.

Ez-Zehebî'ni söylediğine göre o, Bağdat'taki minberlerde “*sultan*” olarak anılan ilk kişiydi. Hiç bir hükümdarın olmadığı kadar saygı değer ve ünlü bir hale ulaştı ve Hristiyanların şehirlerinden pek çoğunu fethetti. Nizāmu'l-Mülk'ü vezir tayin etti. Nizāmu'l-Mülk, kendisinden önceki vezir olan Amīdu'l-Mülk'ün Eşārileri sövmesine (ilişkin yaptıklarını) terketti ve Şāfiler'in tarafını tuttu. İmamu'l-Hameyn ve Ebu'l-Kāsım el-Kuşayrî'yi onurlandırdı ve *Nizamiyye*'yi inşa ettirdi. Bunun fakihler için kurulan ilk medrese olduğu söylenmektedir.

458 (1065-1066) senesinde Bābu'l-Āzec'de tek bedeninin üzerinde iki başı, iki yüzü ve iki boynu olan küçük bir kız çocuğu doğdu.

Aynı sene, bir yıldız görünür oldu ve sanki gece dolunayda çok parlak bir ışık haresi saçan ay gibiydi. İnsanlar bundan çok ürküler. (Işık) on gece devam etti, sonra zayıfladı ve kayboldu.

459 (1066-1067) senesinde Bağdat'taki *el-Medresetu'l-Nizamiye* tamamlandı ve Şeyh Ebu İshāk eş-Şirāzî ona hoca tayin edildi; insanlar (onu dinlemek için) toplandılar, fakat o görünmedi ve gizlendi. Böylece “*eş-Şāmil*”in yazarı İbnu'l-Sabbā ders verdi. Ancak daha sonra, ta ki, o kabul edip ders verene kadar Şeyh Ebu İshak'tan dostça ricada bulundular.

460 (1067-1068) senesinde Ramlā'da çok büyük bir deprem oldu ve onu yerle bir etti, öyle ki sular kuyuların ağzından taştı ve halkından yirmi beş bin kişi öldü. Deniz sahilden bir günlük yürüyüş mesafesi çekildi. İnsanlar balık toplayarak deniz yatağına indiler fakat su geri döndü ve onları helak etti.

461 (1068-1069) senesinde Dimaşk Camii'inde yangın çıktı ve onun güzelliklerini yok etti ve görüntüsünü çirkinleştirdi. Altın çatıları yere (çöktü).

462 (1069-1070) senesinde Mekke emirinden, Abbāsiler (adına) hutbe okuttuğunu ve Mısır'lı el-Mustansır'ın hutbesini terkettiğini ve ezandan da *"hayırlı işlere çabuluk (ver!)"* (kısımının) çıkarıldığını (bildiren) bir heyet Sultan Alp Arslan'a ulaştı. Bunun üzerine sultan ona otuz bin dinar ve bir hil'at bahsetti.

Bunun nedeni Mısırlıların şiddetli bir kıtlığa yol açan ve ard arda yıllarca devam zilleti idi. Öyle ki, insanlar insanları yedi ve bir irdeb (buğdayın) fiyatı yüz dinara ulaştı, bir köpek elli, bir kedi ise otuz dinardan satın alındı.

*"El-Mirāt"*ın yazarının hikaye ettiğine göre, bir kadın yanında bir mûd değerli taş ile Kahire'den çıktı ve şöyle söyledi: *"Kim bunu bir mûd buğday için alır?"* Fakat kimse ona bir şey vermedi.

Bazıları ise el-Kāim'i tebrik etmek için şöyle söyledi:

"Şüphesiz Mısırlı biliyordu ki, ordularında

Yûsuf'un zamanının kıtlığı ve Amvas'ın salgınları vardı.

Onlar, ta ki, o kendisi için ıstıraba düşene kadar kaldılar

Ve o da onlara karşı korkulardan korku beğendi."

463 (1070-1071) senesinde halk (Abbāsiler'in) otoritesine şahit olup, el-Mustansır'ın hükmünün yıkıldığını görünce, Halep'te el-Kāim ve Sultan Alp Arslan için hutbe okundu.

Aynı yıl Müslümanlar ve Bizans arasında çok büyük bir (savaş) meydana geldi ve Allah'a şükürler olsun ki Müslümanlar zafer kazandı⁵⁴. Onların lideri Sultan Alp Arslan ve Rum melikini esir etti. Fakat daha sonra büyük bir fidye ve elli yıllık bir barış karşılığında onu serbest bıraktı.

Serbest bırakıldığında, Rum meliki, Alp Arslan'a şöyle sordu: "*Halife hangi yöndedir?*" Alp Arslan ona gösterdi ve o da, başını açarak, teslimiyet içinde o yöne doğru eğildi.

464 (1071-1072) senesinde koyunlarda büyük bir veba salgını başladı.

465 (1072-1073) senesinde Sultan Alp Arslan öldürüldü ve onun yerine oğlu Melik Şah Sultan oldu ve "*Celālu'd-Devle*" lakabını aldı. Devletin yönetimini Nizāmu'l-Mülk'e terketti ve ona "*el-Atabek*" lakabını verdi. O, böyle anılan ilk kişiydi ve anlamı da "*Baba Emir*" dir⁵⁵.

Aynı yıl Mısır'daki kıtlık şiddetlendi. Öyle ki, kadınlar bir somun (ekmeği) bin dinara yediler ve veba salgını da zirveye ulaştı.

466 (1073-1074) senesinde Bağdat'ta çok büyük bir sel baskını oldu. Dicle otuz arşın taşıdı ki, böylesi hiç görülmemişti. Mallar, insanlar ve hayvanlar yok olup telef oldular. İnsanlar kayıklara bindiler. Cuma (ezanı) yüzen (kayıkların) üzerinde, su yüzünde iki kez okundu ve halife Allah'a yalvarmak için doğruldu. Bağdat'ta yüz bin ya da daha fazla ev yerle bir oldu.

⁵⁴ Malazgirt zaferi, 26 Ağustos 1071 Cuma.

⁵⁵ الامير الوالد

467 senesinde, Şāban ayının on üçünde, Çarşamba günü halife el-Kāim bi'Emrillah öldü (8 Nisan 1075). Bunun (nedeni) onun kanamasının olmasıydı ve (bu şekilde) uyudu ve kanayan yeri sarılı değildi. Bu yüzden oradan çok kan aktı. Uyandı ve kuvveti çok azalmıştı. Bunun üzerine torununu ve velayet ahdinin sahibi olan Abdu'llah b. Muhammed'i çağırdı. Sonra onu halife kıldı ve öldü. Halifelik süresi kırk beş seneydi.

Onun döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: Ebu Bekir el-Birkānī, Ebu Fazl el-Falākī, Müfessir es-Sa'libī, Hanefī Şeyhi el-Kudûrī, felsefe üstadı İbn-i Sīnā, şair el-Muhyar, "*el-Hulya*"nın yazarı Ebu Nuaym, Ebu Zeyd el-Dābûsī, "*et-Tehzib*"ın yazarı Mālikī el-Bardāī, Mu'tezilī Ebu'l-Huseyin el-Basrī, "*el-İrab*"ın yazarı Makkī, Şeyh Ebu Muhammed el-Cuveynī, tefsir yazarı el-Mahdāvī, el-İflīlī, es-Semāninī, Ebu Amr ed-Duvānī, "*el-İrşad*"ın yazarı el-Halil, Sulaymu'r-Rāzī, Kuran okuyucusu Ebu'l-Alāī, Ebu Osman es-Sabûnī, el-Buhārī'nin yorumcusu İbn Battal, Kadı Ebu'l-Tayyib et-Taberī, Kuran okuyucusu İbn Şitā, Şāfī el-Mavāridī, İbn Babşāz, "*eş-Şahib*"ın yazarı el-Kuzāī, gramer alimi İbn Burhan, İbn Hazm ez-Zāhirī, el-Beyhākī, "*Muhkem*"ın yazarı İbn Sidāh, Hanbelī Şeyhi Ebu Yu'lā b. el-Ferāī, Şāfīlerden el-Hazrāmī, Kuran okuması üzerine (olan) "*el-Kāmil*"ın yazarı el-Huzlī, el-Feryābī, el-Hātibu'l-Bağdādī, "*Umde*"nin yazarı İbn Rāşik, İbn Abdu'l-Ber.

EL-MUKTADĪ Bİ'EMRİ'LLAH, EBU'L-KĀSİM **(m. 8 Nisan 1075 – 8 Şubat 1094)**

El-Muktadī bi'Emri'llah: Ebu'l-Kāsim, el-Kāim bi'Emri'llah oğlu Muhammed oğlu Abdu'llah.

Babası, el-Kāim'in yaşamı sırasında öldü –annesi ona hamileydi– ve o, babasının ölümünden altı ay sonra dünyaya geldi. Annesi Arcavān isimli bir cariyeydi.

Dedesinin ölümü üzerine ona bağlılık yemini edildi. O, on dokuz sene ve üç ay yaşında idi. Biat yemini, Şeyh Ebu İshak eş-Şirāzī, İbnu's-Sabbā ve ed-Damagānī'nin huzurunda edildi. Onun döneminde pek çok hayırlı iş (yapıldı) ve çevre eyaletlerde de güzel eserler inşa edildi. Halifeliğin temelleri, kendisinden önceki atalarının aksine, onun döneminde asalet ve saygınlık kazandı.

Bağdat'taki kadın şarkıcıları ve şer işlerle uğraşanları sürmek, yaptığı hayırlı işlerdendir. (Ayrıca) hamamlara peştemalsiz kimsenin girmemesini emretti. Halkın edebini korumak için hamamların kulelerini yıktırdı.

Dindar, erdemli, yüce gönüllü ve Abbāsioğulları'nın en asillerindendi.

Bu sene, Mekke'de, Ubeydiler adına olan hutbe geri verildi. Aynı yıl Nizāmu'l-Mülk müneccimleri topladı ve yılın ilk gününü, (güneşin) Koç burcuna ilk girdiği gün olarak belirlediler. Bundan önce (yılın ilk günü), güneşin Balık burcunun yarısına girmesi olarak belirlenmişti. Onun bu düzenlemesi takvimin başlangıç noktasıdır.

468 (1075-1076) senesinde Dimaşk'ta el-Muktadī için hutbe okundu. Ezandan “hayırlı işlere çabukluk” kısmı atıldı ve halk buna mutlu oldu.

469 (1076-1077) senesinde, üstad Ebu'l-Kāsım el-Kuşayrî'nin oğlu Ebu Nasr Bağdat'a ulaştı ve *Nizāmiyye*'de vaaz verdi. Hanbelîler arasında büyük bir fitne yükseldi; çünkü o Eşārî mezhebinin lehinde konuşmuş ve onları⁵⁶ küçük düşürmüştü. Onun takipçileri ve cemaati çoğaldı ve bir fitne yükseldi. Bir kaç kişi öldürüldü.

Fahru'd-Devle b. Cuheyr, el-Muktadî'nin vezirliğinden azledildi, çünkü o kendisini Hanbelîlerden ayrı tuttu.

475 (1082-1083) senesinde halife, el-Āmid Ebu'l-Feth'i şikayet etmesi için Şeyh Ebu İshāk eş-Şirāzî'yi sultana elçi gönderdi.

476 (1083-1084) senesinde çevre eyaletlerde fiyatlar ucuzladı ve kıtlık kaybolup gitti.

Aynı sene halife, Ebu Şucā'a Muhammed b. el-Huseyin'i vezirlikle görevlendirdi ve ona "*Zāhirud'-Dîn*" lakabını verdi. Öyle sanıyorum ki bu "*ed-Dîn*" sözcüğünün lakaplara eklendiği ilk olaydır.

477 (1084-1085) senesinde Konya ile Aksaray hükümdarı Selçuklu Süleyman b. Kutalmış ordularıyla Şam'a yürüdü ve Antakya'yı ele geçirdi –Antakya 358'den (968-969) beri Rumlar'ın elindeydi– Sultan Melik Şah'a müjdeli haberi gönderdi.

Ez-Zehebî'nin dediğine göre, Selçuk'un soyundan gelenler Bilād-ı Rûm'un hükümdarıydılar ve onların devirleri uzun süre devam etti. Onlardan, bekaları, hükümdar ez-Zāhir Baybars'ın zamanına kadar devam edenler oldu.⁵⁷

478 (1085-1086) senesinde Bağdat'ta (akşam yemeği vaktinden sonra) kara bir rüzgar esti, fırtına ve şimşek şiddetlendi. Kum ve toprak (gökten) yağmur gibi yağdı ve (ülkelerin çoğunda) pek çok yıldırımlar oldu. İnsanlar bunun kıyamet olduğunu

⁵⁶ Hanbelîleri kastediyor.

⁵⁷ Türkiye Selçukluları 1308 yılına kadar varlıklarını sürdürmüşlerdir.

sandılar. Fırtına, öğleden sonra üç saat daha devam etti. Buna İmam Ebu Bekir et-Tartûşî şahit oldu ve “*Amāliye*” adlı eserinde bundan bahsetti.

479 (1086-1087) senesinde Marakeş ve Sebte hükümdarı Yûsuf b. Tâşifîn, kendisinin otoritesini tanınması talebiyle el-Muktadî'ye elçi gönderdi. (Halife), onun elinde olan yerlerin yönetimini Tâşifîn'e tayin etti ve ona hilyat ile bayraklar gönderdi. (Ayrıca halife) ona “*Emîru'l-Muslimîn*” lakabını verdi. Tâşifîn ve Magrib'in fakihleri buna çok memnun oldular. Marakeş şehrini kuran da Yûsuf b. Tâşifîn'dir.

Aynı sene, (Zî'l-Hicce'de), Sultan Melik Şah Bağdat'a girdi ve ilk kez Bağdat'a giren o idi⁵⁸. Saray'da konakladı ve top oynadı. Halife ile görüştü ve sonra İsfahân'a geri döndü.

Aynı sene *Harameyn*'deki⁵⁹ Ubeydîler (adına okunan) hutbe kesildi. Hutbe el-Muktadî adına okundu.

481 (1088-1089) senesinde Gazne hükümdarı el-Mueyyed İbrahim b. Mesûd b. Muhammed b. Sebuktekin öldü ve yerine oğlu Celâlu'd-Dîn Mesud geçti.

483 (1091-1092) senesinde Bağdat'ta, Bâbu'l-Abrâz'da, Tâcu'l-Mulk tarafından bir mederese inşa ettirildi ve Ebu Bekir eş-Şâşî burada ders verdi.

484 (1092-1093) senesinde Franklar, Sicilya'nın tamamını ele geçirdiler. Sicilya'yı, 200 (815-816) senesinden sonra Müslümanlar fethetmişti. Aglâbîler, ta ki, Ubeydî el-Mehdi Magrib'i ele geçirene kadar, hiç kesintisiz Sicilya'ya hükmetmişlerdi.

Aynı sene Sultan Melik Şah Bağdat'a vardı ve orada büyük bir cami yapılmasını emretti. Emirler de, (geldiklerinde) konaklamak için onun etrafına evler inşa

⁵⁸ 1087 yılının 14 Mart-10 Nisan zaman dilimi arasında.

⁵⁹ İki Kutsal Şehir; Mekke ve Medine.

ettirdiler. Sonra tekrar İsfahân'a döndü. 485 (1092-1093) yılında, şer niyetle, tekrar Bağdat'a geri döndü. Halifeye, onun Bağdat'tan ayrılmasından başka yolu olmadığını, (fakat) istediği herhangi bir şehre gidebileceğini söyleyen bir elçi gönderdi. Halife bundan rahatsız olarak şöyle söyledi: *"Bana bir aylık bir süre tanı."* Melik Şah şöyle yanıtladı: *"Bir saat dahi olmaz."* Bunun üzerine, halife, sultanın vezirine on günlük bir süre için yalvarması amacıyla bir elçi yolladı. Tam bu sırada sultan hastalandı ve öldü. Bu halifenin kerameti şeklinde yorumlandı ve şöyle dendi: *"Halife oruç tuttu; iftar ettiğinde kül üzerine oturarak Melik Şah'a beddua etti."* Böylece, Allah onun duasına cevap verdi ve Melik Şah cehennem ateşine düştü.⁶⁰

Öldüğünde, karısı Terken Hâtun, ölüsünü (موته) sakladı ve gizlice emirlere (mektup) gönderdi ve onlardan oğlu Mahmûd'a –henüz beş yaşında bir oğlandı– bağlı kalmalarını istedi. Onlar da, ona bağlı kaldılar ve bunun üzerine Terken Hâtun, el-Muktadî'ye (elçi) gönderdi ve oğlu Mahmûd'u sultan kılmasını istedi. Halife buna cevap verdi ve onu *"Nāsıru'd-Dunyā ve'd-Dīn"*⁶¹ şeklinde lakaplandırdı. Ancak, kardeşi Berkıyaruk b. Melik Şah ona karşı çıktı ve halife onu yetkili kıldı ve ona *"Ruknu'd-Dīn"* lakabını verdi. Bu 487 yılının Muharrem ayındaydı (7 Şubat 1094). Halife, (bununla ilgili) anlaşmayı tanıdı ve sonraki gün aniden öldü. Şemsu'n-Nehir adlı cariyesinin onu zehirlediği söylenmektedir. Oğlu el-Müstazhir'a biat edildi.

El-Muktadî döneminde ulemadan ölenler: Abdu'l-Kâdir el-Curcânî, Ebu'l-Velîd el-Bâcî, Şeyh Ebu İshâk eş-Şirâzî, gramer alimi el-A'lâm, *"Şāmil"*in yazarı İbnu'l-

⁶⁰ Metnin buradaki birebir çevirisi şöyledir: *"Melik Şah, Umm Kaş'am'ın eğerini fırlattığı yerde (ateşe) düştü."* Bu Arapça'da ünlü bir atasözüdür ve olayın ilginç bir hikayesi vardır. *Umm Kaş'am* sahibinden kaçan bir devenin adıdır ve kaçıışı sırasında bir ateşin yanından geçmektedir. Tam bu sırada eğerinden kurtulur ve onu ateşin üzerine atar. Bu hikayenin Zuhayr'ın bir ifadesi olduğu söylenmektedir. Kaynak için İbrahim Sarkis'in *"Durrat'ul-Yetīma bi'l-Emsāli'l-Kadīma"* adlı eserine bakılabilir. (bkz. Jarrett, H. S., *"The History Of Caliphs"*, Calcutta, 1881, s. 447, ilk dipnot)

⁶¹ *"Dinin ve dünyanın savunucusu"*

Sabbā, el-Mutevellī, İmāmu'l-Harāmeyn, Hanefī ed-Damgānī, İbn Fuzāle el-Mecāşī'i
ve Hanefī Şeyhi el-Bazdāvī.

EL-MÜSTAZHİR Bİ'LLAH, EBU'L-ABBAS **(m. 8 Şubat 1094 – 12 Ağustos 1118)**

El-Müstazhir bi'llah; Ebu'l-Abbas, el-Muktadī bi'llah oğlu Ahmed.

470 senesinin Şevval ayında doğdu(*Nisan-Mayıs 1078*). Babasının ölümü üzerine ona bağlılık yemini edildi ve o (henüz) on altı yaşından iki ay almıştı.

İbnu'l-Esīr'in belirttiğine göre, o, yumuşak huylu, son derece ahlaklı, saygın işlerde tez canlı, güzel yazı yazan, (önemli işleri) yerine getirmede çok iyi –ki kimse bunda ona yaklaşılamamıştır–, üstün faziletli ve geniş (alandan) ilim sahibi, eliaçık, asil, ulema ve saygı değer olanları seven biri kişiydi. Onun halifeliğinde (sorunlar hiç) eksik olmadı, aksine onun dönemi bir çok savaştan muzdaripti.

Bu yıl, onun döneminde, Mısır hükümdarı el-Mustansır el-Ubeydī öldü ve ondan sonra oğlu el-Musta'lā Ahmed onun yerine geçti.

Aynı yıl Haçlılar (Rumlar) *Belensiye*'yi⁶² aldılar.

488 (1095-1096) senesinde Semerkand hükümdarı Ahmed Han öldürüldü; zira onda zındıklık görünür olmuştu. Emirler onu yakaladılar ve fakihler çağrıldı. Onun öldürülmesine karar verdiler ve öldürüldü –Allah ona rahmet etmesin!– Amcasının oğlunu hükümdar yaptılar.

489 (1096-1097) senesinde, Zuhā⁶³ hariç, yedi gezegen Balık burcunda toplandılar. Bunun üzerine müneccimler, Nuh Tufan'ı gibi bir tufanın yakın olduğuna hüküm getirdiler. Hacılar, Daru'l-Menākıb'da konaklamaya karar verdiler. Sel onları aldı götürdü ve bir çoğunu da boğdu.

⁶² Valensiya olarak bilinen şehirdir.

⁶³ Satürn.

Aynı sene Horasan hükümdarı Sultan Arslan Argun b. Alp Arslan es-Selçûkî öldürüldü; Horasan, Sultan Berkıyaruk tarafından ele geçirildi ve buranın halkı ve şehirleri ona boyun eğdiler.

Aynı sene Ubeydiler için Halep, Antakya, Marrā ve Şayraz'da bir ay hutbe okundu. Daha sonra Abbāsiler adına olan hutbeye geri dönüldü.

Aynı sene Franklar geldi ve Nikiyye'i aldılar. Bu, onların aldıkları ilk yerdi. Daha sonra Kaffartab'a ulaştılar ve çevrisini yağmaladılar. Bu, Franklar'ın Suriye'de ilk kez ortaya çıkışlarıydı. Büyük gruplar halinde Bahru'l-Konstantīniyye'yi⁶⁴ geçtiler. Kral⁶⁵ ve tebası bundan rahatsız oldu. Büyük yıkıma neden oldular. Şöyle denmektedir ki; Mısır hükümdarı, Selçukluların Şam üzerindeki gücünü ve yayılmalarını gördüğünde, Franklar'ı Şam'a gelmeye ve onu ele geçirmeye davet eden bir mektup yazdı. Franklar her yerden çok sayıda asker topluyorlardı.

492 (1098-1099) senesinde Bâtınî çağrısı İsfahân'da yayıldı.

Aynı sene, Franklar, bir buçuk aylık bir kuşatmadan sonra *Beytu'l-Mukaddes*'i⁶⁶ ele geçirdiler ve yetmiş binden fazla insanı katlettiler ki, bunların arasında ulema ve dindarlar da vardı. Dini yerleri yakıp yıktılar. Yahudileri kilisede topladılar ve kiliseyi yakarak üzerlerine yıktılar. Sığınmacılar Bağdat'a ulaştıklarında, gözleri yaşlarla dolduran olayları anlattılar. Sultanlar ihtilafa düştüler. Böylece, Franklar tüm Suriye'ye boyun eydirdiler. El-Ebu Verdî buna ilişkin olarak şöyle söylemiştir:

“Karıştı kanım akan gözyaşlarımla,

Mancınıklara hedef kalmadı kimse bizden.

⁶⁴ İstanbul Boğazı.

⁶⁵ Bizans Kralı I. Aleksios Komnenos (1081-1118).

⁶⁶ I. Haçlı Seferi sonucunda (1096-1099) Kudüs'ün Haçlılar tarafından ele geçirilmesi.

*Döktüğü göz yaşı zavallı bir silahtır,
Savaş keskin kılıçlarla ateşini alevlendirdiğinde.
Ey İslam'ın oğulları! Arkanızda
Savaşlar vardır, ölümü yollarınızın üzerinize serecek.
Emniyet ve mutluluğun gölgesinde uyuyan ve yaşayan,
Sanki kırılğan bir çiçek koruluğuymuşcasına.
Göz kapakları (yaşla) dolu olan hangi göz uyuyabilir ki?
(Zira doludur onlar) her uyuyanı uyandıran tozla, toprakla.
Aldı senin Şam'daki kardeşlerin onların kuşluk uykusunu,
Aygırların sırtında ya da akbabaların karnında.
Rum hakaret ederek onları yenik düşürdü ve siz
Boyunduruğun eteklerinde sürünün, aynı barış arayanlar misali.
Ne kadar kan döküldü cezadan muaf? Ve kaç
Kadın utançla örtecek güzelliğini?
Kanla alsın parlayan kılıçlar o kıvrımlı kılıçları,
Ve taşınsın uzun mızraklar uçları kana boyalı.
Yakında bu olabilir Medine'de gömülü yatan için,
Yüksek sesle bağırır 'Ey Hâşimoğulları!' diye.
Gördüm ki halkım doğrultmadı onlara
Mızraklarını, sendelerken kaderin sütunları.
Yok olma korkusundan cehennem alevini seçmek,
Ve utancın kaçınılmazlığını hesaba katmamak mı?
Memnun mudur umursamazlıktan Araplar'ın şefleri?*

Ve bu acemlerin tepeden bakmalarına boyun mu eğecekler?

Dinlerini savunmak yerine korusalardı (ancak olurdu) bu,

Evlerinin şerefini kıskanıyor olurlardı.”

Aynı sene Muhammed b. Melikşah, kardeşi Sultan Berkyaruk’a karşı ayaklandı ve ona galip geldi. Bunun üzerine halife onu tanıdı ve ona “*Gıyāsu’d-Dunyā ve’d-Dīn*” lakabını verdi. Onun için Bağdat’ta hutbe okundu. Daha sonra, onlar arasında pek çok olay meydana geldi.

Aynı sene *el-Mushāfu’l-Osmani*⁶⁷, başına bir şey gelir korkusuyla Taberīye’den Dimaşk’a getirildi. İnsanlar onunla buluşmak için dışarı çıktılar. Onu saray camisindeki yerine yerleştirdiler.

494 (1100-1101) senesinde Bâtınîler’in Irak’taki etkinlikleri ve cinayetleri arttı. (Yarattıkları) sorunlar o kadar şiddetlendi ki, emirler elbiselerinin altından zırhlarını giyer oldular. (Bâtınîler) pek çok insan öldürdüler. Bunların arasında “*Bahru’l-Mezheb*”in yazarı er-Ru’yānī de vardı.

Bu yıl Franklar Surûc, Hayfa, Arsuf ve Kayseri vilayetlerini aldılar.

495 (1101-1102) senesinde Mısır hükümdarı el-Musta’lî öldü. Yerine, henüz beş yaşında bir çocuk olan el-Âmir bi’Ahkâmu’llah Mansûr geçti.

496 (1102-1103) senesinde sultana karşı bir fitne ortaya çıktı ve hutbe okuyanlar, dualarda sultana (yer vermeyi) terk ettiler. Dualarını halifeden başka kimseye yapmadılar.

497 (1103-1104) senesinde, iki sultan, Berkyaruk ve Muhammed arasında barış oldu. Bunun nedeni aralarındaki (anlaşmazlığın) uzamasıydı ve anlaşmazlık

⁶⁷ Hz. Osman Kur’an’ı.

halka yayıldı. Mallar yağmalandı ve kan döküldü, ülkeler harab oldu. Sultanlar buna imrendiler, hükümdarlar muzaffer olduktan sonra, zulm eden oldular. Barış için aralarına ulema girdi ve anlaşmalar, yeminler ve sözleşmeler yazıldı. Halife, Sultan Berkayaruk'a hil'at gönderdi ve onun için Bağdat'ta hutbe okuttu.

498 (1104-1105) senesinde Sultan Berkayaruk öldü ve emirler oğlu Celālu'd-Devle Melikşah'ı onun yerine getirdiler. Halife onu tanıdı ve onun için Bağdat'ta hutbe okundu. O, (henüz) beş yaşından küçüktü. Amcası Muhammed ona karşı ayaklandı ve çoğunluk da ondan yana toplandı. Halife onu yetkin kıldı ve korkulan, güçlü bir sultan (olarak) sayısız bir ordunun başında İsfahān'a geri döndü.

Aynı sene Bağdat'ta çok büyük bir çiçek hastalığı salgını oldu ve çok sayıda çocuk bundan öldü. Çiçek hastalığını büyük bir veba salgını takip etti.

499 (1105-1106) senesinde Nehāvend çevresinde peygamberlik iddiasında bulunan bir adam ortaya çıktı. Halk onun takipçisi oldu. Fakat yakalandı ve öldürüldü.

500 (1106-1107) senesinde Bâtınilere ait olan İsfahān kalesi alındı, yıkıldı ve içindekiler öldürüldü. Liderlerinin kaynatılarak derisi yüzüldü ve içleri saman dolduruldu. Bu, Sultan Muhammed -Allah ondan razı olsun- tarafından şiddetli bir kuşatmadan sonra yapıldı.

501 (1107-1108) senesinde sultan, Bağdat'ta vergileri (الضرائب و المكوس) kaldırdı. Ona olan dualar arttı. O, adaleti ve güzel davranışları yüceltti ve sayılarını arttırdı.

502 (1108-1109) senesinde Bâtıniler geri döndü ve halkı gaflet içinde olduğu bir sırada Şayzar'a girdiler. Ona sahip oldular, kaleyi ele geçirip kapıları kilitlediler.

Şayzar hükümdarı orada değildi. Fakat geri döndü ve derhal onları yok etti. Burada “*el-Bahr*”ın yazarı Şāfī Şeyhi er-Ru’yānī’de öldürüldü. Daha öncede söylendiği gibi, onu Bâtınîler öldürdü.

503 (1109-1110) senesinde, bir kaç yıllık bir kuşatmadan sonra, Franklar Trablus’u⁶⁸ ele geçirdi.

504 (1110-1111) senesinde Franklar’dan dolayı Müslümanların sorunları arttı ve Frankların, Şam’ın büyük bir kısmını istila edeceklerini kanıksadılar. Bu yüzden, Müslümanlar barış talebinde bulundular. Lakin, Franklar bunu kabul etmedi. Bunun üzerine, binlerce dinarlık bir barış anlaşması önerdiler. Franklar, önce bunu kabul ettiler, ama sonra bozdular –Allah onlara lanet etsin!

Aynı sene Mısır’da kara ve korkunç bir rüzgar esti, insanlar nefes alamadı. Hatta, bazıları ellerini göremedi. İnsanlar üzerine kum indi ve yok oluşun (üzerlerinde olduğuna) inandılar. Sonra, (rüzgar) kısa bir süre temizlendi ve sarıya döndü ve bu öğleden sonrada güneşin batışına kadar devam etti.

Bu yıl Franklar ve Endülüs hükümdarı İbnu’l-Tāşifin arasında büyük bir savaş oldu ve Müslümanlar galip geldi. Öldürdüler, esir aldılar ve tabir edilemeyecek kadar ganimet alındı. Frankların en cesuru göçtü gitti.

507 (1113-1114) senesinde Kudüs’teki Frank kralı (Baldwin) ile savaşmak için Musul valisi Mevdud, ordusuyla harekete geçti ve aralarında korkunç bir savaş meydana geldi. Sonra Mevdud Dimaşk’a döndü. Cuma günü, camide namaz kılarken bir Bâtınî onun üzerine atıldı ve onu bıçakladı. Mevdud hemen oracıkta öldü. Frank

⁶⁸ Tripoli.

kralı Dımaşk valisine⁶⁹ içinde şöyle yazan bir mektup gönderdi: *“Şüphesiz ki, halkından biri, kendi liderini, Cuma günü ve onun kendi ibadethanesinde katlediyorsa, Allah’ın da onları helak etmesi hakikattir.”*

511 (1117-1118) senesinde büyük bir sel Sincar’ı ve onun surlarını aldı ve halkın pek çoğunu yok etti. Hatta, sel şehrin kapısını pek çok fersah boyunca sürükledi. Kapı akıntının onu sürüklediği toprağın altında gizli kaldı ve ancak iki sene sonra ortaya çıktı. Sel, bir çocuğu yatağıyla birlikte aldı ve yatak bir zeytin ağacının üzerinde asılı kaldı. Çocuk yaşadı ve büyüdü.

Bu sene Sultan Muhammed öldü ve yerine kırk beş yaşındaki oğlu Mahmûd geçti.

512 (1118-1119) senesinin Rebîu’l-Evvel ayının yirmi üçünde⁷⁰, Çarşamba günü el-Müstazhir öldü. Onun dönemi yirmi beş yıldır. Hanbelî Şeyhi İbn Ukayl onu yıkadı ve oğlu el-Müsterşit onun üzerinde dua etti. Onun ölümünden kısa zaman sonra büyükannesi, el-Muktaḍî’nin annesi Ercuvan’da hayatını kaybetti.

Ez-Zehebî’nin belirttiğine göre, el-Müstazhir hariç, büyükannesi kendisinden sonra da yaşayan başka bir halife bilinmemektedir. Ercuvan oğlunu, sonra oğlunun oğlunu ve daha sonra da oğlunun torununu halife olarak görmüştür. El-Müstazhir’e (yazılan) şiirler arasında (şu da vardır):

“Çözdü kalbimde buz tutmuş olanı aşkın sıcaklığı,

Sen esenlikle elini bana uzattığın gün.

⁶⁹ Atabek Tuğtekin.

⁷⁰ Eserin İngilizcesinde de belirtildiği gibi buradaki tarih yanlıştır. İbn Haldun’un kesin verdiği tarihe göre el-Müstazhir Rebîu’l-Ahîr’nin 16’sında ölmüştür (Miladi 12 Ağustos 1118, Pazartesi). Ayrıca İbn Haldun onun Halifelik süresini de 24 yıl, 3 ay ve 11 gün olarak vermektedir. (bkz. Jarrett, H. S., *“History Of The Caliphs” Calcutta, 1881, s. 452, son dipnot*)

*Ben nasıl çiğnerim sabrın yolunu,
Aşka giden geçitlerin çeşitliliğini gördüğümde?
Vefa yeminimi bozarsam eğer ey sevgili!
Bundan sonra seni bir daha hiç görmeyeyim.”*

Sārim el-Batāihî şöyle bir övgü düzdü:

*“Geceyi geçirdim Mustahzar b. El-Mutadī
Bi’llah, b. el-Kāim b. el-Kādir ile
Onun koruması altında, dilerim ki onun elleri
Benim aşiretim üzerinde koruyucu olacaktır.
Onunla olsun ikametim ilerleyen yıllarda
Ve o benim övgü mısralarımdan dünyaca şöhret edinsin.”*

Bunun üzerine el-Mustahzar ona iki emir yazdı; bir hediye alıp ayrılacaktı ya da yıllık bir maaşla onun yanında kalacaktı.

Ebu’l-Hattāb b. el-Cerrah’ın Es-Silāfī’ye şöyle söylemiştir; *“Ramazan’da el-Mustahzar ile namaz kılıyordum ve şöyle okudum: ‘Şüphesiz ki, senin oğlun hırsızlıkla suçlanmakta.’ Bu benim el-Kasāī’den rivayet ettiğim bir olaydı. Sonra ben selam verdiğimde şöyle söyledi: ‘Bu güzel bir okumadır; zira içinde çocukları peygamberler hakkında yalan konuşmaktan uzak tutan (şeyler) vardır.’”*

Onun döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: Ebu Muzaffer es-Semāinī, Nāsır Mukaddisī, Ebu’l-Ferec, Şazilī, es-Ru’yānī, hātib et-Tebrizī, el-Kiyā el-Harāsī, el-Gazālī, dil bilimci Ebu Verdī.

EL-MÜSTERŞİD Bİ'LLAH, EBU MANSUR **(m. 12 Ağustos 1118 – 3 Eylül 1135)**

El-Müsterşid bi'llah: el-Müstazhir bi'llah oğlu Ebu Mansûr el-Fazl.

485 senesinin Rebû'l-Evvel ayında dünyaya geldi (*Nisan-Mayıs 1092*), annesi bir cariyedir. 512 senesinin Rebû'l-Âhir ayında (*Ağustos 1118*) babasının ölümü üzerine ona biat edildi. Yüksek (derecede) azimli, keskin zekalı ve gözüpek, atılgan ve görüş sahibi, güçlü ve heybetliydi. Hilâfet işlerini sıkıca kavradı ve onları en güzel bir düzenle idare etti. Hilâfet'in eski geleneklerini hayata döndürdü ve onun kemiklerine hayat verdi. Şariat'ın sütunlarını güçlendirdi ve onun kollarını nakışla süsledi. Savaşları bizzat kendi üstlendi. Son seferinde, ordusu Hemedan'ın batısında yenilip de kendisi Azerbaycan'a esir götürülene kadar pek çok defa Hillâ, Musal ve Horasân yoluna seferlere çıktı. O, Ebu'l-Kâsım b. Bayyân'dan ve Abdu'l-Vâhib Habbu'llah es-Sebtî'den hadisler işitmiştir. Muhammed b. Amr b. Mekkî el-Ahvâzî, veziri Ali b. Tirâd ve İsmâil b. Tâhir el-Musûli ondan (hadisler) rivayet etmişlerdir. Bunu zikreden İbnu's-Samâinî'dir. İbnu's-Sallâh onun (adını) Şâfî tabakatlarında zikretmiştir. Bu, (onun saygınlığını anlamamız) için yeterlidir. Onun belirttiğine göre, Ebu Bekir eş-Şâşî fıkıh üzerine olan “*el-Umde*” adlı eserini onun için derlemiştir; kitap onun lakabı olan “*el-Müsterşid*” adıyla bilinmektedir; ve onun için bu zamanda “*Umdetu'd-Dunyâ ve'd-Dîn*” unvanını (taşımaktadır). Es-Subkî de, Şâfî tabakatlarında şöyle söyleyerek ondan bahseder: “*İktidarının başlangıcında o çok dindardı, kıldan elbise giyer ve ibadet etmek için bir odaya kapanırdı; onun doğumu Şâban ayının on sekizi, Çarşamba günü ve 486 senesindeydi (18 Eylül 1093). Babası, onun adını, kendi varisi olarak hutbede okuttu ve 488 (1095-1096) senesinde onun adını sikkelerin*

üzerine bastırıldı.” Daha önce hiç bir halifede örneği görülmemiş güzellikte bir el yazısı vardı. Katiplerinin (hatalarını) düzeltir ve yazdıklarını gözden geçirirdi. Onun gözüpekliği, heybeti, cesareti ve yiğitliği güneşten daha meşhurdur. Pek çok düşmanlar ve karıştıllıklar onun iktidarından eksik olmadı. Ta ki, son seferinde Irak’a yürüyerek, yenik düşüp, esir alınıp, şehit edilmesine kadar düşmanlarını defetmek için şahsen kendisi sefere giderdi.

Ez-Zehebî’nin söylediğine göre, 525 (1131) senesinde Muhammed Melikşah oğlu Sultan Mahmûd öldü ve yerine oğlu Dâvud getirildi. Amcası Mesud b. Mahmûd ona karşı ayaklandı; aralarında savaş oldu sonra tüm ülkeleri paylaşma (şartıyla) aralarında barış yaptılar. Bağdat’ta Mesud için sultan (olduğuna dair) hutbe okundu ve ondan sonra da (varis olarak) Dâvud (kabul edildi). Onlara hilyat verildi. Sonra halife ve Mesud’un araları açıldı. (Halife) onun üzerine yürüdü ve iki ordu karşılaştı. Ancak halifenin askerlerinin büyük kısmı ihanet etti ve Mesud zafer kazandı. Halife ve yanındakileri esir aldı ve onları Hemedan yakınlarındaki bir kaleye hapsetti. Bu (olanlar), Bağdat halkına ulaştığında kargaşa içinde tozu dumana katarak yolları⁷¹ doldular, ağladılar ve matem tuttular. Kadınlar peçelerini açarak yırtındılar ve halife için yas tuttular. Namazdan ve hutbeden alıkondular.

İbnu’l-Cevzî’nin dediğine göre, Bağdat sık (aralıklarla) pek çok kez sallandı ve (bu sarsıntılar) günde beş ya da altı kez devam etti ve insanlar yalvarır oldular; Sultan Sancar amcasının oğlu Mesud’a elçi göndererek şöyle söyledi: *“Oğlum Gıyasu’d-Dunyâ ve’d-Dîn bu mektuptan haberdar olur olmaz Emiru’l-Mu’minîn’in huzuruna girsin ve onun önünde yeri öpüp ondan af ve bağışlanma dilesin ve (bu*

⁷¹ Burada çarşı, pazar yeri anlamına gelen سوق sözcüğünün çoğul hali olan اسواق kullanılmıştır.

felaketlerden) temize çıkıncaya kadar ne gerekiyorsa yerine getirsin. Şüphesiz ki, göklerin ve yerlerin işaretleri, mislini duymaya takatimiz kalmayıncaya kadar bizim karşımıza çıktı. (Hatta bunlara) şahit olanları bir tarafa bırak; fırtınalar, şimşekler ve depremler ki, bunlar yirmi gün sürdü ve ordu içinde huzursuzluk çıktı ve eyaletler birbirine girdi. Şüphesiz ki, ben Allah'tan yana nefsimden korkarım ve O'nun işaretlerinin ortaya çıkması ve insanların camilerde namazdan uzak durması ve hutbenin kesilmesi benim kaldıramayacağım şeylerdir. Bu yüzdendir ki, işlerini yoluna sokmak için Allah rızasıyla sana yalvarıyorum. Emiru'l-Mu'minîn'i şerefle makamına teslim et ve atalarımızın ve bizim de adetimiz olduğu üzere Kıyamet'i onun önünden taşı." Mesûd, onun emrettiklerinin tamamını yerine getirdi ve halifenin önünde yeri öperek, ondan af diledi.

Sonra Sancar, yanında askeri bir birlikle, Mesut'a bir elçi gönderdi ve onu halifeyi başkentine teslim etmeye zorladı. Askerlerin içinde on yedi Bâtınî de vardı ve söylendiğine göre Mesûd onların varlığını görmezlikten gelmiştir. Fakat, aksine, onun onları tanıdığını ve hatta Bâtınîleri onun (grubun içine) soktuğunu söyleyenler de vardır. Bâtınîler çadırında halifeye saldırdılar ve onu öldürdüler. Halife ile birlikte yanındakilerden bir grubu da katlettiler. Ta ki, onlar niyetlerini açığa vurana kadar askerler onların (varlıklarını) bilmiyorlardı ve onları yakaladıktan sonra Allah'ın laneti ile (hepsini) öldürdüler. Sultan halkın önünde başsağlığı diledi ve bundan büyük üzüntü duydu. Yas tutma ve ağlamalar vardı ve haberler Bağdat'a ulaştığında halk bundan büyük acı duydu ve çıplak ayakla elbiselerini yırtarak dışarı çıktılar. Kadınlar saçları darmadağın, göğüslerini döverek ve onun için ağıtlar yakarak (dışarı

çıktılar); Şüphesiz ki, el-Müsterşit onlar arasında cesurluğu, adaleti ve onlara (yaptığı) iyiliklerden (dolayı) çok seviliyordu.

El-Müsterşit öldürüldüğünde –Allah ona rahmet eylesin!– Maraga’daydı ve 529 senesinin Zu’l-Kade ayının on altısı, günlerden Perşembe idi (3 Eylül 1135).

(Aşağıdaki) onun şiirlerindendir;

“Ben O’yum, savaşta aranan kızıl yüzlü,

Kim dünyaya sahip olur ki karşıtlık olmadan.

Atlılarım Rum topraklarının üzerine çökmeli,

Ve benim parlayan kılıcım Çin’in en uzak diyarlarında kınından çekilmeli.”

Ve esir düştüğündeki şiirinden;

“Garip değildir aslanlara karşı zafer kazanılması,

Düşmanların köpekleri, insanlar ya da hayvanlar tarafından.

Vahşî’nin ciriti Hamzâ’yı helak etti.

Ve İbn Mulcem’in kılıcıdır Ali’yi öldüren.”

Yenildiğinde ve kaçması teklif edildiğinde o, buna karşı çıktı ve ta ki esir edilene kadar yerinde sabit kaldı:

“Dediler ki; ‘Kalıyor musun düşman

Etrafını çevirdiğinde kaçmadan?’

Onlara cevap verdim: ‘Nasihat edilmeyecek olan

Kendini kandırır;

Yaşarken hiç bir zaman iyilik elde edemeyebilirim,

Ve Kader şerri benden hiç uzak tutmayabilir,

Eğer ki, ben başka bir şey düşünürsem

Allah'ın benden faydalanabileceğinden ya da bana zarar verebileceğinden başka.”

Ez-Zehebî'nin söylediğine göre Azha bayramında⁷² insanlara şöyle hutbe okudu ve şöyle söyledi: *“Allah en büyüktür, yıldızlar dönerken ve doğu aydınlanırken ve güneş doğarken ve gökler yeri sararken. Allah en büyüktür, bulutlar yağdırırken ve serap pırıldarken ve dilenen şey yerine gelirken ve dönen gezgin döndüğünde mutluyken.”* Uzunca bir hutbe söyledi ve sonra oturdu. Sonra tekrar ayağa kalktı ve şöyle söyleyerek devam etti: *“Ya Rab! Soyumu salih kıl. Bana, hükmetmem için verdiğini (idare etmeme) yardımcı ol. Bana, verdiğin nimetlere şükretme esini ver. Bana inayetini nasip et ve bana yardım et.”* Tam bunu söylediğinde aşağı inmek üzereydi ki, Hâşimî Ebu'l-Muzaffer ona yaklaştı ve ezberden şunu okudu:

*“Allah'ın rahmeti senin üzerine olsun minberin üzerinde
yücelenlerin en hayırlısı ve onun bayraklarıdır zaferin sardığı.*

Hükmedenlerin en mükemmeli,

Ve güzel siyreti ile insanların tümüne hayırlı.

Batının ve doğunun en faziletli adamı

Dedelerinin soyundan⁷³ yağmur yeryüzüne indi.

Şüphezi ki, senin hutben ve hitabetin bir taşı yumuşatır

Ve kulaklarımızı küpelerle donatır.

Sen ki tüm kalpleri doldurdun korkuyla

Ve şüphesiz ki, tüm şehir onun tehdit korkusuyla tir tir titredi.

Sen ki onunla zaferi ve asalaeti Adnan soyuna ekledin,

⁷² Kurban bayramı.

⁷³ El-Abbâs b. Abdu'l-Muttalip.

Ve onunla insanlar arasında senin zaferin yeniden bilindi.

Sen ki Ben'î Abbas'ın şefisin

Senin için de alçakgönüllülük ve bilgelik muzafferdir.

Senin imamımız olduğun bir dönemi borçluyuz biz Allah'a

Ve senin bize lider olmanı, O'na boçludur kader.

Devam edesin asırlar boyunca egemenliğine.

Devirler devam ederken sen de devir içinde ortaya çıkasın.

Bizim iyi dileklerimizle varolasın bu mutlu bayramda,

Ve senin duaların ve kendini feda etmen bizi şerefle yüceltsin."

Veziri Celâle'd-Dīnu'l-Hasan b. Ali b. Sâdık onu şöyle övmüştür:

"İyilikte ve kırılganlıkta insanları su gibi bulurum,

Fakat Emiru'l-Mu'minîn suyun en mükemmel saflığıdır.

Kendimce anladım ki, bilgeliğin beden bulmasıdır o,

Şüphesiz böyledir Emiru'l-Mu'minîn.

Ve eğer din, şeriat ve takva için değilse

Şöyle derdim ona dayanarak: Celle Celāluhu!"

Onun döneminin yirmi dördüncü senesinde bir bulut yükseldi ve Musul'un üzerine ateş yağdırdı ve orada pek çok ev ve yer yanarak yerle bir oldu.

Aynı sene Mısır hükümdarı el-Emir bi'Ahkâmu'llah Mansûr öldürüldü ve geride varis bırakmadı. Ondan sonra yerine amcasının oğlu el-Hâfız Abdu'l-Mecîd b. Muhammed b. el-Muntasır geçti.

Aynı sene Bağdat'ta iki iğnesi olan, uçan akrepler ortaya çıktı ve insanlar onlardan korktu, (çünkü) bir grup çocuğu öldürmüşlerdi.

El-Müsterşit döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: Hanefî imâmı Şemsu'l-Aimmâ Ebu'l-Fazl, Hanbelî Ebu'l-Vefâe Ukaylî, Kadılar Kadısı Ebu'l-Hasan ed-Damgânî, Kuran okuyucusu İbn Bulaymâ, "*Lamiatu'l-Acem*"in yazarı et-Tuğrâî, hafız Ebu Ali es-Sedâfî, Ebu Nasr el-Kuşayrî, dilbilimci İbn Kuttâ'a, Muhiu's-Sunnetu'l-Begâvî, Kuran okuyucusu İbnu'l-Fihâm, "*Mukâmât*"ın sahibi el-Harîrî, "*el-Emsâl*"ın sahibi el-Meydânî, Mâlikî Ebu'l-Velid b. Ruşd, İmam Ebu Bekir et-Tartûşî, Saragoza'lı İmam Ebu'l-Haccâc, Badâhu'lu İbnu's-Seyyîd, Şâfîler'den Ebu Ali el-Farâkî, nahiv alimi İbnu't-Terâve, İbnu'l-Bâdiş, şair Zâfir el-Haddâd, Abdu'l-Gâfir el-Fârisî ve diğerleri.

ER-RÂŞİD Bİ'LLAH, EBU CAFER
(m. 3 Eylül 1135 – 22 Ağustos 1136)

Er-Râşit bi'llah: Ebu Cāfer, El-Müsterşit oğlu Mansûr.

502 (1108-1109) senesinde doğdu. Annesi bir cariyeydi. Doğumunda (annesinin doğum yolunda) tıkanma olduğu söylenir. Doktorlara danışılmış ve onlar da çıkış yolunun, altından (yapılmış) bir aletle genişletilmesini önermişlerdir. Onlar da bunu yapmış ve başarılı olmuşlardır.

Babası 513 (1119-1120) senesinde onun adına kendi varisi olarak hutbe okutmuştur ve 529 senesinin Zu'l-Kade ayında babasının öldürülmesi üzerine ona bağlılık yemini edilmiştir (Eylül 1135).

O düzgün konuşan, edip, şair, cesur, eliaçık ve cömert, güzel mizaçlı, adalet taraftarı ve kötülükten nefret eden biriydi.

Sultan Mesûd Bağdat'a döndüğünde o, Musul yoluna çıktı. (Mesud) kadıları, ayanları ve ulemayı çağırttı. Onlar, bir grup tâifenin Raşîd'den çektiklerini, onun zulmünü, mülklere elkoymasını, kan dökmesini ve şarap içmesine şahitliklerini içeren bir iddianame yazdılar. Fakihler onun imam olarak kalmayı hak ettiğini mi, (yoksa) onun doğru yoldan saptığının sabit görülmesinin mi gerektiğini sordular. Zira, o zaman, Mesûd için onu halifelikten indirip yerine daha hayırlı birisini getirmek uygundu. Onun halifelikten indirilmesinin uygun olduğuna karar verdiler ve şehrin kadısı Ebu Tâhir b. el-Harkî onun halifelikten indirilmesine hüküm getirdi. Amcası Muhemmed b. el-Müstazhir'e bağlılık yemini ettiler ve ona “*el-Muktefi li'Emri'llah*” lakabını verdiler. Bu 530 senesinin Zu'l-Kade ayının on altısında idi (22 Ağustos 1136).

Er-Rāşid'e, halifelikten indirildiği (haberi) ulaştı ve o da yanındakilerle Musul'dan Azerbaycan eyaletine harekete geçti. (Yanlarında) Maraga'dan (getirdikleri bir miktar) para taşıyorlardı. Orada çok zulüm yaptılar. Sonra Hemedan'a geçtiler ve orada çok kötülükler ettiler. Bir grup insanı katlettiler ve diğerlerini de çarmıha gerdiler. Ulemadan bir kısmının sakalını kestiler. Sonra İsbahān'a geçtiler ve burayı kuşattılar. Köyleri yağmaladılar.

Er-Rāşid, İsfahan'ın dışındayken çok şiddetli hastalandı ve onun yanında hizmetkarlık yapan Acemlerden bir grup onun huzuruna çıktı. Onu bıçaklarla öldürdüler ve sonra hepsi öldürüldü. Bu 532 senesinin Ramazan ayının on altıncı günü idi (3 Haziran 1138). Bu haber Bağdat'a ulaştığında bir gün boyunca matem yapıldı.

El-İmādu'l-Kâtib'in söylediğine er-Rāşid, Yûsuf'un güzelliğini ve Hâtim'in cömertliğini almıştı.

El-Cevzî'nin söylediğine göre, es-Sûli insanların şöyle dediklerini zikretmiştir: *"Halka göre, her altıncı halife (tahttan) indirilmiştir. Ben buna baktım ve bunun çok garip olduğunu gördüm."* Onun görüşünün geri kalanına girişte devam ettiğimi belirtirim.

Onun asası ve cübbesi, öldürülene kadar er-Rāşid'den alınmadı ve o öldürüldükten sonra el-Muktefî'ye sunuldu.

EL-MUKTEFİ Lİ'EMRİ'LLAH, EBU ABDU'LLAH **(m. 22 Ağustos 1136 – 18 mart 1160)**

El-Muktefî li-Emri'llah: Ebu Abdu'llah, Muhammed b. el-Müstazhir bi'llah.

489 senesinin Rebû'l-Evvel ayının yirmi ikisinde dünyaya geldi (25 Mart 1096).

Annesi Habeşi idi. Amcasının oğlunun halifelikten indirilmesi üzerine, ona bağlılık yemini edildi. O kırk yaşındaydı. *"El-Muktefî"* lakabını almasının nedeni, halife olmasından altı gün önce rüyasında Hz. Muhammed'i görmesi ve Hz. Muhammed'in kendisine şöyle demesidir: *"Bu kudret senin üzerine olmalıdır, Allah'ın emrlerini takip et."* Bunun üzerine *"El-Muktefî li'Emri'llah"* lakabını aldı. Adalet ve düzenin sağlanmasından sonra Sultan Mesud Bağdat'a döndü. Sonra Hilafet Sarayı'ndan tüm büyük baş hayvanları, eşyaları ve altınları, perdeleri ve çadırları aldı, su taşımak için de halifenin ahırında dört attan ve sekiz katırdan başka hiç bir şey bırakmadı. Bu yüzden el-Muktefî'nin ne bir atı, ne de bir sefer aracı olmaksızın halife olduğu söylenmektedir.

531 (1136-1137) senesinde Sultan Mesûd, halifenin tüm varlığını aldı ve ona kendi özel evinden başka hiç bir şey bırakmadı ve halifeden yüz bin dinar istemesi için de vezirini gönderdi. El-Muktefî şöyle cevap verdi: *"Bu yaptığından daha garip olan bir şey görmedik! El-Müstersid'in tüm malı ve mülküyle sana geldiğini biliyorsun ve olanlar oldu. Er-Râşit başa geçti ve ne yaptıysa yaptı ve (sonra) gitti ve geriye kalanları da aldı. Eşyalardan başka hiç bir şey geriye kalmadı ve onların da tümünü sen aldın! Darphane de senin tasarrufunda ve baş vergilerini ve mirasları da aldın. (Şimdi) ben, hangi sebepten sana bu parayı ödemeliyim? Bu saraydan çıkıp, onu sana teslim etmekten başka bir (seçenek) kalmadı geriye. Allah'a yemin ederim ki,*

Müslümanlardan bir buğday tanesini bile zulmederek almam.” Bunun üzerine sultan halifeden istediklerinden vaz geçti ve halkın mülklerinden ve tüccarlardan vergi almaya geri döndü. Halk bu yüzden çok çekti.

Sonra, Cemāziyu’l-Evvel ayında, halifenin eyaletleri, evleri ve mirasları iade edildi.

Bu sene Ramazan ayının otuzuncu gecesi (27 Haziran 1137) yeni ay gözlemlendi, fakat görünmedi ve Bağdat halkı (günlerin) sayısını tamamlamak için oruç tutarak sabahladı. Sonraki gün olduğunda, yine yeni ayı gözlemlediler ve gökyüzünün açık ve temiz olmasına (rağmen) yine onu göremediler. Tarihte böylesi hiç duyulmamıştı.

533 (1138-1139) senesinde Bahtāra’da⁷⁴ çok büyük bir deprem oldu ve on fersah (uzaklıktan) hissedildi. Pek çok insan öldü. Sonra Bahtāra battı ve (şehrin) kurulu olduğu yere siyah su yürüdü.

Aynı sene emirler eyaletlerin gelirlerine elkoydular ve Sultan Mesûd (buna müdahale etmekten) aciz kaldı ve ona (göstermelik olan) isminden başka hiç bir şey kalmadı. Sultan Sancar’ın otoritesi azaldı; zalimlerin en alçak gönüllüsüne hamd olsun! Ve Halife el-Muktefi güç kazandı ve ona duyulan saygı arttı ve otoritesi arttı. Bu, Abbāsi Devleti’nin düzelmesi için başlangıçtı, Allah’a şükürler olsun!

541 (1146-1147) senesinde Sultan Mesûd Bağdat’a ulaştı ve bir darphane kurdu. Fakat, halife darphanenin kurulmasını sağlayan para basımcısını tutuklattı. Bunun üzerine, Sultan Mesûd, halifenin mabeyincisini tutuklattı. Halife buna çok

⁷⁴ Burası Yakut’a göre Mekke yakınlarıda bir kaledir. İbnu’l-Esîr ve Ebu’l-Fidâ ise sadece bu depremin Suriye ve özellikle de Halep üzerindeki etkilerinden bahsetmektedirler. (bkz. Jarrett, H.S., **History of the Caliphs**, Calcutta, 1881, s. 460, 3. dipnot)

sinirlendi ve üç günlüğüne cami ve mescitlere kilit vurdurdu. Sonra para basımcısı ve mabeyinci serbest kaldı ve işler sakinleşti.

Aynı sene vaiz İbnu'l-Abbādī vaazlar verdi ve Sultan Mesûd da (bunlardan birinde) hazır bulundu. Abbâdi konuyu satış vergilerine ve halkın bundan neler çektiğine getirdi ve sonra şöyle söyledi: *“Ey yeryüzünün sultanı! Müslümanlardan aldığı kadarını bir gecede bir çalgıcıya verdin, bana bu çalgıcıyı ihsan et, onu bana ver ve onu sana bahsettiklerinden (dolayı) Allah’a şükreder kıl.”* Buna rıza gösterdi. Onun bağışlanması için şehirde duyuru yapıldı. Üzerlerinde, vergi indirimi yapıldığı kazılı olan levhalar gönderildi ve önlerinde davullar, trampetler çalındı. (Levhalar) çivilendiler ve ta ki, Nâsır li’Dîni’llah *“bizim Acemler’in kalıntılarına ihtiyacımız yoktur”* deyip onların indirilmelerini emredene kadar asılı kaldılar.

543 (1148-1149) senesinde Franklar Dimaşk’ı kuşattılar ve Halep hükümdarı Nûre’d-Dîn Mahmûd b. Zengî ve kardeşi Musul hükümdarı Gâzi (kuşatmayı) kaldırmak için Dimaşk’a vardı. Allah’a hamdolsun ki, Müslümanlar galip geldi ve Franklar bozguna uğradılar. Nûre’d-Dîn, Franklarla savaşıma devam etti ve Müslüman ülkelerinden aldıklarını onlardan geri aldı.

544 (1149-1150) senesinde Mısır hükümdarı Hâfız li’Dîni’llah öldü ve yerine oğlu ez-Zâfir İsmâil geçti.

Aynı sene büyük bir deprem oldu ve Bağdat yaklaşık on kez sallandı. Hilvan’da bir dağ parçalandı.

545 (1150-1151) senesinde Yemen’de kan yağmuru yağdı ve yeryüzüne kan çiseledi. Geriye insanların elbiselerinden izleri kaldı.

547 (1152) senesinde Sultan Mesûd öldü.

El-Muktefî'nin veziri İbn Hubayrâ'nın dediğine göre, Mesûd'un etrafındakiler el-Muktefî'ye tepeden baktıklarında ve ona edepsizlik yaptıklarında (el-Muktefî'nin) onlara (karşı) açık savaşa girmesi mümkün olmadı. Bu yüzden de, aynı Peygamber'in Zî'l ve Zekvân'a karşı bir ay dua etmesi gibi, (el-Muktefî ve veziri) onlara karşı bir ay dua etme görüşünde anlaştılar. Böylece İbn Hubayra ve halife, her biri kendi bulundukları yerden, Cemâziyu'l-Evvel'in yirmi dokuzuncu gecesinden gün doğumuna kadar dua ettiler. Bu her gece devam etti. Ay tamamlandığında, ne bir gün kısa, ne de bir gün uzun, Mesûd yatağında ölmüştü.

Askerler Melikşah'ın sultan olması üzerinde anlaştılar ve Hasbek⁷⁵ onun adına idareyi ele aldı. Fakat sonra Melikşah'ı tutuklattı ve Huzistan'dan kardeşi Muhammed'i getirtti. Muhammed gelince Hasbek sultanlığı ona teslim etti. Halife sınırsız yetkiyi kendi üzerine aldı ve sözleri itaat gördü. Sultanın *Nizamiye Medresesi'*ne atadıklarını azletti. Bu ve Vasıt'ın mahallelerinin kargaşa içinde olduğu (haberi) halifeye ulaştı. Ordusunun başında harekete geçti. Eyaletleri düzene soktu. Hilla ve Kûfe'ye girdi. Sonra muzaffer ve güçlü (olarak) Bağdat'a döndü. Bağdat (onun dönüşü için) süslenmişti.

548 (1153-1154) senesinde Oğuzlar, Sultan Sancar'a karşı ayaklandılar ve onu esir edip, kötü davrandılar ve onun elindeki toprakları ele geçirdiler. Fakat hutbe onun adıyla kaldı. Sancar anlamsız bir suret (olarak) onlarla kaldı.⁷⁶ Kendi nefesine, yani sultan ismi üzerine ağılar oldu ve eline geçen para, seyislerinden birinin eline geçen kadardı.

⁷⁵ Hasbey.

⁷⁶ "Oğuzlar'ın başında otoritesi olmayan bir isimden ibaret hale geldi" demek istiyor.

549 (1154-1155) senesinde Mısır hükümdarı ez-Zāfir bi'llah el-Ubeydī öldürüldü ve yerine (henüz) küçük bir çocuk olan oğlu el-Fāiz İsa geçti. Mısırlıların işleri yürümez oldu. Bunun üzerine el-Muktefī, Nûre'd-Dīn Mahmud b. Zengī'ye bir akid⁷⁷ yazdı onu Mısır'ın idaresine tayin ederek Mısır'a doğru ilerlemesini emretti. Zengī, (bu sırada) Franklarla harp etmekteydi ve gayretle cihat ediyordu. Bu yılın Sefer ayında Dımaşk'ı ele geçirmiş, Rumlardan ise hem kılıç zoru, hem de “āman”⁷⁸ yolu ile kaleler ve hisarlar ele geçirmişti. Elindeki toprakların sayısı arttı ve ünü yayıldı. El-Muktefī ona (daha fazla) yetki gönderdi ve Mısır'a yürümesini emretti. Ona “bi'Meliku'l-Ādil” lakabını verdi. El-Muktefī'nin gücü zirveye ulaştı ve otorite sağladı. Muhaliflerine galip geldi ve kendi otoritesine muhalif eyaletlerin üzerine yürümeye karar verdi. 555 senesinin Rebū'l-Evvel'inin ikisinde (18 Mart 1160), bir Cumartesi gecesi ölene dek, onun işlerinden refah ve başarı eksik olmadı.

Ez-Zehebī'nin dile getirdiğine göre, el-Muktefī, halifelerin seçkinlerindendi, ilim sahibiydi, eğitimliydi, cesurdu, yumuşak huylu ve nazik mizaçlıydı, liderlikte eksiksizdi, eşsiz bir imamdı. Kendi imzası altında olmadıkça, onun devletinde (hiç bir) emir –şüphesiz ki sefer (emri)– yürümezdi. Halifeliliği (sırasında Kuran'ın) dörtte üçünü yazdı ve hocası Ebu'l-Burkāt b. Ebu'l-Ferec b. es-Sinnī'den hadisler işitti.

İbnu's-Semā'nī'nin belirttiğine göre, Cuz'a b. A'rafa'nın Ebu'l-Kasım İbn Beyyān'dan işittiği hadisleri, kardeşi el-Müsterşit ile birlikte dinledi. Ondandır rivayet eden ise, onun dilbilimci hocası Ebu Mansûr el-Cevalikī, veziri İbn Hubayra ve diğerleridir. el-Muktefī Kâbe'ye yeni bir kapı inşa ettirdi ve kendi cenazesi için

⁷⁷ Anlaşma içeriğinde bir görev ve teşvik mektubu.

⁷⁸ Fıkıh (İslâm Hukuku)'a göre *ehl-i kitap* (Hristiyan ve Yahudiler) olan halklara tanınan teslim olma hakkı. (detaylı bilgi için bkz. Prof. Dr. Melek Delilbaşı, “**Selanik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması**”, Belleten, cilt 199, 1987, s. 75)

akikten bir tabut yaptırdı. Şükranına değer bir yapısı vardı ve devleti övgüye (değerdi). O, kendisini din, öğrenme, fazilet, görüş ve devlet siyaseti ile meşgul etmişti. İmamlığın (tahrif edilmiş) nişanlarını yeniledi, Hilfetin (eski) geleneklerini diriltti. Bizzat kendisi halkın işleriyle uğraştı. Bir defadan fazla gazaya gitti ve onun dönemi uzun sürdü.

Ebu Talip Abdu'r-Rahmān el-Haşimî'nin "*Kitābu'l-Menākıbe'l-Abbāsiyye*" adlı eserinde söylediğine göre, el-Muktefî'nin dönemi, adalet bakımından parlak ve yapılan hayırlı işler bakımından da dikkate değerdi. Halife olmasından evvel, (onun için) ibadet (her şeyden) önce gelirdi. Halifeliğinin ilk döneminde dinle, ilmi (eserlerin) kopyasının çıkartılmasıyla ve Kuran okumakla meşgul olmuştu. El-Mu'tasım'dan beri onun ki gibi keskin zekalı, tuttuğunu koparan, ağırbaşlılığı ile birlikte cesur, Allah'tan korkmayı ve dindarlığı bir arada kendinde barındıran hiç bir halife görülmemişti. Orduları nereye ilerlerse ilerlesinler muzefferdiler.

El-Cevzî'nin belirttiğine göre, el-Muktefî'nin döneminde Bağdat ve Irak halifelerin otoritesine (geri) döndü ve onlara kastedecek (kimse) geriye kalmadı. (Oysa), bundan evvel el-Muktedir'den el-Muktefî'nin dönemine kadar (otorite başka) hükümdarların ellerindeydi ve halifenin, onların yanında isimden başka bir (etkisi) yoktu. Bunların (arasında) Horasan hükümdarı Sultan Sancar, Şam hükümdarı Nûre'd-Dîn Mahmut Zengî vardı. Onun eliaçıktı, hadisleri ve onları (rivayet edenleri) dinlemeyi severdi. İlimde gayretliydi ve alimlere hürmet ederdi.

İbnu's-Semā'nî'nin söylediğine göre, el-Muktefî, Ebu Mansûr el-Cevālikî'den Allah'ın Resulü'nün şöyle hadis buyurduğunu duymuştur: "*Emirler şiddetten ve*

insanlar da açgözlülükten başkasını arttırmadıkları (zaman), Kıyamet Günü, insanların şerlilerinden başkasına gelmeyecektir.”

El-Muktefî, (gramer üstadı) İmam Ebu Mansûr el-Cevâlikî en-Nahvî'yi kendi huzurunda dua etmesi için, imam yapmak amacıyla (makamına) çağırdığında, o (el-Muktefî'nin huzuruna girerken) şundan fazlasını söylemedi: *“Barış ve Allah'ın rahmeti üzerine olsun ey Emiru'l-Mu'minîn”* Bunun üzerine, tabip İbnu't-Tilmîz en-Nasrânî⁷⁹ şöyle söyledi: *“Emiru'l-Mu'minîn böyle mi selamlanır ey Şeyh!”* İbnu'l-Cevâlikî onu umursamaksızın sözüne şöyle devam etti: *“Ey Emiru'l-Muminîn, selamım Peygamber'in sünneti ve hadis rivayetleri ile (birlikte) gelmiştir.”* Sonra şöyle ekledi: *“Ey Emiru'l-Mu'minîn, eğer ki biri, bir Hristiyan'ın ya da Yahudi'nin kalbine, bilginin hiç bir türünün doğru bir şekilde girmeyeceğine (ilişkin) iddiada bulunursa, yalancılıktan kefarete mecbur kılınamaz. Şüphesiz ki, onların kalbine mühür vurulmuştur ve Allah'ın mührü imandan başkası ile kırılmaz.”* El-Muktefî şöyle söyledi: *“Doğru ve güzel söyledin.”* İbnu't-Tilmîz ise tüm o büyük alimliği ile dona kaldı.

El-Muktefî döneminde ulemeden ölenler: Gramer alimi İbnu'l-Abraş, Yûnus b. Mugayyis, Şâfi Cemâlu'l-İslâm b. el-Musellem, *“et-Tergîb”*in yazarı Ebu'l-Kâsım el-İsfahânî, İbn Berracân, *“el-Muallim bi-Fuvâidu Musellim”*in yazarı el-Mâzârî el-Mâlikî, ez-Zemahşerî, *“el-Ensâb”*in yazarı er-Râşidî, -kendisinin de İmamı olan- el-Cevâlikî, *“Tefsîr”*in yazarı İbn Âtiye, Ebu's-Suādât İbnu'l-Şucerî, imam Ebu Bekir İbnu'l-Arâbî, şair Nasuhe'd-Dîne'l-Ercânî, Kadı Ayyād, hafız Ebu'l-Velîd b. el-Dabbâg, Ebu'l-Esad Hubbetu'r-Rahmân el-Kuşayrî, Kuran okuyucusu İbn Ulam el-Farsî, şair

⁷⁹ Hristiyan.

er-Raffā, “*el-Milâl ve’n-Nahl*”in yazarı eş-Şahrastānī, şair el-Kaysarānī, Gazālī’nin öğrencilerinden Muhammed b. Yahyā, hafız Ebu’l-Fazl b. Nāsır, Kuran okuyucusu Ebu’l-Kerīm eş-Şahrüzûrī, şair Vā’vāī, Şāfī İmamı İbnu’l-Celāī ve diğerleri.

EL-MÜSTENCİD Bİ'LLAH, EBU'L-MUZAFFER
(m. 18 Mart 1160 – 25 Aralık 1170)

El-Müstencid bi'llah, Ebu'l-Muzaffer, el-Muktefî oğlu Yûsuf.

518 (1124-1125) senesinde doğdu. Annesi Gürcü bir cariyedir ve adı “*Tāvus*”dur. Babası 547 (1152-1153) senesinde, onun adına, kendi varisi olarak hutbe okuttu.

Babasının öldüğü gün ona bağlılık yemini edildi. Adalet ve merhamette vasıf sahibiydi. Vergileri büyük (oranda) azalttı, (böylece), Irak'ı vergiden muaf tuttu. Fesat çıkaranlara karşı sertti. İnsanlara iftira eden bir adamı uzun süreliğine hapse atmıştı. Daha sonra bir adam onun huzuruna gelerek (bu kişiyi serbest bırakması için) karşılıksız on bin dinar teklif etti ve halife bunun üzerine şöyle söyledi: “*Ben sana on bin dinar vereyim ve sen de bana hapse atmam için onun gibisini göster ki, halkı onun (gibilerin) şerrinden azad edeyim.*”

İbnu'l-Cevzî'nin dediğine göre, el-Müstencid, delip geçen bir kavrama ve mükemmel bir yargılama (yeteneğine), keskin bir zekaya ve göz alıcı faziletlere sahipti. Yazmakta eşi görülmemiş (bir yazar) ve belagatli bir nesir yazarıydı. Usturlab ve diğerleri gibi astronomi araçlarını kullanmada ise hüner sahibiydi.

(Aşağıdaki) onun şiirlerindendir:

“O beni kınadı (saçlarımın) vakur akından,

Utandıran bir şeyden de kınarmıydı (acaba)?

Aklar düşüyorsa perçemlerime ne olmuş?

Zira aylar gecelerin zaferleridir.”

Ve bir cimri üzerine:

“Evinde yakar bir cimri

Mumu, kendisinin bize olan saygısından

Dökülmez (mumun) gözünden bir damla yaş

Lakin süzülür yaşlar cimrinin gözlerinden.”

Veziri İbn Hubayrā'nın Müslümanların işleri üzerindeki idaresine gıptayla şahit olarak ona (ithafen) yazdığı (bir şiirden):

“Övgüye layık iki şey vardır senin şahsında bol olan,

Anılmalısın sen bunlardan rivayetle Kıyamet Günü'nde,

Dünyanın senin yaradımına ihtiyacı verken senin varlığın

Ve senin cömertliğın, (öyle ki) insanların inkarla bilindiği (bir dönemde).

Ey Yahyā⁸⁰, eğer ki arzularsa Câfer senin yerini

Ey Yahyā (bilesin ki), hem Câfer hem de Yahya onu istemekten geri dururdu.

Ne sana zarar vermek isteyen birini gördüm ey Ebu Muzaffer

Lakin sen galip geldin ona.”

566 senesinin Rebū'l-Āhir ayının sekizinde öldü (25 Aralık 1170).

Onun halifeliğinin ilk yıllarında, Mısır hakimi olan el-Fāiz öldü ve yerine Ubeydī Oğulları'ndan son halife olan el-Āzıd li'Dīni'llah geçti.

562 (1166-1167) senesinde Sultan Nûre'd-Dīn, Emir Esedu'd-Dīn Şirkûh'u donattığı iki bin atının başında Mısır'a gönderdi. Cezîre'de konakladı ve yaklaşık iki ay Mısır'ı⁸¹ kuşattı. Mısır hükümdarı Franklar'dan yardım istedi ve onlar da ona yardım etmek için Dimyat'a girdiler. Bunun üzerine Esedu'd-Dīn Şirkûh, Yukarı

⁸⁰ Ebu Yahya ve Ebu Muzaffer'in her ikisi de Hubayra'nın lakaplarındandır. Baba ve oğul ikisi de Bermekî olan Yahya ve Muzaffer cömertlikleriyle ve Harun Reşid dönemindeki talihsizlikleriye ünlüdür. (Bkz. Jarrett, H. S., **History of The Caliphs**, Calcutta, 1881, s. 466, ilk dipnot)

⁸¹ Kahire'yi.

Mısır'dan yola koyuldu. O ve Mısırlılar (ve Franklar) arasında savaş oldu. Askerlerinin az ve düşmanın çok olmasına rağmen (Şirkûh) galip geldi. Franklar'dan binlercesi öldürüldü. Sonra Esedu'd-Dîn Yukarı Mısır'ın haraçlarını topladı. Franklar İskenderiye'ye ilerlediler. Şüphesiz ki İskenderiye'yi Salāhu'd-Dîn Yūsuf b. Eyyüb –ki o, Esedu'd-Dîn'in yeğenidir– dört ay kuşatarak ele geçirecektir. Esedu'd-Dîn Franklar'ın üzerine yürüdü ve bunun üzerine, Franklar, İskenderiye kuşatmasını kaldırarak Şam'a geri çekildiler.

564 (1168-1169) senesinde Franklar çok büyük bir orduyla Mısır ülkesine ilerlediler. Bilbays'ı ele geçirdiler ve Kahire'yi kuşattılar. Kahire valisi onlardan korkusundan şehri yaktı ve sonra da Sultan Nûre'd-Dîn'e, ondan yardım istediğini yazdı. Bunun üzerine Esedu'd-Dîn Şirkûh ordusuyla birlikte geldi. Franklar onun vardığını duyunca Kahire'den geri çekildiler. Esedu'd-Dîn Kahire'ye girdi. Mısır hakimi el-Āzîd onu vezir tayin etti ve ona hil'at verdi. Esedu'd-Dîn (bunu uzun zaman) giyemedi. Altmış beş gün sonra öldü. El-Āzîd onun yerine yeğeni Salāhu'd-Dîn Yūsuf b. Eyyüb'u getirdi ve onu işlerin idaresine teşvik etti. Ona “*el-Melîku'l-Nāsır*” lakabını verdi. Salāhu'd-Dîn sultanlığını tam manası ile yerine getirdi.

El-Müstencid'den haberler – ez-Zehebî'nin dile getirdiğine göre, o, hastalandığından itibaren gökten büyük bir kızılık hiç eksik olmadı ve yansıması duvarların üzerinde görüldü.

Onun döneminde ulemadan ölenler: “*Musnedu'l-Firdevs*”in yazarı ed-Deylemî, “*el-Beyân*”ın yazarı Şâfîlerden el-Umrânî, Cezîre halkı Şâfîlerinden İbnu'l-Bezrî, Vezir İbn Hubayrâ, Şeyh Abdu'l-Kâdir el-Cilî (Geylânî), İmam Ebu Sâidu'l-Sâmânî, Ebu'l-Necîb es-Suhreverdî, Kuran okuyucusu Ebu'l-Hasan b. Huzeyl ve diğerleri.

EL-MUSTAZİ' Bİ'EMRİ'LLAH, EL-HASAN
(m. 25 Aralık 1170 – 3 Nisan 1180)

El-Mustazî' bi'Emri'llah, el-Hasan –Ebu Muhammed– b. el-Müstencid bi'llah.

536 (1141-1142) senesinde doğdu. Annesi “Ġaza” (غضة) isminde bir Ermeni cariyesiydi. Kardeşinin ölümü üzerine ona biat edildi.

İbnu'l-Cevzî'nin belirttiğine göre o, vergilerin kalktığını duyurdu ve zulmü kaldırdı ve ömrümüzde hiç görmediğimiz bir adalet ve cömertlik gösterdi. Ribatlara, müderrislere, ulemaya, Alevilere ve Haşimilere büyük miktarda para dağıttı. Her zaman karşılıksız para dağıttırdı ve (onun gözünde) paranın hiç bir değeri yoktu. Tahammül sahibi, soğuk kanlı ve merhametliydi. Halife olduğunda, devletin önde gelenlerine ve diğerlerine hil'at bahşetti. Hazine terzisinin⁸² dile getirdiğine göre, bin üç yüz tane ipek cübbe dağıttı. Bağdat minberlerinden onun adına hutbe okundu ve adet olduğu üzere (halka) dinarlar saçıldı. Rûh b. el-Hadîsî kadı tayin edildi ve ona on yedi tane Memlûk armağan etti.

Hays Bays onun için şöyle (söylemiştir):

“Ey yol gösteren İmam, sen savurganlığın zirvesine yükseldin

Zenginlikle, altınla ve gümüşle.

Sen yaşamlar, güvenlik ve bir günün bir

Saati içinde ülkeler bahşettin.

Daha ne için sana dualar edilmeli ve şüphesiz ki,

Sen denizlerin ve yağmurların (bereketini) geçtin.

Şüphesiz ki, sen ayakta duran bir mucizesin.

⁸² Baş terzi.

Öyle ki, akılları ve düşünceleri şaşırtan bir mucize.

Senin asil nefsin güçten ve cömertlikten oluşmuştur,

Ateş ve su arasında.”

İbnu'l-Cevzî'nin şöyle söylemiştir; “*el-Mustazî*’ insanların çoğundan uzak durdu ve yardımcıları olmaksızın hiç at binmedi ve (yardımcılarından başka) hiç kimse onun huzuruna çıkmadı.

Onun halifeliğinde Ubeydoğulları hanedanı göçüp gitti ve el-Mustazî’ adına Mısır’da hutbe okundu, adına sikke kesildi. Bu müjdenin gelmesi üzerine Bağdat’ta pazarlar kapatıldı ve kubbeler dikildi. Ben de ‘Fethu’l-Mısır’ diye adlandırdığım bir kitap yazdım.”

Bunlar İbnu'l-Cevzî'nin sözleridir.

Ez-Zehebî'nin belirttiğine göre, onun döneminde, Bağdat’ta sapkınlıklar zayıflatıldı ve halkın güvenliği (sağlandı). Onun halife olduğu dönemde bolluğun verdiği mutluluk yaşandı. Yemen, Barka, Tuzar ve Mısır’daki Asvan’a kadar onun adına hutbe okundu. Melikler ona tabi oldular. Bunlar 567 (1171-1172) senesindeydi.

Ammād el-Kâtib’in söylediğine göre, Abbasoğulları için Mısır’da (ayın) ilk Cuma günü hutbe okunmasından dolayı, Sultan Selāha’d-Dīn b. Eyyūb Mısır’daki büyük caminin tamamen boyun eymesini istedi. Böylece dinsizlik yok edildi ve şeriat yerine geldi ve Kahire’de, ikinci Cuma günü Abbāsiler için hutbe okundu. Bunu, Aşure günü el-Āzıd’ın ölümü takip etti. Salāhu’d-Dīn, içindeki tüm değerli mülkle birlikte sarayı teslim aldı ki, bunların satışları on sene sürdü ve Salāhu’d-Dīn’in kendisi için aldıklarının çok üzerindeydi. Sultan Nûre’d-Dīn, ulema olan Şerefu’d-Dīn İbn Ebu

Asrûn'un oğlu Şahābu'd-Dīn el-Mutahhār'ı müjdeli haberle Bağdat'a gönderdi ve bana da bu müjdenin tüm İslam ülkelerinde (duyurulacak olan) fermanını yazmamı emretti. Bunun üzerine ben de müjdeli haberin şöyle başladığı bir yazı yazdım: *"Allah'a hamd olsun ki, hakkın yücelteni ve ortaya çıkarana, kâfirliği yok eden ve onun yok edicisi."* Ve şöyle devam ettim: *"Ve bu ülkelerde (hutbenin okunmadığı hiç) bir minber kalmadı ve efendimiz Emiru'l-Mu'minîn İmam el-Mustazî' bi'Emri'llah'ın (hutbesi) şüphesiz ki, (yeniden) tesis edildi. Cuma (namazları) için camiler yeniden kuruldu ve muhalif olanların tapınma yerleri (صوامع) yerle bir edildi."* Ve Kâtib şöyle diyene kadar (devam etti): *"Nice geçmiş kuşaklar yürüdü onlar üzerine ve onlar kâfirlik davetlerinden memnun ve şeytani kalabalıklarla dolu olarak iki yüz sekiz sene (yerlerinde) kaldılar; lakin Rab, bize o ülkelerin sahipliğini bahşetti, bizim gücümüzü yeryüzünde tesis etti ve bizi ummuş olduğumuzu (yerine getirmeye) muktedir kıldı. Dinsizliğin ve kâfirliğin kökünün kazınması bizi, Abbâsi gücünün bu bölgede tesis edilmesi ve buradaki dinsiz ve kâfirlerin yok edilmesi (için) yetki tayinimizi teşkil eden (kişiye)⁸³ yöneltti."*

El-İmād'dan içinde bunlardan bahseden bir kaside:

"Şüphesiz ki okundu hutbe el-Mustazî' için Mısır'da,

Mustafa'nın naibi, asrın imamı

Onun zaferiyle ki biz alaşağı ettik yordakçının⁸⁴ kolunu

Aciz kaldı böylece sarayında oturan.

Yalancıyı kendi helak oluşunu aramaya terk ettik

Mezar taşının altında kepaizlikle ve mahpus olarak."

⁸³ Halife el-Mustazhî.

⁸⁴ El-Âzid.

Halife, bu mutlu habere cevaben, Nûre'd-Dîn ve Selâhu'd-Dîn'e hil'at ve hediyeler ve Kahire vaizlerine de sancak ve bayraklar gönderdi. Kâtib el-îmâd'a ise hilyat ve yüz dinar gönderdi. Bunun üzerine El-îmâd şöyle söyleyen diğer bir kaside yazdı:

“Yol gösterenin çağrısıyla Mısır'da muzaffer oldun

Ve Yahudi'nin piçinden intikam aldın.”

İbnu'l-Esîr'in belirttiğine göre, Abbâsiler için Mısır'da hutbenin tesis edilmesinin nedeni şudur ki; Salâhu'd-Dîn gücünü pekiştirdiğinde ve el-Âzîd'in da gücü zayıfladığında Nûre'd-Dîn, Salâhu'd-Dîn'e (Mısır'da otoriteyi sağlamasını) emreden bir mektup yazdı; fakat Salâhu'd-Dîn Mısırlıların isyan edeceğinden çekinerek özür diledi; ancak Nûre'd-Dîn onun sözüne kulak asmadı ve ona ısrar eden bir mektup (daha) gönderdi. El-Âzîd hasta düştü ve Salâhu'd-Dîn emirlerle görüştü ve onlardan bazıları bunu onayladı, bazıları ise korktu. Bu sırada, Mısır'a el-Emîru'l-Âlim olarak bilinen bir İranlı girdi ve onlar arasındaki tereddütü görünce şöyle söyledi: *“Buna (ilk) başlayan ben olacağım.”* Ve Muharrem'in ilk Cuma'sı geldiğinde minberdeki hatibin önünde atına bindi, el-Mustazî için dua etti ve hiç kimse buna karşı çıkmadı. İkinci Cuma günü (geldiğinde) ise, Salâhu'd-Dîn hatiplere, el-Âzîd adına okunan hutbenin kesilmesini emretti ve onlar da karşı çıkmaksızın⁸⁵ böyle yaptılar –El-Âzîd çok şiddetli hastaydı– ve Aşure Günü'nde öldü.⁸⁶

569 (1173-1174) senesinde Nûre'd-Dîn, halifeye hediyeler gönderdi ve bunların içinde üzerinde çizgiler bulunan, vahşi bir de katır vardı; insanlar onu izlemek için koşuştular. Aralarında da Bağdat'ın Attâbî mahallesinden, basit fakat

⁸⁵ *“İki koç bunun için boynuzlaşmadı.”*

⁸⁶ Muharrem ayının 10'unda.

çok açık sözlü bir adam vardı ve şöyle bağırdı: “Eğer ki bize çizgili⁸⁷ bir katır gönderildiyse, biz de Attābī mahallesinin katırı vardır.”

Aynı sene Irak’ta portakal büyüklüğünde dolu taneleri yağdı. Evleri harap etti, insanları ve pek çok büyük baş hayvanı öldürdü. Dicle nehri öyle bir taştı ki, Bağdat sular altında kaldı ve Cuma namazları surların dışında kılındı. Fırat da aynı şekilde taştı ve köyler, tarlalar harap oldu ve halk Allah’a yalvardı. Sular bu durumdayken garip olan şudur ki; Duceyl üzerindeki tarlalar kuraklıktan helak oldu.

Aynı sene Dimaşk hükümdarı Sultan Nûre’-d-Dîn ve henüz bir çocuk olan oğlu el-Mâlik es-Sâlih İsmâil öldü. Bunun üzerine Franklar sahillerde hareket etmeye başladılar.⁸⁸ Fidye karşılığında onlarla barış yapıldı.

Aynı sene Ubeydîlerden bir grup ve onların yandaşları, el-Âzîd ailesinin çağrısını yeniden tesis etmeye koyuldular ve Salâhu’-d-Dîn’in emirlerinden bazıları da onlarla anlaştı. Fakat Salâhu’-d-Dîn bundan haberdar oldu ve onları *Beyne’l-Kasreyn*’de (بين القصرين) çarmıha gerdirdi.

572 (1176-1177) senesinde Salâhu’-d-Dîn, Mısır ve Kahire’yi çeviren çok büyük bir sur çekilmesini emretti ve bunun inşa edilmesine de Emir Bahâu’-d-Dîn Karakuş’u memur etti.

İbnu’l-Esir’in belirttiğine göre, bu (duvarın) çevresi yirmi dokuz bin üç yüz Hâşimî arşını idi.

⁸⁷ “Attābī” burada “çizgili” anlamındadır.

⁸⁸ Yağma yaptıkları kastediliyor.

Aynı sene, Mukattam Dağı'nda bir kale yapılmasını emretti –burası daha sonra sultanın sarayı oldu– ancak inşası Salāhu'd-Dīn'in kardeşinin oğlu olan ve bu sarayda ilk kez oturan Sultan Melīku'l-Kāmīl'in dönemine kadar tamamlanamadı.

Salāhu'd-Dīn, aynı sene, İmamu'ş-Şāfi'nin türbesini inşa ettirdi.

574 (1178-1179) senesinde Bağdat'ta gece yarısı çok şiddetli bir rüzgar esti ve göğün her tarafında sanki ateştenmişcesine sütunlar ortaya çıktı. İnsanlar (korkudan) Allah'a çok yalvardılar.

575 senesinin Şevval ayının sonunda⁸⁹ Halife el-Mustazī', oğlu olan Ahmed'i halife göstererek öldü.

El-Mustazi döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: Gramer alimi İbnu'l-Kaşşāb, gramer alimlerinin üstadı Ebu Nizār el-Hasan b. Şāfi, hafız Ebu A'lāi el-Hemedānī, gramer alimi Nasūhu'd-Dīn İbnu'l-Dehhān, Şāfi ekolünden büyük hafız Ebu'l-Kāsım b. Asākīr, şair el-Hays Bays, hafız Ebu Bekir b. Hayr ve diğerleri.

⁸⁹ Hicri 29 Şevval 575, miladi 3 Nisan 1180.

EN-NĀSİR Lİ'DĪNİ'LLAH, AHMED (m. 4 Nisan 1180 – 5 Ekim 1225)

En-Nāsır lī'Dīnī'llah, –Ebu'l-Abbas– el-Mustazī' bī'Emrī'llah oğlu Ahmed.

553 senesinin, Recep ayının, onuncu günü olan Pazar günü dünyaya geldi (3 Ağustos 1158). Annesi “Zümrüt” isimli bir Türk cariyesiydi. 575 senesinde, Zu'l-Kāde ayının başlangıcında babasının ölümü üzerine ona biat edildi.⁹⁰ Aralarında Ebu'l-Hasan Abdu'l-Hak el-Yûsufî, Ebu'l-Hasan Ali b. Asâkir el-Batâyhî ve Şuhdâ'nın bulunduğu bir grup hadis âlimi, en-Nāsır'ı hadis rivayet etmede yetkin kıldı ve en-Nāsır'da hadis rivayet eden diğerlerine, kendi hayatı boyunca birbirleri ile rekabet içinde olarak, (hadislerin) doğruluğunu (araştırmak yerine), (doğrudan) hadis rivayet etmeleri için yetki verdi.

Ez-Zehebî'nin belirttiğine göre, kimse hilafeti ondan daha uzun süre yönetmedi. Zira o, kırk yedi sene boyunca halifelik yapmıştı. Onun halifelik döneminden zafer ve kudret hiç eksik olmadı. Düşmanlarının kökünü kazıdı ve meliklere boyun eğdirdi. Ona karşı çıkan olmadı, boyun eğdirdikleri hariç başka hiç kimse ise ona karşı ayaklanmadı. Geri püskürtmediği bir muhalifi ya da ona kötülük yapmak isteyen herhangi biri olmadı. Allah onu zor zamanda yardımsız bırakmadı. Ülkesinin yönetimine şiddetle önem verirdi. Küçük ya da büyük olsun, kendisine ilişkin hiç bir şey ondan gizli kalmazdı. Casusları onu (çevredeki) ülkelerin özel ve toplumsal durumlarından haberdar ederdi. Çıkar yol (bulmada) son derece yetenekliydi ve kurnazdı, kimsenin fitnesine aldanmazdı. Aralarında düşmanlık olan

⁹⁰ Buradaki ifade, 575 senesinin Zu'l-Kade ayının birinci günü şeklinde temel alındığında, miladi karşılığı 4 Nisan 1180 senesi olarak karşımıza çıkmaktadır. (Bkz. Jarrett, H. S., **History of The Caliphs**, Calcutta, 1881, s. 473)

melikleri, onlar (kendisinin müdahalesini) anlamadan barıştırır ve ittifak halindeki ülkeleri de onlar bilmeden birbirlerine düşürürdü. Mazandaran hükümdarının elçisi Bağdat'a girdiğinde, elçinin (bir önceki) gece ne yaptığını bildiren bir mektup her sabah en-Nāsır'a ulaştırılırdı; fakat o bunu gizli tutmak için (mümkün olan her türlü) önlemi alırdı ve (yine de) mektup düzenli bir şekilde ona verilirdi. Bir gece, (elçi) gizli bir kapıdan (odasına) giren bir kadınla (birlikte odaya) çekildi. Sabah, içinde şöyle yazan bir mektup elçiye verildi: *"Senin üzerinde üstünde fil işlemleri olan bir örtü vardı."* Elçi hayrete düştü ve halifenin gaipten gelen şeylerle bir ilişkisi olduğundan şüphe duymaksızın Bağdat'ı terk etti. İmāmilerin inandığına göre İmam (en-Nāsır öylesine) temiz kalpliydi ki, hamilelerin karnında olanı ve duvarların ardındakini bilebilirdi. (Bir kez) Harezmşah elçisi gizli bir mesaj ve mühürlü bir mektupla geldi ve ona şöyle söylendi: *"Geri dön! Biz ne (haber) getirdiğini biliyoruz."* Bunun üzerine elçi onların gaipten (olan şeyleri) bildiklerini sanarak geri döndü.

Ez-Zehebî'nin belirttiğine göre, en-Nāsır'ın cinlerden hizmet aldığı söylenmektedir.

Harezmşah (*Muhammed*), Horasan ve Maverāu'n-Nehir'de ortaya çıktı, kibir ve gaddarlıkla büyük hükümdarları tutsak etti, halkın pek çoğunu kılıçtan geçirip, bu ülkelerdeki Abbāsiler adına okunan hutbeyi kesti. Sonra (*Harezmşah Muhammed*) Bağdat'a ilerledi ve Hemedan'a ulaştı. Ancak üzerlerine yirmi gün boyunca büyük (miktar) kar yağdı ve mevsimi dışında olmasına rağmen (kar) Harezmşahların üzerlerini örttü. Etrafindakiler ona şöyle söyledi: *"Şüphesiz ki, Allah'ın gazabıdır bu, zira sen Abbāsî'nin evine yürüdün."* (Bu sırada) Türk kavimlerinin kendisine karşı toplandığı ve (elindeki) ülkerlerden uzak olduğu için (Türklerin) onları ele geçirmeye

istekli oldukları (haberi) Harezmşah'ın kulağına çalındı. (İşte), geri çekilmesinin nedeni budur ve böylece en-Nâsır onun şerrinden savaş olmadan kurtulmuştur.

En-Nâsır, yemek (olduğunda en eksiksiz) doyuran ve vurduğunda ise en çok acıyı veren bir kişiydi. Onun, bahşettiği zaman sanki fakirlikten hiç korkmuyormuşcasına bahşettiği durumlar vardır.

Bir adam onun huzuruna gelir ve yanında da Hindistan'dan *"De ki, Allah birdir"* diyen bir papağan vardır. Ancak papağan sabah ölür ve adamın içine büyük bir korku düşer. Halifenin hizmetkarı gelir ve ondan papağanı ister. Adam ağlayarak şöyle cevap verir: *"Papağan geceleyin öldü."* Bunun üzerine hizmetçi şöyle söyler: *"Şüphesiz ki, biz bunu biliyoruz, (kuşun) ölüsünü getir."* der ve şöyle ekler: *"Halifenin bu kuş için sana ne kadar vereceğini düşünüyordun?"* Adam şöyle cevaplar: *"Beş yüz dinar."* Halifenin hizmetkarı şöyle söyler: *"İşte sana beş yüz dinar. Şüphesiz ki, en-Nâsır bunu sana gönderdi; zira o, sen Hindistan'dan çıktığından beri senin durumunu bilmekteydi."*

Sadr'ı-Cihân Bağdat'a doğru yola çıkmıştı ve yanında da fakihlerden (oluşan) bir grup vardı. İçlerinden bir tanesi güzel bir atın sırtında evinden Semerkand'a doğru yolu koyulunca halkından biri ona şöyle söyledi: *"Bağdat'ta senden almamaları için atı bizim yanımızda bıraksaydın (iyi olurdu)."* Fakih şöyle yanıtladı: *"Halifenin kendisi (dahi bu atı) benden alamaz."* Ancak halife bir casusuna, fakih Bağdat'a girdiğinde onu döverek atı ondan almalarını ve kalabalıktan (faydalanıp) kaçmalarını emretti ve casus da böyle yaptı. Bu yüzden fakih bunun telafisini istedi ancak alamadı. Hacdan döndüklerinde en-Nâsır, Sadr'ı-Cihân'a ve etrafındakilere hil'at bahşetti ve bu fakihe de bir hil'at verdi ve atı da üzerinde altından bir eğe ve

üzengiyle (sahibi olan fakihe) sunuldu. Sonra ona şöyle söylendi: *“Atını halife almadı, onu senden bir fırın (اتوني) aldı.”* Bunun üzerine fakih baygınlık geçirdi.

El-Muvaffak Abdu’l-Latîf’in söylediğine göre, en-Nâsır, tüm kalpleri korku ve (kendisine duyulan) saygınlıkla doldurdu; Mısır ve Hind halkı aynı Bağdat halkının korktuğu gibi ondan korktular; Hilafete (tekrar) saygınlık kazandırdı ki, bu, el-Mu’tasım’ın ölümü ile ortadan kalkmıştı ve sonra da (en-Nâsır’ın) kendi ölümü ile ortadan kalktı.

Şam ve Mısır’ın büyük hükümdarları kendi meclislerinde onun (adı) zikredilince korku içinde ve saygı duyarak seslerini alçaltırlardı. Bir kez, Bağdat’a bir tacir geldi ve yanında da Dimyat’tan (getirdiği) altın işlemeli silahlar vardı. Ona yanında ne olduğu soruldu, fakat o (bunların varlığını) inkar etti. Bunun üzerine ona bunların sayıları, renkleri ve türleri hakkında ayrıntılar verildi. Ancak o inkar etmeye devam etti. Bunun üzerine ona şöyle dendi: *“Bu ayrıntılardan (bir örnek verelim); şüphesiz ki sana ait olan filanca bir Türk Memlûk’ten intikam aldın ve onu gizlice Dimyat sahiline götürttün ve onu orada öldürterek sahile gömdürdün ve bunu hiç kimse bilmedi.”*

Ebu’l-Neccâr’ın dile getirdiğine göre, en-Nâsır’ın önünde sultanlar küçük düşer ve ona karşı çıkanlar ona boyun eğlerlerdi. Kibirli ve asi olanlar onun önünde diz çökerdi. Zalimler onun kılıcıyla kahrolurdu. Düşmanları harab oldu, müttefikleri ise çoğaldı. O, kendisinden önceki hiç bir halife ve hükümdarın yapamadığı şekilde, pek çok ülkeyi ezdi geçti ve pek çok ülkeyi de fethetti. Onun adı İspanya’nın ve Çin’in ülkelerinde hutbelerde okundu. Abbasoğulları’nın en dehşetlisiydi ve nice dağlar onun heybetinden

boyun eğdi. O, güzel yaratılışıydı, hem keskin zekalı ve hem de bedensel zarıflığe sahipti. Lisanı fasihdi ve iyi bir hatipti. Sözleri ağırlık taşırdı. Onun halifeliği asrın yüzündeki güzel bir nokta ve zaferin tacında bir inciye.

İbn Vāsıl'ın belirttiğine göre, en-Nasır sertti, cesurdu, fikir sahibiydi ve keskin zekalıydı. Irak'ta ve komşu tüm ülkelerde casusları vardı. Onu en ince konulardan dahi haberdar ederlerdi. Hatta Irak'ta bir adamın ziyafet verdiğini ve ellerini de konuklardan önce yıkadığını bile (ona iletmişlerdi). Aslında, casus, en-Nāsır'a (işin iç yüzünü) anlatmak için haberi iletmişti ve en-Nāsır buna, cevaben şöyle yazdı: *“Ev sahibinde edepsizlik, casusta ise iş güzarlık vardır.”* Ve şöyle devam etti: *“Bundan anlaşıldığına göre o halkına karşı kötü davranmakta ve onlara zalimlik etmektedir. Böylece halk ülkelerinden göçe (zorlanır) ve o da onların mallarına el koyar.”* En-Nāsır tezatlıklar gösteren şeyler de yapardı. O, imāmiler kolunu destekleyen bir Şii idi ve (böylece) atalarıyla zıtlık içindeydi. Bir gün İbnu'l-Cevzī, onun huzurunda, Allah'ın Peygamberi'nden sonra kimin insanların en hayırlısı olduğunu sordu. En-Nāsır şöyle yanıtladı: *“O'ndan sonra en hayırlı olan kızı bir başkasıyla evlenendir.”* Böylece doğrudan Hz. Ebu Bekir'den bahsetmemiş oldu.

İbnu'l-Esīr'in belirttiğine göre, en-Nāsır, garip bir yaratılışa sahipti; onun döneminde Irak, arttırdığı vergiler ve el koyduğu mülkler yüzünden yerle bir oldu. Bir şey yapardı ve sonra da onun tam tersini yapardı. Uçan kuşlara (*sapanla?*) taşlar fırlatırdı.

Muvaffak Abdu'l-Latīf'in söylediğine göre, yönetimle ilgili görevlerinin tam ortasındaiken (birden) hadis rivayet etmekle meşgul olurdu. Sonra kendi (rivayetlerine) dayanarak (dinleyenlerin) bunları tekrar etmeleri ve bunları etrafa

yaymaları için icazet verirdi. Ulema ve hükümdarlara da (bunlarla ilgili) icazetler gönderirdi. Yetmiş adet hadis içeren bir kitap derlemişti. Bunu Halep'e gönderdi ve halka dinletti.

Ez-Zehebi'nin belirttiğine göre, ulemadan bir gruba da (hadislerle ilgili) icazet vermişti ki, bular arasında İbn Sekīne, İbnu'l-Ahdār, İbnu'l-Damgānī ve diğerleri vardı.

İbnu'l-Cevzī'nin torunu El-Muzaffer'in⁹¹ ve diğerlerinin dile getirdiğine göre, en-Nāsır'ın görüşü ömrünün sonlarına doğru zayıflamaya (başladı); (görme yeteneğinin) tamamının gittiğini söyleyenler de vardır. Ancak tebasından hiç kimse, hatta veziri ve saray ahalisi de bunu farketmedi. Zira, onun yazmayı bizzat kendisinin öğrettiği bir cariyesi vardı ve (aynı) en-Nāsır'ın el yazısına benzeyen bir el yazısı vardı ve resmi evrakı o yazardı.

Şemsu'd-Dīn el-Cezrī'nin belirttiğine göre, en-Nāsır'ın içtiği su, yük hayvanlarının sırtında, Bağdat'ın yedi fersah yukarısından getirilirdi. Bu su, her gün yedi kez kaynatılır ve sonra da yedi gün fiçılarda bekletilirdi. (Ancak bundan) sonra bu sudan içerdi. Fakat kendisine verilen uyku verici ilaçlardan (dolayı) öldü. Bir ameliyat geçirdi ve ondan bir çakıl taşı çıkarıldı. 622 senesinin Ramazan ayının son Pazar günü, bu yüzden hayatını kaybetti (5 Ekim 1225).

En-Nāsır'ın hoş sözlerinin arasında, kendisine bir sitem mektubu yazan Yumn⁹² isimli hizmetkarına (cevaben) yazdığı şu (satırlar) vardır:

“Her kimin ki elindedir kısmetli olmak,

Ondadır paha biçilmez olanın değeri.”⁹³

⁹¹ Sıbt İbnu'l-Cevzī.

⁹² Uğurlu, kısmetli olan kişi.

Halife olduğunda, Sultan Salāhu'd-Dīn'e hilyat göndererek (ona olan) inancını (belirtti). Sultan da, (buna cevaben), içinde şöyle yazan bir mektup gönderdi: *“Hizmetkarın – Allah’a hamd olsun ki– İslam’da (kendisinden) önce gelenleri sayar; Abbāsi soyu ne Ebu Müslim’in ilk zamanlarında (pek bir) ihya olmuştu; şüphesiz ki, o (önce) yardım etti ve sonra da üzerini örttü⁹⁴; ne de Tuğrul Bey’in son yardımlarının (bir faydası oldu); zira, o da (önce) destek çıktı ve sonra kısıtlandı; lakin hizmetkar⁹⁵ hilafet örtüsü için çekişenlerin kökünü kuruttu ve boğazda düğümlenen lokmayı (kolaylıkla) yutuverdi ki, Rab (onun) yutuluşunu kılıcının suyunda saklamıştı. Minberlerin üzerinede at koşturan yalancılardan isimlerini alaşağı etti ve İbrahim’in yardım eliyle yüceltili ve kılıcı ile kafirlerin putlarını paramparça etti.”*

En-Nāsır döneminin olaylarından biri de, 577 (1181-1182) senesinde çıkardığı bir fermandır; Salāhu'd-Dīn'e, *“el-Meliku'n-Nāsır”* ismini almasından dolayı, onu azarlayan bir mektup göndermiştir; öyle ki Salāhu'd-Dīn, bu ismi en-Nāsır'ın kendisi için seçtiğini bilmektedir.

580 (1184-1185) senesinde Musa el-Kâzım'ın türbesini, içinde sığınanlara vakfetti ve halktan pek çok kişi buraya iltica etti. Bu yüzden pek çok fesat çıktı.

581 (1185-1186) senesinde el-Als'ta bir (çocuk) doğdu ve alnı bir karış ve dört parmak (genişliğindeydi.) Tek bir kulağı vardı.

Aynı sene Magrib'in bir çok şehrinde en-Nāsır için hutbe okunduğı haberi geldi.

⁹³ Burada “değeri” anlamında kullanılmıştır.

⁹⁴ Ya da “gizli tuttu”

⁹⁵ Burada Salāhu'd-Dīn Eyyûbi kendisini kastetmektedir.

582 (1186-1187) senesinde altı gezegen Terazi (burcunda) bir araya geldi ve müneccimler tüm ülkelerde çok büyük bir tufanın olacağına kanaat getirdiler. İnsanlar kendilerini güvence altına almak için sınırlarda mağaralar kazmaya başladı ve bunların girişlerine de rüzgara karşı set çektiler. Yanlarında bolca su alarak buralara yerleştiler. Onlara, (aynı) “Ād”ı kavmini (yok eden) rüzgar gibi bir rüzgarın eseceği duyuruldu ve onlar (da bunu) beklediler. Fırtınanın kopacağı gece, Cemāziyu’l-Āhir ayının dokuzunun gecesi idi; lakin hiç bir şey olmadı, hatta yaprak bile kımıldamadı. Mumlar yakıldı ve onları söndürecek kadar bile rüzgar esmedi. Şairler bununla ilgili (şiiirler) yazdılar; Ebu’l-Ganāim Muhammed b. el-Muallim bu konu üzerine şöyle demiştir:

*“Ebu’l-Fazl’a söyle itiraf edenin sözlerini,
Geçti Cumādā ve geldi bize Recep.
Çıkmadı hala duyurdukları o tufan,
Ve bir kuyruklu yıldız (bile) görünmedi.
Ne güneş karardı,
Ne de ucunda parlak alevler taşıyan bir kozalak göründü.
Buna bilmeyen biri hüküm getirdi
Kendine ne olacağını, ve ne garip şeydir bu.
Şüphesiz ki, müneccimlerin hatası ortaya çıktı,
Ve her iddiada nasıl yalan söyledikleri.”*

583 senesinde yılın ilk günü (19 Mart 1187) haftanın, güneş yılının ve İran (takviminin) ve ilk gününe denk geldi. Ay ve güneş ise burçlarda (aynı hizaya denk geldi). Bu en garip tesadüflerdendir.

Aynı sene pek çok fütühat oldu. Sultan Salāhu'd-Dīn Franklar'ın elinde olan pek çok Şam vilayetini ele geçirdi. Bunlardan en önemlisi ise doksan bir sene Franklar'ın elinde kalan Kudüs'tür. Sultan, Franklar'dan geriye kalan eserleri ortadan kaldırdı ve kurdukları kiliseleri yok etti ve bunlardan bir tanesinin üzerine de Şâfiler için bir medrese inşa ettirdi. Allah ona İslâm'ın hayırlarını bahşetsin. Fakat, (aynı) Ömer'in –Allah ondan razı olsun– Kudüs'ü fethettiğinde yıkmadığı gibi, (o da, Kudüs'e girdiğinde) yeniden diriliş kilisesini yıkmadı. Bununla ilgili Muhammed b. Esad en-Nissābe şöyle söyledi:

“Gözlerimle şahit olduğum rüyayı gördün mü?

Kudüs fethedildi ve kaçtı Franklar.

Ve Kumame⁹⁶ utançla süprüldü (gitti)

Onun yıkımıyla temizlendi Kudüs.

Ve zincire vuruldu onların kralı,

Bundan önce, hiç görülmemişti onlardan bir tutsak kral.

Rabbin yardımı ulaştı ve geldi zafer

Peygamber'in kelamı olan, bu yüzdendir ki övün Allah'ı ve ondan af dileyin.

Ey sadık Yûsuf! Sen onu fethederek oldun

İkinci Ömer, (bu) en saf imamın zaferidir!”

Meydana gelen (önemli) olaylardandır ki, İbn Barrācan “*Elif, Lam, Mim Rumlar Galip Geldi*” adlı tefsir eserinde, Kudüs'ün 583 (1187-1188) senesine kadar Rumlar'ın elinde kalacağını ve sonra zaferle ele geçirileceğini ve ebediyen İslam'ın

⁹⁶ Diriliş kilisesi.

sarayı olarak kalacağını ayetlerden çıkan bir hesaba göre söylemiştir. (Nitekim) böyle de olmuştur.

Ebu Şāme'nin belirttiğine göre, İbn Barrācan'ın bu söylemi en göze çarpan kehanetlerdendir. Zira o, bu olaydan bir müddet önce ölmüştür ve onun ölüm zamanı 536 (1141-1142) senesidir.

589 (1193) senesinde Sultan Salāhu'd-Dīn öldü –Allah ona rahmet eylesin!– ve bir elçi, bu haberi duyurmak için, yanında ondan (geriye kalan) zincirden savaş zırhı, atı ve bir dinar otuz altı dirhemle birlikte Bağdat'a vardı. Salāhu'd-Dīn geride bundan başka hiç bir mülk bırakmamıştı. Mısır, oğlu İmādu'd-Dīn Osman el-Melīku'l-Azīz'e, Dimaşk oğlu el-Melīku'l-Fazl Nûre'd-Dīn Ali'ye ve Halep de oğlu el-Melīku'z-Zāhīr Gıyāsu'd-Dīn Gāzī'ye kaldı.

590 (1194) senesinde Melikşah oğlu Muhammed oğlu Tuğrul Bey oğlu Arslan oğlu Tuğrul Bey Şah öldü; O, Selçuklu soyundan son hükümdardır.⁹⁷

Ez-Zehebî'nin belirttiğine göre, onların hükümdarlarının sayısı yirmi küsüddür.

⁹⁸ Onların ilki, el-Kāim'i Bağdat'a iade eden Tuğrul Bey'dir ve onların soyunun⁹⁹ süresi 160 yıldır.¹⁰⁰

⁹⁷ Burada Büyük Selçukluların son hükümdarı olan ve 1194 yılında ölen Sultan II. Tuğrul'u kastetmektedir. Ancak bilindiği gibi II. Tuğrul Selçuklu soyundan gelen son hükümdar değildir.

⁹⁸ M.A. Köymen'in "*Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi*" adlı eserinin birinci cildinde verdiği soy ağacına göre Büyük Selçuklu Devleti'nde başa geçen hükümdar sayısı, Irak Selçukluları da dahil olmak üzere 17'dir. (Bkz. Köymen, M. A., **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi**, Ankara, 2000, Selçuklu Jenealojisi)

⁹⁹ "Devletin" manasında kullanılmıştır.

¹⁰⁰ Öyle görünüyor ki, Zehebî, burada yaptığı 160 yıl tesbiti ile Büyük Selçuklu Devleti'nin kuruluşu kabul edilen 1040 yılından son Büyük Selçuklu sultanı olan II. Tuğrul'un ölüm yılı olan 1194 yılına kadar geçen zaman dilimini kastetmektedir. Aradaki zaman farkı Zehebî'nin iddiasından sadece dört yıl daha fazladır.

592 (1195-1196) senesinde Mekke’de kara bir rüzgar esti ve tüm ülkeyi silip süpürdü. İnsanların üzerini kırmızı kumlar kapladı ve Rukne’l-Yemen’in¹⁰¹ bir kısmı düştü.

Aynı sene Harezmşah Muhammed bir ordu kurdu ve elli bin adamla Ceyhun’u geçti. Halifeye, (ondan) sultanlık talep eden bir (mektup) gönderdi ve sultanın sarayının da (eskiden olduğu) şekline iade edilmesini istedi. (Eğer bunlar yapılmazsa), onu Bağdat’a yürümeyle (tehdit etti). Böylece halife, aynı Selçuklu sultanlarının olduğu gibi, onun elinin altında olacaktı. Bunun üzerine halife, sultanlık sarayını yıktırdı ve Harezm elçisini cevap vermeksizin geri gönderdi. Daha önce de değinildiği gibi Harezmşah’ın şerrinden (kar sayesinde) kurtuldu.

593 (1196-1197) senesinde çok büyük bir meteor (كوكب) düştü ve düşüşünden (dolayı) çok korkunç bir ses duyuldu. Evler ve binalar şiddetle sarsıldı. İnsanlar Allah’a yalvardılar ve dualar ettiler. Bunu Kıyamet Günü’nün bir işareti sandılar.

595 (1198-1199) senesinde el-Meliku’l-Azîz Mısır’da öldü ve yerine oğlu el-Mansûr geçti. Fakat el-Meliku’l-Adîl Sayfu’d-Dîn Ebu Bekr b. Eyyûb (onun) üzerine atıldı ve (onun topraklarına) sahip oldu. Sonra onun yerine el-Meliku’l-Kâmil geçti.

596 (1199-1200) senesinde Nil’in Mısır’daki yükselmesi durakladı, fakat Mısır’a (büyük) zarar verdi. (Suyun derinliği) on üç arşını aşmadı. Çok büyük bir kıtlık oldu ve insanlar cesetleri ve birbirlerini yediler. Bu insan yeme işi Adem oğulları (arasında) yayıldı ve bilinir hale geldi. Bununla ilgili çok garip hikayeler anlatılır oldu. Bu öyle bir hale geldi ki, insanlar mezarları açtılar ve (içindeki) ölüleri yediler. Mısır halkı tamamen paramparça oldu. Açlıktan ölenlerin sayısı öyle arttı ki, yolda

¹⁰¹ Kâbe’nin güney-doğu bölümü.

yürüyenler ayaklarını ya da bakışlarını ölenlerden ya da can çekişenlerden alamadı. Köy ahalisi ise hep birden helak oldu; köyden geçen bir yolcu ateşte hareket eden bir kıvılcım dahi görmedi¹⁰², evlerin kapıları açıldı ve içindekiler de ölüydü.

Şüphesiz ki, ez-Zehebî bunlarla ilgili tüyler ürperten hikayeler anlatmıştır; sokaklar insan ölüleriyle doluydu ve onların etleri leş yiyen kuşların ve hayvanların (yiyeceği) olmuştu. Hür olan insanlar¹⁰³, çocukları ile birlikte bir kaç dirheme satıldılar ve bu (durum) 598 senesinin ortalarına¹⁰⁴ kadar devam etti.

597 (1200-1201) senesinde Mısır, Şam ve Cezîre’de büyük bir deprem oldu ve pek çok ev ve kale yerle bir oldu. Basra çevresindeki bir köyü (toprak) yuttu.

599 senesinde, Muharrem ayının sonunda (*Ekim 1202*) yıldızlarda bir titreşme oldu ve bir çekirgenin uçuşu gibi uçuştular. Bu durum gün doğumuna kadar devam etti. İnsanlar panikledi ve Allah’a yalvardılar. Böyle bir olay Hz. Peygamber’in doğumundan beri görülmemiştir.

600 (1203-1204) senesinde Franklar Râşit’ten¹⁰⁵ Nil’e saldırdılar ve Fuvva’ya girdiler. Onu yağmalayıp, yakıp yıkarak geri döndüler.

601 (1204) senesinde Franklar Konstantiniyye’yi ele geçirdiler¹⁰⁶ ve Rumlar’ı buradan sürdüler ki, İslam’ın yükselmesinden önce (de burası) Rumlar’ın elindeydi.

¹⁰² “Köyde kimse yoktu” anlamında kullanılmıştır.

¹⁰³ Köle olmayanlar.

¹⁰⁴ Yaklaşık 1202 yılının ortaları.

¹⁰⁵ Günümüzde, Batı’da *Rosetta* olarak bilinen ve ünlü *Rosetta Taşı*’nın bulunduğu, Mısır’ın kuzeyindeki köy.

¹⁰⁶ 13 Nisan 1204’te İstanbul’un Latinler, özellikle de Venedikliler tarafından Bizanslı Angelos hanedanından ele geçirilmesi ile sonuçlanan IV. Haçlı Seferi. Bu tarihten sonra İstanbul’da Latin kökenli Laskaris hanedanı 25 Temmuz 1261 yılına kadar hüküm sürmüştür. Latin hanedanı ve iktidarı, Bizanslı VIII. Mikhail Palaiologos tarafından 1261 yılında bertaraf edilmiştir. VIII. Mikhail Palaiologos 25 Ağustos 1261’de şehre girmiş ve Eylül ayında da *Hagia Sophia*’da taç giymiştir. (bkz. G. Ostrogorsky, **Bizans Devleti Tarihi**, TTK, Ankara, 2006, s. 415-16; Şerafettin Turan, **Türkiye-İtalya İlişkileri**, Kültür Bakanlığı, Ankara, 2000, s. 43)

Konstantiniyye 660 (1261) senesine kadar Franklar'ın elinde kaldı ve (sonra) tekrar Rumlar'ın eline geçti.

Aynı sene Katiyā'da bir kadın iki kafalı, iki kollu ve dört bacaklı bir (çocuk) doğurdu fakat (bebek) yaşamadı.

606 (1209-1210) senesinde Tatarlar'ın nüfuzu başladı. Onların durumu ilerde ele alınacaktır.

615 (1218-1219) senesinde Franklar Dimyat'taki kale zincirini ele geçirdiler.

Ebu Şāme'nin dile gitirdiğine göre, bu kale Mısır diyarının kilit noktasıydı ve Nil'in orta kısmındaki en yüksek kaleydi. Onun karşısında, güney (kıyısında) Dimyat, batısında ise Cezīre¹⁰⁷ vardı. Her iki tarafta da birer zincir vardı ve biri Nil'i Dimyat'a, diğeri de Nil'i Cezīre'ye bağlıyordu; (böylece), bu iki (zincir), deniz (tarafından gelen) gemilerin (içeriye) geçmesini engelliyordu.

616 (1219-1220) senesinde bir çok kuşatma ve savaştan sonra Franklar Dimyat'ı ele geçirdiler ve el-Melīku'l-Kâmil onlara direnemeyecek kadar zayıftı. Orada değişiklikler yaptılar ve bir camiye de kiliseye çevirdiler. El-Melīku'l-Kâmil iki denizin ayrıldığı yerde bir şehir inşa ettirdi ve ona "*el-Mansûra*" adını koydu. Onu surlarla çevirdi ve ordusuyla birlikte buraya yerleşti.

Bu sene, Kadılar Kadısı Ruknu'd-Dīn, ez-Zāhir ile yazışmaya başladı ve Dimaşk hükümdarı el-Meliku'l-Muazzam bundan rahatsız oldu. Bunun üzerine ona, içinde cübbe ve ip olan bir bohça gönderdi ve bunları kendisinin halk meclisinde, insanların önünde giymesini emretti. (Onun için) bunu reddetmek mümün olmadı.¹⁰⁸ (Kısa bir süre) sonra ayağa kalktı, evine gitti ve odasına kapandı. Birkaç aylık kahırdan sonra

¹⁰⁷ Sina Yarımadası.

¹⁰⁸ "Reddetmeme cürretini gösterdi" anlamındadır.

öldü. Karaciğerinden bir parça kesilip atıldı. Halk buna çok üzüldü. İş bu, el-Meliku'l-Muazzam bu olayın hemen ardından, o ana kadar bir zahid hayatı yaşamış olan eş-Şerîf İbn Unayn'a şarap ve şeritli bir cübbe gönderdi ve şöyle söyledi: *"Bunun için Allah'a hamd olsun."* Unayn bunun üzerine ona şöyle cevaben şöyle yazdı:

"Ey el-Meliku'l-Muazzam! Senin yeniden sağladığın

Sünnet ebediyete kadar sürsün:

Senden sonraki melikler de senin yolunu tutsun,

Kadırlara hil'at ve zahidlere de hediyeler vererek."

618 (1221-1222) senesinde Dimyat Franklar'dan geri alındı—Allah'a hamd olsun!

621 (1224-1225) senesinde Kahire'de, Beyne'l-Kasreyn'de *"Kâmiliye Hadis Mederesesi"* kuruldu ve Ebu'l-Hattâb b. Dihye buraya şeyh tayin edildi. Ta ki, el-Memûn döneminden bu yana Kâbe beyaz örtü ile kaplıydı. En-Nâsır, onu önce yeşil ve en sonunda da siyah örtü ile kaplattı. Bu, günümüze kadar böyle devam etti.

En-Nâsır'ın döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: hâfız Ebu Tâhir es-Silâfî, dilbilimci Ebu'l-Hasan İbnu'l-Kusârî, el-Kâmil Ebu'l-Burkât b. el-Anbârî, Şeyh Ahmed b. er-Rufâî ez-Zâhid, İbnu'l-Beşkuvâl, Şâfi Yûnus, gramer alimi Ebu Bekr b. Tâhir el-Ahdâb, er-Rufâî'nin babası Ebu'l-Fazl, gramer alimi İbn Melâkûn, *"el-Ahkâm"*ın yazarı Sevilla'lı Abdu'l-Hak, *"Ravzu'l-Unûf"*un yazarı Ebu Zebd es-Suheylî, hâfız Ebu Mûsa el-Mudâinî, dilbilimci İbn Beriyye, hâfız Ebu Bekr el-Hâzımî, eş-Şeref b. Ebu Asrûn, Ebu'l-Kâsım el-Buhârî, Hanefî önde gelenlerinden *"el-Cāmîu'l-Kebîr"*in yazarı el-Attâbî, es-Sallâh olarak bilinen en-Necmu'l-Habûşânî, *"Kasîde"*nin yazarı Ebu'l-Kâsım b. Fayretu'l-Şâtibî, bir minber üzerine ilk kez miras tablosu çizen miras

hukukçusu Fahru'd-Dîn Ebu Şucâ'a Muhammed b. Ali b. Şuayb, Hanefî "*el-Hedāye*"nin yazarı Burhan el-Marginânî, aynı ekolden gelen "*Fetāvā*"nın yazarı Kādîhan, Yukarı Mısır münzevisi Abdu'r-Rahîm İbn Hâcun, "*Ulûmu'l-Felsefe*"nin yazarı Ebu'l-Velîd b. Ruşd, tabip Ebu Bekr İbn Zuhr, Şâfîler'den el-Cemâl b. Fazlan, Kadı el-Fazl, Şihâb et-Tûsî, Ebu'l-Ferec b. el-Cevzî, Kâtib el-Ammâd, Kuran okuyucusu İbn Azîme, "*el-Umde*"nin yazarı hafız Abdu'l-Gânî el-Makdîsî, "*Hilâf*"ın yazarı el-Bekrî el-Tavûsî, Temîmû'l-Hillî, gramer alimi Ebu Zer el-Haşnî, imam Fahru'd-Dîn er-Râzî, "*Cāmîu'l-Usûl*" ve "*Nihāyetû'l-Garîb*"ın yazarı Ebu'l-Suādât İbnu'l-Esîr, "*Şerhu'l-Vecîz*"ın yazarı el-Ammâd b. Yûnus, "*et-Tenbiyye*"nin yazarı eş-Şerîf, hafız Ebu'l-Hasan b. el-Mufazzal, Ebu Muhammed b. Havtu'llah ve kardeşi Ebu Suleymân, hafız Abdu'l-Kâdir er-Rehâvî, ez-Zâhid Ebu'l-Hasan b. el-Sabbâ Biknâ, gramer alimi el-Vecîhî İbnu'l-Dehhân, Tâkiu'd-Dîn el-Mukterâh, gramer alimi Ebu'l-Yumn el-Kindî, Şâfîler'den "*el-Kifāye*"nin yazarı el-Mâîn el-Hacîrî, "*Tarikât bi'l-Hilâf*"ın yazarı er-Ruknu'l-Amîdî, "*İrab*"ın yazarı Ebu'l-Bakâu'l-Ukbârî, tabip İbn Ebu Usaybia, Abdu'r-Rahîm b. es-Sāmānî, Necmu'd-Dîn el-Kubrâ İbn Ebu Sayfu'l-Yamānî, Hanbelî Muvaffaku'd-Dîn b. Kudāme, Fahru'd-Dîn b. Asākîr ve diğerleri.

EZ-ZĀHİR Bİ'EMRİ'LLAH, EBU NASR (m. 5 Ekim 1225 – 16 Temmuz 1226)

Ez-Zāhir bi'Emri'llah: Ebu Nasr, En-Nāsır li'Dīni'llah oğlu Muhammed.

571 senesinde doğdu (1175-1176). Babası onu veliahd ilan etti¹⁰⁹ ve babasının ölümüyle elli iki yaşında halifelığe getirildi. Ona *“Sevinçli değil misin?”* diye sorulunca, verdiği cevap *“Şüphesiz ki, ekinler kurumuştur.”* oldu. Bunun üzerine ona *“Allah seni ömründe mübarek kılsın.”*¹¹⁰ dediler. Bunun üzerine, ez-Zāhir'in cevabı ise şu oldu: *“Dükkanını öğleden sonra açanın kazancı ne olur ki?”*

Şüphesiz ki o, tebasına karşı ihsan içindeydi. Vergileri azalttı, mezalimi geriletti ve büyük miktarda para dağıttı. Bunları zikreden Ebu Şāme'dir.

İbnu'l-Esīr'in *“el-Kâmil”*de dile getirdiğine göre ez-Zāhir, halifelığe geldiğinde (tıpkı) İki Ömer devrindeki gibi (tebasına) adalet ve ihsanla davrandı, eğer ki biri, Ömer b. Abdu'l-Azīz'den beri kimsenin halifelığı onun yönettiği gibi yönetmediğini söylerse doğru söylemiş olur; şüphesiz ki o, babasının döneminde ve ondan önceki dönemde zorla el konan ve gasbedilen bir çok mülkü geri iade etti. Tüm şehirlerdeki vergileri düşürdü ve tüm Irak'ta eski vergilere dönülmesini ve babasının yakın zamanda koyduğu (vergilendirmenin) terkedilmesini emretti. Tüm bunlar hesaplanamayacak (ölçüdeydi).

Buna örnek olarak, Bakuba köyü aslında on bin dinar (ödemek) üzere vergilendirilmişti ve en-Nāsır halife olduğunda buradan yılda seksen bin dinar aldı. Fakat ez-Zāhir, Bakuba halkının çağrısı üzerine ona eski vergilendirme (düzenini) iade etti.

¹⁰⁹ *“Babası onu varisi tayin etti”*

¹¹⁰ *“Allah seni iktidarında başarılı kılsın”*

(Ancak) şehirler üzerindeki eski vergileri¹¹¹ tekrar getirince halk (onun) huzuruna geldi ve (hurma) ağaçlarının çoğunu kurduğunu ve (bu yüzden onları) kestiklerini dile getirdiler. Bunun üzerine az-Zāhir, sağlıklı ağaçlardan başkasından (vergi) alınmamasını emretti.

Hazine terazilerinin bir miskalde (olması gereken ağırlıktan) yarım karat fazla gelmesine (rağmen), onların bu ölçüden ödeme yapmayı kabul etmeleri ve şehirlerdeki ağırlık ölçüsünü temel almaları, onun adaletine örnektir. Bununla ilgili olarak vezire ayetten (şöyle) başlayan bir feraman gönderildi: *“Yazıklar olsun ağırlığı eksik sunanlara”* ve şöyle devam etti: *“Kulağımıza (bunlarla ilgili) bazı şeyler çalındı; hazine ağırlıklarını halkın ticaretinde kullandığı ölçüye döndürün.”* Bunun üzerine ona aradaki (oluşacak) büyük farkı yazdılar ve geçen seneninkini hesapladılar ve bu otuz beş bin dinardı. Vezir bunu söyleyeni reddetti ve ona şöyle diyen bir cevap verdi: *“Aradaki fark üç yüz elli bin dinar (dahi) olsa bu devam etmeyecek.”*

Onun adaletinden bir diğer örnek ise şudur; Sāhibu’l-Divān, yanında zulümle elde edilmiş olan yüz bin dinarla birlikte Vāsīt’tan döndü; fakat ez-Zāhir bunları sahiplerine geri iade etti. Mahpusları dışarı çıkardı ve sıkıntıda olanları rahatlatmak amacıyla ödenmesi için kadiya on bin dinar gönderdi. Kurban Bayramı’nda ise ulemaya ve kendini dine adanmış olanlara yüz bin dinar dağıttı. Bir keresinde ona, (daha önce) kimsenin bahşetmediği (miktarda) parayı (halka) bahşettiği söylendi ve ez-Zāhir bunu şöyle cevapladı: *“Ben dükkânı öğleden sonra açtım; (bu yüzdendir ki,) beni hayır etmeye bırakın. Daha ne kadar yaşarım ki?”*

¹¹¹ “Asli vergiler”

Sarayındaki odalardan birinde binlerce mühürlü mektup bulundu. Ona bunları neden açmadığı soruldu. *“Bunu yapmama gerek yok, onların hepsi iftira (mektubudur)”* diye cevapladı. Bunların tümü İbnu’l-Esîr’in sözleridir.

Sıbt İbnu’l-Cevzî’nin dile gitirdiğine göre, ez-Zâhir hazine (odasına) girdiğinde bir hizmetkar ona şöyle sorar: *“Dedelerinin zamanında bu (hazine odası) doluydu.”* Ez-Zâhir buna şöyle cevap verir: *“Hazine odası dolu tutmak için yapılmamıştır, aksine boşaltılmalı ve Allah yoluna harcanmalıdır; şüphesiz ki, (onu doldurmak) tüccarın meşguliyetidir!”*

İbn Vâsıl’ın belirttiğine göre, ez-Zâhir adalet gösterdi, vergileri indirdi, tebasının (arasında) göründü ki, babası bunu pek nadir yapardı. 623 senesinde – Allah ona rahmet eylesin– Recep ayının on üçünde öldü (16 Temmuz 1226) ve (henüz) dokuz ay ve bir kaç gün halifelik yapmıştı.

Babası ona hadis rivayet etmesi için icazeti vermişti. Ebu Sâlih Nasr b. Abdu’l-Rezzâk İbnu’l-Şeyh Abdu’l-Kâdir el-Ceylî ona dayanarak (hadis) rivayetinde bulunmuştur.

Onun öldüğü sene iki kez ay tutulması oldu. Musul hükümdarından taziye mektubu (getiren) İbnu’l-Esîr Nasru’llah (adlı) bir elçi geldi ve mektup şöyle başlıyordu: *“Getirdikleri felaket bu kadar büyükken gece ve gündüz neden özürlerini sunmasın ki? Ve üçüncüsü yitip gittiğinde neden güneş ve ay tutulmasın ki?”*

Ne kadar da metruk, bir zamanlar neşe içindeki dünya

Ve onun üzerindeki için ne kadar da تنها, bir çürüme¹¹² penceresinden.

¹¹² “Ölüm”

O ki, bizim efendimiz ve liderimiz, Emiru'l-Mu'minîn İmam ez-Zâhir ki, onun döneminde iki dünya da rahmet gördü." Mektubun sonu.

EL-MUSTANSIR Bİ'LLAH, EBU CÂFER (m. 16 Temmuz 1226 – 11 Aralık 1242)

El-Mustansır bi'llah: Ebu Câfer, ez-Zâhir bi'Emri'llah oğlu el-Mansur. 588 senesinin Sefer ayında (*Şubat-Mart 1192*) doğdu. Annesi Türk bir cariyesidir.

İbnu'l-Neccar'ın söylediğine göre, 623 senesinin Recep ayında babasının ölümünden sonra (ona) biat edildi (*16 Temmuz 1226*). Tebası içinde adaleti yaydı ve verdiği kararlarda adildi, ehl'i-ilm ve ehl'i-dine yakındı. Mescitler, ribatlar, medreseler ve hastaneler inşa ettirdi ve din minareleri kurdurdu. Dikbaşılığın kökünü kazıdı, kanunlar yaydı¹¹³ ve fitneleri dizginledi. Tebasını en gıpta edilecek kanun düzenine taşıdı. Kendini cihat (yoluna) adadı ve İslâm'ın savunulması için ordular topladı. Ucları korudu ve (pek çok) kaleler fethetti.

El-Muvaffak Abdu'l-Latîf'in belirttiğine göre, Abdu'l-Cafer'e biat edildiğinde, o güzel bir yol takip etti. Unutulmuş olan nezaketi yeniden gün yüzünde çıkardı. Din nişanları (شعار) ve İslâm minareleri tesis etti ve halkın kalbini sevgiyle, dillerini ise övgüyle doldurdu. En tenkitçi olan dahi onda bir leke bulamadı.

Dedesi en-Nâsır, (devlet işlerinde ve halk meclislerinde) onu yanına alırdı. Zekasından, hak yolu görmeyi bilmesinden ve karşılaştığı tüm inkarcılardan tiksinişi (yüzünden) ona “*kadı*” (lakabıyla) hitap ederdi.

Hâfız Zekîu'd-Dîn Abdu'l-Azîm el-Munzûrî'nin dile getirdiğine göre, el-Mustansır hayır işlerinde gayretliydi. Erdemli, saygın olan (işlerin) arttırılmasında son derece azimliydi ki, bunların pek çok güzel örneği vardır. “*Mustansırıyye Medresesi*”ni kurmuştur ve ilimle meşgul olanlara iyi gelirler bağlamıştır.

¹¹³ “*Duyurdu*”

İbn Vāsıl'ın belirttiğine göre, el-Mustansır Dicle nehrinin doğu kıyısına bir medrese inşa ettirdi ki, yeryüzüne bundan daha güzeli ve daha iyi vakfedilmiş olanı inşa edilmemişti. Buraya dört ayrı mezheb için de dört ayrı müderris tayin edildi. İçine bir hastane ve fakihler için bir mutfak yapılmıştı ve soğuk su için de büyük testiler (konulmuştu). Fakihlerin odaları hasır, halı, zeytin yağı, kağıt, mürekkep ve benzeri şeylerle donatıldı ve her fakih için ayda bir dinar (maaş) bağlandı. (Ayrıca), onlara daha önce benzeri hiç yapılmamış bir hamam da verildi. Çok büyük bir ordu topladı ki, ne dedesi, ne de babası benzerini hiç toplamamıştı. Ulvi bir ruha sahipti, cesurdu ve son derece gözüpekti. Tatarlar (onun) ülkelerini ele geçirdiler ve onun ordularıyla karşı karşıya kaldılar. El-Mustansır'ın orduları Tatarlar'ı büyük bir hezimete uğrattı. el-Mustansır'ın el-Hafacî olarak anılan çok cesur bir kardeşi vardı ve eğer ki kendisi işlerin başında olsaydı, bir ordunun başında Ceyhun'u geçip, Tatarların ülkesini onlardan alıp, köklerini kazıyacağını söylerdi. El-Mustansır öldüğünde, idare meclisindekiler el-Hafacî'den korktukları için onun halife olmasını istemediler. Onun yerine ılımlı ve zayıf yapıda olmasından dolayı el-Mustansır'ın oğlu Ebu Ahmed'i başa geçirdiler. Böylece iktidar onların elinde kalmış oldu. *“Allah tamamlanmış olanı sona erdirebilir”* (ayeti) onun döneminde Müslümanlar'ın helak oluşu ve Tatarlar'ın galip gelmesi (ile ilgilidir). Şüphesiz ki, Allah'tan (geldik) ve O'na döneceğiz.

Ez-Zehebî'nin belirttiğine göre, *Mustansırıyye Medresesi*'nin gideri yıllık yetmiş bin miskali aşmıştı. İnşası 625 (1227-1228) senesinde başladı ve 631 (1234) senesinde tamamlandı. Yüz altmış deve yükü değerli kitap buraya nakledildi. Her dört mezhepten (görevli) fakihlerin sayısı iki yüz kırk sekizdi. Dört medrese hocası,

bir hadis şeyhi, bir gramer şeyhi, bir tıp şeyhi, bir miras hukukçusu¹¹⁴ (bünyesinde bulunmaktaydı). Buraya ekmek, kurutulmuş et, tatlılar ve meyveler tahsis edildi. Otuz yetim yerleştirildi ve (medreseye) tahayyül edilemeyecek kadar çok para bahşedildi. Ez-Zehebî, buranın üzerindeki köyleri ve ikamet alanlarını açıkça ifade etmektedir ve şöyle eklemektedir: *“Medrese Recep ayının beşinde açıldı (12 Nisan 1234) ve kadılar, medresedeki öğretim görevlileri, ulema, ayan ve devletin geri kalanı hazır bulundu. Şahitlerden (oluşan) bir gündü.”*

El-Muntasır döneminin olayları:

618 (1221-1222) senesinde Dimaşk hükümdarı el-Meliku'l-Eşref *“el-Eşrefiyye”* (adlı) hadis medresesinin yapılmasını emretti ve 630 (1232-1233) senesinde (inşası) tamamlandı.

632 (1234-1235) senesinde el-Mustansır, ticarete kullanılması için gümüş dirhemlerin basılmasını ve altın sikkelerle değiştirilmelerini emretti. Vezir bir meclis topladı ve yöneticileri, tacirleri ve para değiş-tokuşcularını (صيارفة) çağırttı. (Yere) deriler serildi ve üzerlerine dirhemler dağıtıldı ve şöyle söyledi: *“Efendimiz, Emiru'l-Mu'minîn, size yardımcı olmak ve sizi haram ticaretten kurtarmak için, ticaretinizde altın dirhemler yerine bu dirhemleri kullanmanızı emir buyurdu.”* Bunun üzerine on dualar ederek Irak'a yayıldılar. Yeni gümüş dinarların her biri, on eski altın dinara göre ayarlandı. El-Muvaffak Ebu'l-Muallî el-Kâsım b. Ebu'l-Hadîd (bununla ilgili) şöyle söyledi:

“Senin aramızdaki güzel yargılamayı kaybetmeyiz (inşallah)

Sen ki, bizi yanlış ölçümlerden uzaklaştırdın,

¹¹⁴ Tabi ki İslam Hukuku dahilinde.

Sen ki, bize gümüŖü emir buyurdun ve biz de onu tanımıŖ olduk

Zira tanımamıŖtık bunu daha önce.

Senin yasaklaman zenginlik için değil sapmayı (engellemek) içindir

Adalet ve haber verme içindir.”

635 (1237-1238) senesinde DimaŖk kadılığına Ŗemsu’d-Din Ahmed el-Cûnî getirildi. O, Ŗehirde Ŗahitler için merkezler kuran ilk kadıdır. Bundan önce halk, ifade vermek için adalet sarayına giderdi.

Aynı sene iki kardeŖ öldü: DimaŖk hükümdarı Sultan el-EŖref ve DimaŖk hükümdarı el-Kâmil. Mısır hükümdarı el-Kâmil ise, ondan iki ay sonra (öldü). El-Kâmil’in oğlu Kulâme, Mısır sultanlığını ele geçirdi ve “el-Âdil” lakabını aldı. Ancak sonra, iktidardan düşürüldü ve kardeŖi es-Sâlih Eyyûb Necmu’d-Din (Mısır’da) başa geçti.

637 (1239-1240) senesinde Ŗeyh İzzu’d-Din İbn Abdu’s-Selâm DimaŖk’ta hitabet¹¹⁵ (makamına) geldi ve muhalif (olan tüm hareketlerden) arınmıŖ bir hutbe okudu. Altınla kaplı tüm flamaları lağvetti ve onların yerine siyah ve beyaz olanları koydu. Onun önünde tek bir müezzinden başkası ezan okumadı.

Aynı sene, Yemen’i elinde tutan Resulu’l-Emîn Nure’d-Din Ömer b. Ali b. Resule’t-Turkmanî halifenin huzuruna çıktı ve el-Meliku’l-Kâmil oğlu el-Meliku’l-Mesûd’un ölümünden sonra Yemen’in sultanlığının kendisine verilmesini talep etti. 865 senesine kadar buranın hakimiyeti onun soyunda kaldı.

¹¹⁵ Hutbe okuyan kimse.

639 (1241-1242) senesinde Mısır hükümdarı es-Sâlih, Beyne'l-Kasreyn'de bir mederese ve Ravza'da da bir kale inşa ettirdi. Ancak bu kale daha sonra 651 senesinde köleler tarafından yıkıldı.

640 (1242-1243) senesinin Cemâziyu'l-Âhir ayının onuncu günü el-Mustansır öldü¹¹⁶. Şairler ona ağıtlar yazdılar; bunlar arasında Sâfiu'd-Dîn Abdu'llah b. Cemîl'de vardır.

El-Vecih el-Kayravânî el-Mustansır'ın erdemlerini şöyle diyen bir kaside ile övmüştür:

“Eğer ki es-Sakāfe'nin gününde hazır bulunsaydın,

Sen en ön saflarda olurdun ey Allah'tan en çok korkan imam.”

Onun huzurundaki biri şöyle söylemiştir: *“Sen hata yaptın; şüphesiz ki, Emiru'l-Mu'minîn'in dedesi Abbas oradaydı, ancak Ebu Bekir'den daha önde olan kimse yoktu.”* El-Mustansır bunu haklı buldu ve bunu söyleyene bir hil'at verdi. El-Vecih'in ise sürülmesini emretti ve o da Mısır'a gitti. Bunu rivayet eden ez-Zehebî'dir.

El-Mustansır döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: imam Ebu'l-Kâsım er-Rufâî, Mısırlı el-Cemâl, gramer alimi İbn Ma'zûz, Yakûtu'l-Hamevî, *“el-Miftah”*ın yazarı es-Sekâkî, hafız Ebu'l-Hasan b. el-Kattân, *“Elifiyye”*nin yazarı Yahya b. Mu'tî, el-Muvaffâk Abdu'l-Latîf el-Bağdādî, hafız Ebu Bekr b. Nukte, *“el-Kâmil fî't-Târih”*, *“el-Ensâb”* ve *“Usde'l-Gābe”*nin yazarı hafız İzzu'd-Din Ali b. el-Esîr, şair İbn Utbî, es-Sayf el-Amîdî, İbn Fadlan, *“et-Tâiye”*nin yazarı Amr b. el-Fârız, *“Avârifu'l-Maârif”*in yazarı eş-Şihâb es-Suhreverdî, el-Bahâ b. Şeddâd, *“el-Mevâidu'l-Nebevî”*nin yazarı Ebu'l-Abbâs el-Avfî, ulema Ebu'l-Hattab b. Dihye ve kardeşi Ebu Ömer, *“el-İktifâe fî'l-*

¹¹⁶ 11 Aralık 1242.

Megāzī’nin yazarı hafız Ebu’l-Rebī’a b. Sālīm, şair İbn Şevvāī, hafız Zekīu’d-Dīn el-Birzālī, Hanefī şeyhi el-Cemālu’l-Hasrī, eş-Şemsu’l-Cûnī, el-Harrānī, Hafız Ebu Abdu’llah ez-Zaynī, Ebu’l-Berekāt b. el-Mustavfī, “*el-Mislu’s-Sāir*”in yazarı ez-Ziyā b. el-Esīr, “*el-Fusus*”un yazarı İbn Arābī, “*et-Tenbih*”in yorumcusu el-Kāmil İbn Yûnus ve yaratılmış olan diğerleri.

EL-MUSTA'SIM Bİ'LLAH, EBU AHMED (m. 11 Aralık 1242 – 23 Ocak 1258)

El-Mustansır bi'llah oğlu el-Musta'sım bi'llah Ebu Ahmed Abdu'llah, Irākeyn¹¹⁷ halifelerinin sonuncusudur.

609 (1212-1213) senesinde doğdu. Annesi Hācir isimli bir cariyedir. Babasının ölümü üzerine ona biat edildi. El-Mueyyed et-Tūsī, ona, İbnu'l-Neccar'a dayanarak hadis rivayet etme icazeti verdi. Ona, en-Necm el-Badarā'ye ve eş-Şerefu'd-Dimyātī'ye dayanılarak hadisler rivayet edildi. Ed-Dimyātī, bizzat el-Musta'sım'ın el yazısından gördüğüm kırk hadisi ondan almıştır. El-Musta'sım cömertti, yumuşak huyluydu, salim mizaçlıydı ve faziletliydi.

Şeyh Kutbu'd-Dīn'in belirttiğine göre, el-Musta'sım dindardı. Babası ve dedesi gibi Sünnet'in kaidelerine uyardı. Ancak, tetikte olma, sabırlılık ve ruh yüceleğinde bu özelliklerinin eşiti değildi. El-Musta'sım'ın el-Hafacī olarak bilinen oldukça cesur bir kardeşi vardı ve şöyle söylerdi: *"Eğer ki Allah, beni işlerin başına geçirseydi, bir ordunun başında Ceyhun'u geçer, Tatarlar'ın ülkesini ele geçirir ve onların kökünü kazırdım."* Fakat el-Mustansır öldüğünde, katipler¹¹⁸, eş-Şarābī ve önde gelenler el-Hafacī'den korktukları için onun halife olmasını istemediler. Onun yerine zayıf ve yumuşak huylu olmasında dolayı el-Musta'sım'ı seçtiler; böylece asıl güç onların elinde kalacaktı. Sonunda onu halife yaptılar. El-Musta'sım, (devlet işlerini) veziri Mueyyedu'd-Dīn el-Alkamī er-Rāfızī'ye¹¹⁹ teslim etti ve o da halifeliğin tüm beşeri medeniyetini yok etti ve onunla istediği gibi oynadı. Tatarlarla karşılıklı yazıştı,

¹¹⁷ İki Irak.

¹¹⁸ *"Duveydar"* katip, yazman anlamında kullanılmıştır.

¹¹⁹ Şii.

onlara tavsiyeler verdi. Onları, Bağdat'ı elegeçirmek için Irak'a ilerlemeleri ve Abbâsi devletini yıkarak Ali soyunu¹²⁰ onun yerine geçirmeleri hususunda teşvik etti. Tatarlar'dan haberler geldi, fakat o, (bunları) halifeden gizli tuttu. Lakin, Tatarları halifenin hareketlerinden haberdar etti ve (sonunda da) olanlar oldu.

647 (1249-1250) senesinde, onun halifeliği döneminde, Franklar Dimyat'ı ele geçirdiler. Sultan Meliku's-Sâlih (bu sırada) hastaydı. Şaban (ayının) ortasında, gece vakti öldü¹²¹. Şeceretu'd-Dürr olarak anılan cariyesi Ümmü Halîl onun ölümünü gizli tuttu ve oğlu Meliku'l-Muazzam Turan Şah'ı çağırttı. Turan Şah huzura geldi. Ancak onun da öldürülmesi –648 senesinin Muharrem ayı (Nisan-Mayıs 1250)– uzun sürmedi. Babasının gulamları onun üzerine atıldılar ve onu katlettiler ve sonra da babasının cariyesi Şeceretu'Dürr'e salahiyet verdiler. Türkler, Dürr'e ve naibi İzzu'd-Dîn Aybek et-Turkmanî'ye bağlılık yemini ettiler. Şeceretu'd-Dürr önde gelenlere hilyat ve pahalı hediyeler dağıttı.

Sonra Şeceretu'd-Dürr, Rebiu'l-Âhir ayında İzzu'd-Dîn Aybek'i sultan tayin etti ve ona "*el-Meliku'l-Mu'iz*" lakabını verdi. Fakat, daha sonra o, bu görevi geri çevirdi. Bunun üzerine, askerler de el-Meliku's-Şerîf b. Salâhu'd-Dîn Yûsuf b. el-Mesûd İbnu'l-Kâmil'i halef yaptılar. O, (henüz) sekiz yaşındaydı. İzzu'd-Dîn Aybek ise onun Atabek'i olarak kaldı. Her ikisine de hutbe okundu ve her ikisinin de ismi sikkelere basıldı.

Bu sene Dimyat Franklar'dan geri alındı.

¹²⁰ Şiilliği.

¹²¹ Yaklaşık olarak 29 Kasım 1249.

652 (1254—1255) senesinde Aden’de yerden bir ateş görünür oldu ve kıvılcımları gece denize doğru uçuştı ve ondan gündüzleri çok büyük bir duman yükseldi.

Aynı sene el-Mu’iz, el-Meliku’l-Eşref’in otoritesini geçersiz kıldı ve sultanlığı ele geçirdi.

654 (1256-1257) senesinde Peygamber Şehri’nde¹²² bir yangın ortaya çıktı.

Ebu Şāme’nin dile getirdiğine göre, Medine’den, içinde şöyle yazan bir mektup ulaştı: *“Cemāziyu’l-Āhir ayının üçünde, Salı gecesi olduğunda Medine’de çok büyük bir ses duyuldu ve sonra büyük bir deprem (oldu) ve ayın beşine kadar kısa aralıklarla devam etti. Sonra Kurayza yakınlarındaki Harra’da büyük bir yangın meydana geldi; Medine içindeki evlerimizden sanki yanıımızdaymış gibi onu gördük. Oradan Şatā Vadisi’ne, sanki su akar gibi, (ateşten) nehirler aktı. Onu görmek için (evlerimizden) doğrulduk ve tepelerden ateşler akıyordu. Bu şekilde devam etti ve alevler de sanki dağlar gibiydi ve üzerinden kıvılcımlar etrafa saçılıyordu. Böylece, ışıkları hem Mekke’den, hem de çölün her yerinden görünüyordu. Halk Kabiru’l-Şerif’te toplandı ve özür duaları ettiler. Ancak bu durum bir aydan uzun bir süre devam etti.”*

Ez-Zehebî’nin belirttiğine göre, bu yangın meselesi bir tevatürdür ve Hz. Peygamber bundan şöyle söyleyerek haber vermiştir: *“Hicaz’dan (göğ)e bir ateş yükselinceye ve (ışığı da) Busra’daki¹²³ develerin boyunlarını aydınlatana kadar Kıyamet Günü gelmeyecektir.”* (O) gece Busra’da birden fazla insan, (bu ateşten) ve develerin boyunlarının aydınlandığından bahsetmiştir.

¹²² Medine.

¹²³ Filistindeki Harvan yakınlarında. Eserin Arapça’sında Şam topraklarında olduğu belirtilmiştir.

655 (1257-1258) senesinde Mısır Sultanı el-Mu'iz Aybek, karısı Şeceretu'd-Dürr tarafından öldürüldü. Ondan sonra yerine oğlu el-Meliku'l-Mansûr'u sultanlığa getirdiler. Tatarlar şehirlerde yayıldılar. Şerleri arttı ve alevleri parladı. Halife ve halk onların ne istedikleri (konusunda) gafildi ve veziri el-Alkamî ise Abbâsi soyunun yıkılmasını ve Ali¹²⁴ yoluna geçişi dört gözle bekliyordu. Tatarlarla gizlice, (bu konu üzerinde) yazışıyordu. El-Musta'sım ise (bu sırada) zevklerinin içine gömülmüştü ve olanlardan bihaber (olduğu gibi), devlet işleriyle de ilgisizdi.

Babası el-Mustansır, ordunun (asker) sayısını büyük miktarda arttırmıştı. Hediyeler vererek Tatarları yatıştırmış ve onlarla barış yaparak uzlaşma sağlamıştı; fakat el-Musta'sım halife olduğunda düşüncesiz ve tedbirsizdi. Veziri ona ordunun büyük bölümünü dağıtmasını tavsiye etti, zira onun amacı, Tatarlara cömertlikle ve nezaketle davranmaktı; halife de böyle yaptı.

Sonra vezir, Tatarlara (mektup) göndererek onları şehre (ilerlemeleri için) teşvik etti ve onlar için bunu kolaylaştırdı. Tatarlardan, (kendisinin onların) naibleri olmasını talep etti. Tatarlar, bunu ona vaat ettiler ve Bağdat'a ilerlemek için hazırlıklarını yaptılar.

¹²⁴ Şii mezhebini kastetmektedir.

TATARLAR'IN DURUMU ÜZERİNE KISA BİR BÖLÜM

El-Muvaffak Abdu'l-Latîf'in Tatarlar hakkında belirttiğine göre, bu olay diğer tüm olayları yutan bir durum; tüm vakaları katlayan bir vaka; tüm tarihleri unutturan bir tarih; tüm felaketlerin önemini azaltan bir felaket ve tüm dünyayı ilgilendiren bir afettir ki, onu kendi uzunluğu ve genişliği ile doldurmuştur. Bu halkın dili Hindlilerin dili ile karışmıştır; zira, onlar Hind (ülkesi) civarındadırlar. Onlarla Mekke arasındaki (mesafe) dört aydır. Türklerle kıyaslandıklarında daha geniş yüzlü, daha dolgun göğüslü, kaba tarafları daha zayıfca, daha küçük gözlü ve esmer renklidirler. Zihin ve beden hareketlerinde ise hızlıdırlar. Onlara (başka) milletlerin haberi ulaşır, ancak onların haberi başka milletlere ulaşmaz. Onlar arasına bir casus yerleştirmeye gelince; bunun imkanı yoktur; çünkü yabancılar onlara benzemez. Bir yeri istediklerinde, (bununla ilgili) işlerini gizli tutarlar ve ani bir hareketle bunu yerine getirirler. (Bu yüzdendir ki,) onlar bir şehre girene kadar şehir halkının onlardan haberi olmaz ve orduların da, onlar aralarına girene kadar Tatarlar'dan haberleri olmaz. Bu yüzden, halklar üzerinde şaşırtıcı tuzakları vardır ve (bundan) kaçış yolları çok kısıtlıdır. Kadınları, erkekleri gibi dövüşür. Baş silahları yaylarıdır ve bulabildikleri her türlü et onların yemekleridir. Tatarlar için katletmekte istisna yoktur ve geriye (kimseyi) bırakmazlar; erkekleri, kadınları ve çocukları öldürürler. Onların amacı beşeriyeti söndürmektir. Malda ya da yeni topraklarda gözleri yoktur.

Bir diğer yazarın dile getirdiğine göre, Tatar ülkesinin sınırları Çin etrafındadır ve onlar çöllerde yaşarlar. Şerleri ve ihanetleri ile ünlüdürler. Onların ortaya çıkma nedeni şudur: Çin'in toprakları çok geniştir ve (Çin'de) bir tur atmak altı ay (sürer). Çin'de altı hükümdarlık (bölgesi) vardır ve (bu) altı eyalet, bunların hepsine

hükmeden bir hükümdarındır. O, büyük Kağan'dır ve Tamgaç'ta ikamet eder. Müslümanların halifesi gibidir.

Bu altı eyaletin sultanı "*Tuşı Han*"dır. O, Cengiz Han'ın halası ile evlidir. Cengiz Han, kocası öldükten sonra halasını ziyarete gider ve yanında Kaşlu Han da vardır. Onlara kocasının (taht için) bir varis bırakmadığını söyler ve onun yerine yeğeni Cengiz'in geçmesini önerir. Bunun üzerine, Cengiz başa geçer ve Moğollar da ona katılır.

Bundan sonra Cengiz Han, büyük hāna hediyeler gönderir. Fakat, büyük han sinirden köpürür ve kendisine hediye edilen atların kuyruklarının kesilmesini ve geri gönderilmelerini emreder. Elçileri de öldürtür. Zira, Tatarlar'ın herhangi bir unvanı yoktur ve onlar Çin'de gezinen bedevilerden başkası değildiler. Cengiz ve arkadaşı Kaşlu Han bunu duyduklarında deliye dönerler ve büyük hāna savaş açarlar. Etraflarına Tatarlar'dan çok sayıda halk katılır. Han, onların kuvvetlerinden ve şerlerinden haberdar olur ve onları yatıştırmak –ve aynı zamanda tehdit ederek uyarmak– amacıyla elçi gönderir. Fakat, bu hiç bir şeye mani olmaz ve büyük han (onlarla karşılaşmak için) harekete geçer. Onlar da onunla karşılaşmak için ilerlerler. Aralarında çok büyük bir savaş meydana gelir. Cengiz ve Kaşlu Han, büyük hānı yener ve onun mülklerini ve topraklarını ele geçirirler. Onların şerleri çok ürkütücüdür. Topraklar, Cengiz Han ile Kaşlu Han'ın ortaklaşa olarak ellerine geçmiş olur.

Sonra, Çin sınırındaki Şakun ülkesine doğru yol alırlar ve onu ele geçirirler. Ancak Kaşlu Han ölür ve onun yerine oğlu geçer. Cengiz Han, onu tesirsiz ve zayıf gördüğü için, onun üzerine atılarak ona galip gelir. (Böylece), Cengiz Han (tek başına)

gücü üzerine almış olur. Tatarlar ona boyun eğler ve ona tabi olurlar. Ona ilahi bir şekilde inanırlar ve sebatla itaat ederler.

Onların ülkelerinden ilk çıkışları 606 (1209-1210) senesinde Türkler'in (ülkelerinin) çevresine ve Fergana tarafınadır. Bunun üzerine, Horasan hükümdarı Harezmi Şah Muhammed b. Tekiş --ki o, hükümdarlara boyun eğdirmiş, ülkeler fethetmiş, halifenin üzerine yürümüş, ancak yukarıda da belirtildiği gibi başarısız olmuştur-- Fergana, Şaş, Kazan ve civardaki halklara haber göndererek buraları terk etmelerini, Semerkand ve diğer (şehirlere) gitmelerini emreder. Daha sonra, Tatarlar'ın onlarla uğraşarak güç kaybedeceklerini bildiğinden ve Tatarlar'a karşı galip gelememe korkusundan hepsini (Tatarlar'ın üzerine) sürerek harcar.

Tatarlar, 615 (1218-1219) senesine kadar, yağmalamaya ve başıboş gezmeye devam ederler. Bu sene Cengiz Han, Sultan Harezmi Şah'a elçi ve hediyeler gönderir. Elçi söze şöyle başlar: *"Senin şanının büyüklüğünden, sultanlığının ulaştığı yerlerden ve ülkeler üzerindeki hükmünün nüfuzundan haberim yok değil; tüm gerekliliklerle (birlikte) seninle bir anlaşma arıyorum ve sen benden yana benim en sevdiğim evladım gibisin; Çin'i fethettiğim senden gizli kalmamıştır ve sen, benim ülkelerimdeki insanlardan da haberdarsın; zira benim topraklarım asker, binek, altın ve gümüş madeni (bakımından) zengindir; (keza bu ülkeler) diğerleri (bakımından da) yeterlidirler. Eğer ki, sen de aramızda bir dostluk arıyorsan ve iki ülkenin de karşılıklı ilişkilerini öğrenmek için tacirlerin seferlerine devam etmelerini istiyorsan buna göre davran."* Harezmi Şah onun isteklerine uygun bir cevap verir ve Cengiz Han da bundan çok mutlu olur. (Aralarındaki bu) durum, Cengiz Han'ın ülkesinden tacirler varana kadar barış içinde devam etmiştir.

Bu sırada Harezmi Şah'ın dayısı Māverāu'n-Nehir'de naıptı ve yanında da yirmi bin atlı vardı. (Cengiz Han'ın topraklarından gelen) tacirlerin mallarına el koydu ve Harezmi Şah'a şöyle söyleyen bir mektup gönderdi: *“Bu tacirler, tüccar kılığında geldiler, lakin amaçları casusluktan başkası değildir. Onlarla (ilgili yapmam gerekene) izin ver.”* Harezmi Şah onlar üzerine ihtiyatlı olması iznini verdi. Böylece, (Harezmi Şah'ın dayısı) onları tutukladı ve mallarına da el koydu. Bunun üzerine, Cengiz Han'ın elçileri Harezmi Şah'ın huzuruna vardılar ve ona şöyle dediler: *“Şüphesiz ki, sen tacirlere geçiş izni verdin ve sonra ihanet ettin. Hıyanet çirkin olandır ve (hele ki) hıyanet, İslam'ın bir sultanından ise en çirkin olandır. Eğer ki dayının yaptığını, senin emrin olmaksızın yaptığını ileri sürüyorsan onu bize teslim et. Yoksa benim (bu durumlarda) yaptığımı bildiğinden başkasına şahit olmayacaksın.”* Harezmi Şah'ın üzerine hasıl olan korku onun aklını karıştırdı ve cesarete cüret ederek elçilerin öldürölmesini emretti. Elçiler öldürölldüler.

Heyhat! Bu hareketin üzerinedir ki, Müslümanların kanı boşı aktı ve her yerden kan selleri fışkardı.

Sonra, Cengiz Han onun üzerine yürüdü ve Harezmi Şah'da Nişabur'a doğru Ceyhun'u geçti. Daha sonra da, Tatar korkusundan, Hemedan Kalesi'ne çekildi. Düşman onu kuşattı ve yanındaki herkesi öldürdü. Fakat, Harezmi Şah yalnız başına kaçtı ve canını yarımada¹²⁵ zor attı. Burada zatölcenbe yakalandı ve terk edilmiş ve yalnız (bir halde) öldü. Şaş'ta yanındaki yatak (çarşafı) ile kefenlendi ve bu 617 senesinde idi. Tatarlar, Harezmi Şah'ın topraklarının tamamına sahip oldular.

¹²⁵ Eserin İngilizce çevirisinde buranın Hazar Denizi'nde bir ada olduğı belirtilmiştir. (H. S. Jarrett, “History of The Caliphs”, Calcutta, 1881, s. 495)

Sıbt İbnu'l-Cevzî'nin dediğine göre, Tatarlar'ın Mâverâu'n-Nehir'de ilk ortaya çıkışları 615 (1218-1219) senesindedir. Buhara ve Semerkand'ı ele geçirmiş ve halklarını katletmişler ve Harezmi Şah'ı da kuşatmışlardır. Bundan sonra Ceyhun'u geçmişlerdir. Fakat, bu sırada Harezmi Şah Horasan şehirlerindeki hükümdarları alaşağı etmiştir ve Tatarlar burada kendilerine karşı çıkacak kimseyi bulamamışlardır. Aynı sene, Kazvin ve Hemedan'a ulaşana kadar, öldürerek ve esir alarak, hızlı bir şekilde ülkeye doğru ilerlemişlerdir.

İbnu'l-Esîr'in "*el-Kâmil*" adlı eserinde dile getirdiğine göre, Tatar olayı en büyük olaylardandır. Özellikle Müslümanlar'ın ve diğer halkların (başına gelen) büyük bir musibettir ki, diğer çağlar, bir benzerinin örneğini hiç getirmemiştir. Eğer ki biri, Yüce Allah dünyayı yarattığından bu yana dünya böyle acı görmemiştir derse o kişi doğru söylemiş olur; zira tarihte hiç bir şey buna yaklaşmamıştır.

Buhtunnasr'ın¹²⁶, Kudüs'e ve İsrailoğulları'na karşı yaptığı (zulümler) en çok zikredilenlerdendir. Ancak, İslam'ın şehirlerinde harap olanların yanında Kudüs nedir ki? Ve nedir ki, katledilenlerin yanında İsrailoğulları?

Bu, şerrinin çok uzaklara yayıldığı bir felakettir ve (verdiği) zarar umumdur. Adeta rüzgarın sürüklediği bulut gibi, ülkelerin üzerinden geçmiştir. Şüphesiz ki bir kavim, Çin dolaylarından çıkmış ve Kaşgar, Şakurk gibi Türkistan şehirlerine saldırmıştır. Buradan da Buhara ve Semerkand'a devam ederek buralara hakim olmuşlar ve halklarını yok etmişlerdir. Sonra, onlardan bir kısmı Horasan'a geçmiş ve yok ederek, yakıp yıkarak, kılıçtan geçirerek (burayı) bitirmişlerdir. Buradan da, Irak sınırındaki Rey ve Hemedan'a (gitmişlerdir); sonra Azerbaycan ve çevresine

¹²⁶ Milattan önce 597 yılında Kudüs'ü ele geçirerek buradaki Yahudileri Babil şehrine süren Babil kralı Nebukadnezar.

ilerlemişler ve buraları da yerle bir etmişlerdir ki, (bunların tümü) bir seneden kısa bir zamandadır. Böylesi daha önce hiç duyulmamıştır; sonra Azerbaycan'dan Derbend Şirvan'a ilerlemişler ve buraları ele geçirerek, el-Lan ve el-Kaz diyarına geçmişler, esirler alıp, (halkı) kılıçtan geçirmişlerdir. Sonra, Kıpçak ülkesine devam etmişlerdir. Buradaki insanların sayısı Türkler'den fazladır ve karşı duranların hepsini kılıçtan geçirmişlerdir. Geri kalanlar kaçmıştır ve Tatarlar buralara da sahip olmuştur.

Başka bir grup ise Gazne ve çevresi, Sicistan ve Kirman'a doğru ilerlemiş ve buralarda (daha önce) yaptıklarını, hatta, daha da kötüsünü yapmışlardır.

Böylesi (daha önce) hiç duyulmamıştır; öyle ki, dünyanın hakimi İskender (dahi), buralara, bu kadar süratli (bir şekilde) sahip olamamıştır. Zira o, buraları, yaklaşık on yıl içinde fethetmiş ve kimseyi kılıçtan geçirmeyerek, (sadece) boyun eğdirmekle yetinmiştir. Ancak onlar yerleşilebilir dünyanın büyük ve en güzel ve en verimli bir kısmını yaklaşık bir yılda istila etmişlerdir. Titreyerek kendilerine ulaşmalarından korkanlar hariç, onların saldırmadığı hiç bir ülke kalmamıştır.

Ayrıca, onların mısıra ihtiyaçları yoktu ve (başka) lojistik destek de onlara ulaşmıyordu. Zira, etlerini yedikleri koyunları, öküzleri ve atları yanlarındaydı ve başka bir şey de yemezlerdi.

Atları, yeri toynakları ile kazıp bitkilerin köklerini yerlerdi ve arpadan başkasını da bilmezlerdi.

Dinlerine gelince, onlar yükselme zamanı güneşe secde ederlerdi ve hiç bir şeyi haram saymazlardı. Her şeyin etini, hatta Adem oğlunun bile etini yerlerdi. Nikah bilmezlerdi, aksine, bir kadın birden fazla (erkeği) kabul ederdi.

656 (1258) senesinde girildiğinde Tatarlar Bağdat'a ulaştı. İki yüz bin kişiydiler. Komutanları Hülâgü idi. Halifenin askerleri onlara karşı durdu ancak hezimete uğradılar. Aşure gününde¹²⁷ Bağdat'a girdiler. Vezir –Allah ona lanet etsin!– el-Musta'sım'a onları yatıştırmasını tavsiye etti ve şöyle söyledi: *“Barış aramak için onlarla bizzat ben görüşeceğim.”* Sonra, onlara karşı kendini güvene almak için, görüşmeye gitti. Daha sonra, halifenin huzuruna çıktı ve şöyle söyledi: *“Tatar meliki kızını senin oğlun el-Emir Ebu Bekr ile evlendirmek ister. (Böylece) aynı Rum diyarının hükümdarını sultanlığında bıraktığı gibi seni de halife olarak bırakacaktır. Ve senin atalarının Selçuklu sultanlarına boyun eğdikleri gibi senin de, kendisine boyun eğmenden başkasını istememektedir. Sonra, ordusuyla birlikte senden yüz çevirecektir. Ey efendimiz, buna razı ol, ancak böyledir ki, Müslümanların kanı bağışlanır. Ve ancak bundan sonra, yapmak istediğinizi yapmak mümkündür. Lakin, onunla görüşmek de tavsiye edilebilir.”* Bunun üzerine, bir grup ileri gelenle birlikte, Tatarlarla görüşmeye gitti ve bir çadıra yerleştiler.

Sonra, vezir (şehre) girdi ve anlaşmaya şahitlik etmeleri için, fakihleri ve temsilcileri çağırdı. Hepsi Bağdat'tan (yola) çıktılar. Boyunları vuruldu ve böylece devam etti; oradaki tüm ulema, emirler, naibler ve önde gelenlerin (hepsi) öldürülene kadar, gelen bir grubu, bir başkası takip etti.

Sonra, bir köprü uzatıldı ve Bağdat'ta kılıçlar hoyratça serbest kaldı. Katliam yaklaşık kırk gün kadar sürdü. Katledilenlerin sayısı bir milyon kişiyi geçti. Kendilerini kuyu ya da yer altı kanallarına saklayanlar hariç, kimse kaçamadı. Halife ise çiğnenerek öldürüldü.

¹²⁷ 10 Muharrem, miladi 23 Ocak 1258.

Ez-Zehebî şöyle söylemiştir: *“Onun gömüldüğünü zannetmem. Onunla birlikte öldürülenler arasında bir grup çocuğu ve amcaları da vardı. Onlardan bazıları esir edildi. Böyle bir felaketin örneği İslam’ın başına hiç gelmemiştir.”* Vezirin istedikleri ise yerine getirilmedi. Zira o, hiyanet etmişti ve Tatarlar da onu küçük gördüler. Bundan sonra da vezirin günleri uzun sürmedi. Şairler, Bağdat ve halkı için ağıt kasideleri yazdı. Sıbt el-Cevzî’nin sözleri buna örnektir:

*“Harab oldu halkı da onunla birlikte, ve evleri
Efendimiz vezirin hayatta kalması için yıkıldı gitti.”*

Bir diğeri ise şöyle söylemiştir:

*“Ey İslam’ın halkı! ağla ve yas tut
El-Musta’sım’ın başına gelenler için.*

Onun zamanından önce vezirlik İbnu’l-Furāt’ta idi;

Ama (şimdi) el-Alkamî’ye geçti.”

Bağdat’ta son hutbe okundu ve hatib sözlerine şöyle başladı: *“Ünlü yaşamları ölümle yıkan ve bu hanedanın halkının ölümüne hükmeden Allah’a hamd olsun.”* Bu henüz kılıçlar çekiliyken (söylenmiştir).

Tākiu’d-Dīn Ebu’l-Yusr’un Bağdat üzerine yazdığı ünlü kasidesi ise şöyledir:

“Gözyaşı dökenler içindir Bağdat’ın hikayesi.

Arkadaşların gitmişken neden kaldın ki sen?

Ey hacılar, yaklaşmayın bu davara ve evlere

Zira yoktur içinde ikamet edenler.

Hilafet’in tacı ve anılarla şerefendirilmiş olan

saray, şüphesiz ki, sildi onları metrukluğ.

*Bu yerde yitip gitmiş izler var,
Ve yıkıntıları üzerinde ise gözyaşları.
Döküldü kalbimin alevi üzerinde yanan
Savaşın keşmekeşinden, sildi süpürdü bu yeri hoyrat bir kasırga.
Haç yükseldi onun en yüce minberleri üzerinde
Onun üzerine zunnar¹²⁸ (زنار) sarılmasını emredenin geldi emri yerine.
Kaç aile anasını gasp etti Türkler
Peçelerin örttüğüne bakmaksızın?
Kaç ay en yüksek yerinde tutunur ki
En yükseğinden geri dönmeksizin?
Ve kaç hazine darmadağın olur yağmayla
Kafirlerin ele geçirdiği?
Kaç ceza verilir ki onların kılıçlarıyla
Boyunlara, (böylece) günahları yitip gitsin?
Hayır! Ben derim ki, tutsağa leke sürülmüştür onun
Kanını dökmeye sürüklemekle, düşmanların en azılsı tarafından.”*

Hülâgü, halife ve Bağdat'ın kılıçtan geçirilmesini bitirdiğinde, Irak'a kendi naibini tayin etti. El-Alkamî ise, ona Şii bir halife tayin etmesini önerdi, ancak o bunu kabul etmedi ve Alkamî'yi bir tarafa bıraktı. El-Alkamî, herhangi bir köleymişcesine onların yanında kaldı ve üzüntü içinde öldü. Allah ona rahmet etmesin ve bağışlasın.

¹²⁸ Doğu Hristiyanları ve Müslüman olmayanlar tarafından giyilen bir çeşit kuşak. Halife el-Mütevekkil'in gayrimüslimleri ayırt etmek için getirdiği bir düzenlemedir. (Dipnot kaynak; *The History of the Caliphs by H. S. Jarrett, Calcutta, 1881, s. 498*)

Sonra Hülâgü, Dimaşk hükümdarı en-Nâsır’a şöyle diyen bir mektup gönderdi:

“Sultan el-Meliku’n-Nâsır –beka uzun olsun!– bilmektedir ki, biz yüzümüzü Irak’a döndüğümüzde ordusu bizim karşımıza çıktı ve biz de onları Allah’ın kılıcı ile kılıçtan geçirdik. Sonra, şehrin önde gelenleri ve liderleri bize geldi. Ancak, onların konuşmaları hayatların harcanmasına nedendir. Lakin şehrin önderine gelince; o, bizim hizmetimize girmek için huzurumuza geldi ve itaatimiz altına girdi. Ona şehirle ilgili bazı şeyler sorduk ve o bize yalan söyledi ve ölümü hak etti. Zira, onun yalancılığı açıktır. Ne ekerlerse önlerinde onu bulurlar. Yeryüzü melikine cevap ver ve mahir ordularınla, girilmez kalelerinden bahsetme. Duyduk ki, ordunun bir kısmı firarda sana katılmış ve senin kapında sana sığınmayı beklerlermiş:

‘Nerededir kaçacak yer? Yoktur sığınacak yer kaçan için.

Bizim için iki yer vardır: Kara ve deniz.’

Bu mektubumuz sana geldiği vakit Şam’daki kaleleri yerle bir et. Selam olsun.”

Daha sonra, şöyle diyen ikinci bir mektup gönderdi: *“Hizmetkar Meliku’n-Nâsır’a -ömrü uzun olsun– öyle ki, biz Bağdat’ı fethettik ve onun topraklarını ve hükümdarını yok ettik. O, sanmaktaydı ki, –şüphesiz ki zenginlikte açgözlüydü ve ordusunu göz ardı etmekteydi– hükümdarlığı bu halde devam edecek. Onun ismi yayıldı ve ayı en yukarıda tatalana kadar gücü yükseldi:*

‘Bir şey en yüksek noktasına erdiğinde, başlar düşüşü,

Eksiksizlik söylendiğinde bekle çürümeyi.’

Biz çağlar geçtikçe yükselme bekledik. Allah’ı ve nefislerini unutanlar gibi olma. Aklındakini söyle. İyiliklerden uzak durma mı? Yoksa ihsanların devamı mı? Şerrinden

güvende olmak, ihsanından yararlanmak ve orduların ve zenginliğinle özgür olmak için dünyanın efendisine cevap ver ve elçilerimizi geciktirme.”

Sonra, ona şöyle diyen üçüncü bir mektup gönderdi: “Biz Allah’ın ordusuyuz. Bizimledir ki, Allah küstah, mağrur, asi, kibirli ve emirini dinlemeyenlerden intikam aldı. Şüphesiz ki, biz ülkeler fethettik, halklarını yok ettik, kadın ve çocukları öldürdük. Ve ey siz geriye kalanlar! Sizler de göçüp gitmiş olanlara katılmak üzeresiniz. Ey siz gafil olanlar! Siz de onlara doğru sürüleceksiniz. Zira, biz yıkımın ordusuyuz, boyunduruk altına almanın değil. Maksudımız intikamdır ve krallığımız da arzulardan ötedir. Konuğumuz zarar görmez ve adaletimiz de tüm diyarlarımızda iyi bilinir. Nerededir bizim kılıçlarımızdan kaçış?

‘Nerededir kaçacak yer? Yoktur sığınacak yer kaçan için.

Bizim için iki yer vardır: Kara ve deniz.

Boyun eğdi aslanlar bizim gücümüze ve düştü

Avucuma, nice emirler, halifeler.’

Biz senin üzerine yürüyüşe geçtik. Kaçıs sana ve takip bizedir.

‘Leyla öğrenecek ne borcun ödeneceğini,

Ve alacaklısının ne kadar ısrarlı bir alacaklı olduğunu.’

Biz ülkeler yok ettik, evlatları yetim bıraktık ve (oralarda) yaşayanları (yeryüzünden) kazıdık, onlara kederden tattırdık, yüceleri küçük eyledik, emirlerini tutsak ettik. Sen bizden kaçabileceğini ya da güvende olabileceğini mi sanmaktasın? Ancak neye niyet ettiğini kısaca bilmelisin.”

(Böylece) 657 (1259) senesine girdik ve dünya bir halifeden yoksundu.

Bu sene Tatarlar Amîd'e indiler ve Mısır hükümdarı el-Mansur Ali b. el-Mu'az (henüz) bir çocuktur. Onun emrindeki komutan¹²⁹ babasının da hizmetkârı olan el-Emir Sayfu'd-Dîn Kutuz el-Mu'iz idi. Sahib Kemalu'd-Dîn İbnu'l-Adîm onlardan, Tatarlar'a karşı yardım etmelerini isteyen bir elçi gönderdi. Kutuz bunun üzerine emir ve ayanları topladı ve Şeyh İzzu'd-Dîn b. Abdu's-Selam'da (toplantıda) hazır bulundu – zira o hitabet (yeteneği) ile ünlüydü – ve şöyle söyledi: *“Düşman tüm ülkeleri ezip geçtiğine göre onların helakında tüm dünyanın¹³⁰ onlara karşı birleşmeleri elzemdir. Hazinesinde de hiç bir şey geriye kalmayacağından reayadan ellerindeki mallarla karşılayabileceklerini almak caizdir. Sizler de elinizdeki tüm malı, mülkü satmalı ve kendinizi de at ve silahla sınırlandırmalısınız. Böylelikle sizler ve halk aynı seviyede hizalanacaktır; zira halkının mülkünü alıp da ordunun elinde mülk ve eşya bırakmak olmaz.”* Birkaç gün sonra Kutuz, hocasının oğlu olan el-Mansur'u tutukladı ve şöyle söyledi: *“Bu bir çocuktur ve zaman zor zamandır. Cihat yürütmek için cesur bir erkeğin başa gelmesinden başka çare yoktur.”* Böylece Kutuz sultanlığı ele geçirdi ve *“el-Meliku'l-Muzaffer”* unvanını aldı.

658 (1260) senesine girildi ve halen bir halife yoktu.

Aynı sene Tatarlar Fırat'ı geçtiler ve Halep'e vardılar. Halkını kılıçtan geçirdiler. Sonra Dimaşk'a vardılar. Şaban ayında Mısırlılar Tatarlarla karşılaşmak için Şam'a doğru hareket ettiler. El-Muzaffer ordusuyla ve komutanı Ruknu'd-Dîn Baybars el-Bundukdârî ile ilerledi. Tatarlarla Ayn Calut'ta savaşa tutuştular ve bu Ramazan ayının on beşinde bir Cuma günü idi (30 Ağustos 1260). Tatarlar kesin bir hezimete uğradılar ve Allah'a hamd olsun Müslümanlar galip geldi.

¹²⁹ Atabek

¹³⁰ Burada Hilafet devleti ve ona bağlı olan Müslümanlar'dan bahsetmektedir.

Tatarlar çok büyük bir katliama uğradılar ve hızla kaçtılar. İnsanlar, onları yağmalayarak ve büyük bir istekle takip ettiler. El-Muzaffer'den Dimaşk'a zaferi bildiren bir mektup ulaştı ve halk sevinçten havalara uçtu. Daha sonra El-Muzaffer Dimaşk'a zaferle girdi ve halk onu çok içten selamladı. Baybars Tatarları Halep'e kadar takip etti ve onları (bu) topraklardan kovdu. Sultan Kutuz, ona Halep'in (hükümdarlığını) vaat etti fakat bunu yerine getirmedi. Baybars buna çok içerledi. Aralarındaki soğukluğun nedeni budur. Sultan Kutuz Tatarların tüm izlerini silmek için Halep'e yürümeye niyetlendi ve Baybars'ın kendisinden uzaklaştığını ve kendisine karşı bir fesat tezgahladığını duyunca fikrini değiştirdi ve Mısır'a doğru yola çıktı. Baybars'ın kendisini tahttan indirme planını anladı ve bunu yakınlarından birine söyledi. Bu Baybars'ın kulağına gitti ve ikisi de birirlerine karşı tetikte Mısır'a doğru yola çıktılar. Ancak Baybars onun yakınındaki biriyle Kutuz'u öldürmesi için gizlice anlaştı ve onlar da Zu'l-Kade ayında, henüz yoldayken Kutuz'u öldürdüler. Baybars iktidara geldi ve *"el-Meliku'l-Kāhir"* lakabını aldı. Kahire'ye girdi ve el-Muzaffer'in uyguladığı zulmü halkın üzerinden aldı. Fakat Vezir Zeynu'l-Mille ve'd-Din İbnu'z-Zubeyr ona lakabını değiştirmesini önerdi. Çünkü bu ismi alan hiç kimse refaha ermemiştir. El-Mu'tazid'in oğlu el-Kāhir tahttan indirildi ve kör edildi. Musul hükümdarının oğlu el-Kāhir ise zehirlendi. Bunun üzerine Baybars bu lakabı bir kenara bıraktı ve *"el-Meliku'z-Zāhir"* lakabını aldı.

659 (1261) senesi başladı. Halife'den yoksun geçen dönem daha sonra da değineceğimiz gibi el-Mustansır'ın (halife) tanındığı ve Mısır'da hilafetin yeniden kurulduğu Recep ayına kadardı. Halifenin olmadığı dönem üç buçuk sene sürdü.

El-Musta'sım döneminde hayatını kaybeden önemli şahsiyetler: Hafız Takiu'd-Dīn eş-Şārifinī, Hafız Ebu'l-Kāsım b. el-Tālisan, Şams, Hanefilerin en önde gelenlerinden Aimmā el-Kurdī, Şeyh Takiu'd-Dīn b. es-Salāh, el-Allāme's-Sahāvī, Bağdat tarihçisi Hafız Muhibbu'd-Dīn Naccār, "*Mufasssal*"ın yorumcusu Muntahabu'd-Dīn, gramerci İbn Yâiş, Ebu'l-Haccac el-Askārī, gramerci Ebu Ali eş-Şālubīnī, "*el-Mufridāt*"ın yazarı İbnu'l-Baytār, Mālikī İmamı ve ulema Cemālu'd-Dīn b. el-Hācib, gramerci Ebu'l-Hasan b. el-Dabbac, "*Muzekīretu'n-Nahvī*" nin yazarı el-Kıftī, mantık üzerine inceleme yazan Afdalu'd-Dīn Kuncī, el-Ardī, el-Bahā b. Bintu'l Hamīrī, gramerci el-Cemāl b. Omrūn, "*el-Ubāb*"ın yazarı er-Rızā es-Sagānī, "*Ma'ānī ve'l-Beyān ve'l-İcāzu'l-Kur'ān*"ın yazarı el-Kemāl Abdu'l-Vāhid ez-Zamlakānī, eş-Şemsu'l Huşru Şāhī, el-Mecd b. Teymiye, "*Mirātu'z-Zamān*"ın yazarı Yûsuf Sıbt İbnu'l-Cevzī, Şāfīlerin en önde gelenlerinden İbn Bâtiş, en-Necmu'd-Dīn el-Badarāī, İbn Ebu'l-Fazlu'l-Mursī ve diğerleri.

Halife'nin yokluğunda ölenler ise şunlardır: Ez-Zekī Abdu'l-Ādim el-Mundûrī, Şeyh Ebu'l-Hasan, Şādīlilerin Şeyhi eş-Şādīlī, Kuran okuyucusu Şalāt, "*Kasidatu's-Şātibiyyā*" yorumcusu el-Fasi, şair Saadu'd-Dīn b. el-Uzzā, şair Şarşārī, Endülüs tarihçisi İbnu'l-Abbār ve diğerleri.

EL-MUSTANSIR Bİ'LLAH AHMED
(m. 18 Haziran 1261 – 14 Aralık 1261)

El-Mustansır bi'llah Ahmed Ebu'l-Kâsım; ez-Zâhir bi'Emri'llah Ebu Nâsır Muhammed b. En-Nâsır li'Dini'llah'ın oğlu.

Şeyh Kutbu'd-Dîn onun Bağdat'ta hapiste tutulduğunu, ancak Tatarlar Bağdat'ı ele geçirdiğinde serbest bırakılarak kaçtığını ve Irak'ın batısına gittiğini söylemektedir. Baybars sultanlığı ele geçirince, (el-Mustansır) Recep ayında onu ziyarete gitti. Sultan da kadılar ve devlet ileri gelenleriyle birlikte onunla buluşmaya gitti. Kahire'ye kadar at sürdü ve bunu takiben Kadı Tâcu'd-Dîn b. El-'Azz'a kendi soy ağacını ispat etti ve bunun üzerine de halife tanındı. Ona ilk bağlılık yemini eden Baybars oldu; sonra baş Kadı Tacu'd-Dîn, daha sonra Şeyh İzzu'd-Dîn b. Abdu's-Selâm ve son olarak da derecelerine göre emirler ona bağlılık andı içtiler. Bu Recep ayının on üçündeydi (18 Haziran 1261). Adı sikkelerin üzerine basıldı ve hutbede okundu. Kardeşinin soyadını aldı ve halk buna çok sevindi. Üzerinde siyah bir cübbe ile kafile eşliğinde kale içindeki camiye gitti. Sonra minbere çıkarak Abbâsioğulları'nın asaletini göklere çıkardığı, halifeyi ve Müslümanları mukaddes kıldığı bir hutbe okudu ve halkın önünde namaz kıldı. Bundan sonra sultana hil'at ve tayin fermanı bahşetme törenine katıldı. Kahire'nin duvarları dışına büyük bir çadır kuruldu. Şaban ayının dördünde (10 Temmuz 1261), pazartesi günü sultan ve halife kadıların, vezirin ve emirlerin eşliğinde bu çadıra gittiler. Halifenin eli Baybars'ın elindeydi ve üzerinde de hil'at vardı. Bir minber kuruldu ve Fahu'd-Dîn İbn Lokman bu minberin üzerine çıkarak yetki fermanını¹³¹ okudu. Sonra sultan atına bindi ve

¹³¹ "Taklîd" belgesi.

Bābu'n-Nāsır'a girdi. Kahire süslenmişti. Emirler yaya olarak ilerken, hükümdar önünde yetki fermanını taşıyarak at üzerinde (şehre girdi).

Sultan, halifeye atabek, murakıp, hazinedar, naib ve katip tayin etti. (Ayrıca) ona gelir bağladı ve bir grup memlûk, yüz at, otuz katır ve on adet yetişkin deve ve buna eşdeğer mülkler sundu.

Ez-Zehebî'nin dile gitirdiğine göre, onun yeğeninden sonra, bu halife ve el-Muktefî hariç, hiç kimse hilafeti yönetmedi.

Fakat Halep hükümdarı Emir Şemsu'd-Dîn Akkuş¹³² Halep'te başka bir halife tayin etti ve ona "*Hakim bi'Emri'llah*" soyadını verdi. Adına hutbe okundu ve ismi dirhemine üzerine işlendi.

Sonra, el-Mustansır Irak'a doğru hareket etti ve sultan da onunla birlikteydi ve Dimaşk'a varana kadar da onu takip etti. Daha sonra sultan, halifeyi ve Musul hükümdarının oğullarını teçhiz etti. (Ayrıca) halifeye ve Musul emirlerine bir milyon altın dinar ve altmış bin dirhem ödedi. Bundan sonra halife yanında doğulu hükümdarlar ve Sincar hükümdarıyla birlikte yola çıktı. Halep'teki halife el-Hâkim de ona katıldı ve ona boyun eğerek emri altına girdi. Sonra ilerledi ve Hadîsa ile Hit'i ele geçirdi. Fakat Tatar ordusu çıkageldi ve büyük sayıda Müslüman kılıçtan geçirildi ve el-Mustansır kayboldu. Kimine göre öldürüldü ki bu gayet açıktır. Kimine göreyse kaçtı ve şehirlerden birinde saklandı. Bu 660 senesinin Muharrem ayının üçünde olmuştur (14 Aralık 1261). Halifeliği altı aydan kısa sürdü ve bir sene sonra yerine el-Hâkim geçti ki el-Mustansır hayattayken Halep'te el-Hâkim'e bağlılık yemini edilmişti.

¹³² Baybars'ın da bağlı olduğu Kıpçaklar'ın "*Burli*" adlı bir Türk kavminden gelmektedir. "*Barlı*" şeklinde yazanlar da vardır. (bkz. H. S. Jarrett, "*History of the Caliphs*", Calcutta, 1881, s. 504)

EL-HĀKİM Bİ'EMRİ'LLAH, EBU'L-ABBAS **(m. 28 Kasım 1262 – 26 Ocak 1302)**

El-Hākim bi'Emri'llah; Ebu'l-Abbas, İbnu'l-Mustahzar bi'llah oğlu Halife el-Müsterşid bi'llah oğlu Ali el-Kubbī oğlu Ebu Bekir el-Hasan oğlu Ebu Ali el-Hasan oğlu Ahmed.

Bağdat ele geçirildiği zaman saklandı ve kaçtı. Sonra bir grup yandaşı ile birlikte Bağdat'ı terk etti. (Yardım için) Bānû Hafacı emiri Hüseyin b. Fellāh'ı aradı ve bir müddet onun yanında kaldı. Sonra Araplarla birlikte Dimaşk'a ilerledi ve bir süre Emir İsa b. Muhannā'nın yanında kaldı. Dimaşk hükümdarı en-Nāsır bundan haberdar oldu ve (onu huzuruna) davet eden bir elçi gönderdi. Lakin Tatarların gelişi onu gafil avladı. El-Meliku'l-Muzaffer Dimaşk'a geldiğinde onu çağırmak için el-Emir Kılıç el-Bağdādī'yi göndermişti. Ona katıldı ve onun halifeliğine bağlılık yemini etti. Arap emirlerden bir kısmı da onun hizmetine girdiler. Onların yardımı ile el-Hākim Hadīsā, Hit, el-Anbar'ı ele geçirdi ve Tatarlarla karşılaştı. Onlara galip geldi. Sonra Baybars adına Dimaşk naibiliği yapan Alāu'd-Dīn Taybars onu davet eden bir mektup gönderdi ve o da bunun üzerine Sefer ayında Dimaşk'a doğru yola çıktı. (Taybars) el-Hākim'i sultana gönderdi. Ancak el-Mustansır bi'llah ondan üç gün önce Kahire'ye (vardığı) için yakalanmak korkusuyla şehre girmeyi uygun görmedi ve Halep'e döndü. Aralarında el-Hālim b. Teymīye'nin de bulunduğu (Halep'in) bir grup önde geleni ve Halep hükümdarı el-Hākim'e bağlılık yemini ettiler. El-Hākim büyük bir ordu topladı ve Gana'ya (غانة) ilerledi. El-Mustansır döndüğünde, Gana'da onunla buluştu ve el-Hākim Mustansır'ın otoritesini tanıyarak onun hizmetine girdi. Fakat el-Mustansır kendisiyle ilgili kısımda bahsedilen savaşta ortadan kaybolunca el-

Hâkim Rahba'ya ilerledi ve İsa b. Muhanna'yı ziyaret etti. Sonra el-Meliku'z-Zâhir Baybars ona mektup yazdı ve onu huzuruna istedi. Bunun üzerine el-Hâkim yanında oğlu ve bir grup adamla birlikte Kahire'ye gitti. Baybars onu büyük bir saygıyla kabul etti ve onun halifelğine bağlılık yemini etti. El-Hâkim'in devri uzun sürdü; öyle ki kırk küsür sene halife olarak kaldı. Baybars onu kaledeki Büyük Burc'a yerleştirdi. Bir çok defa kaledeki camide hutbe verdi.

Eş-Şeyh Kutbu'd-Dîn'in dile getirdiğine göre, 661 senesinin Muharrem ayının sekizinde (28 Kasım 1262), Perşembe günü Sultan Baybars büyük bir halk meclisi topladı ve el-Hâkim'de at binerek tepedeki kalede bulunan büyük avluya gitti ve sultanla birlikte oturdu. Bu onun soyunun (Abbâsiler'den geldiğinin) kabul edilmesinden sonraydı ve Sultan Baybars onu kabul etti ve müminler üzerindeki yetkisini tanıdı. Sonra halife, Baybars'a doğru ilerledi ve onu (devlet ve halk) işlerinde yetkin tayin etti. Sonra insanlar derecelerine göre ona bağlılık yemini ettiler. Bir gün sonra, Cuma günü olunca içinde cihattan, imamlıkta ve hilafetin saygınlığına sürülen lekenin meydana gelişinden bahsettiği bir hutbe okudu ve şöyle devam etti: *"Lakin bu Sultan el-Meliku'z-Zâhir yanında ki azıcık adamla imamlığın zaferini tesis etti ve topraklarımıza girmelerinden sonra kafirlerin ordularını hezimete uğrattı."* Ve hutbenin başlangıcı şöyledir: *"Abbasoğulları'na yardım eden ve dayanak sağlayan Allah'a hamd olsun."* Sonra onun çağrısını dört bir yana gönderdi.

Bu sene en sonunda İslam'a dönmüş Müslüman Tatarlardan bir grup geldi ve sığınma talep ettiler. Onlara ekmek ve erzak verildi. Bu onların şerlerinin sona erişinin başlangıcıydı.

662 (1263-1264) senesinde Beyne'l-Kasreyn'deki *Zāhiriye Medresesi*'nin yapımı tamamlandı ve Şāfīlik mezhebinin öğretilmesine Takiu'd-Dīn İbn Rāzin, hadis öğretimine de eş-Şerefu'd-Dimyātī tayin edildi.

Aynı sene Mısır'da çok büyük bir deprem oldu.

663 (1264-1265) senesinde Endülüs'ün Müslüman sultanı Adbu'llah b. el-Ahmar Franklar'a galip geldi ve ellerinden otuz iki şehri geri aldı ki bunlar arasında Sevilya (اشليبية) ve Mursia da vardır.

Bu sene Kahire'nin pek çok yerinde pek çok yangın meydana geldi ve yangın olan çatıların üzerinde kibritler bulundu.

Bu sene sultan, el-Aşmûn kanalını kazdırdı ve yapımında emirlerle birlikte bizzat çalıştı.

Bu sene Tatarlar'ın lideri Hülagü öldü ve yerine oğlu Abaka geçti.

Bu sene Sultan henüz dört yaşında olan oğlu el-Meliku's-Sāid'i sultanlığa (veliahd) kıldı ve onu tepe üzerindeki kaleye (doğru) hükümdar azameti ile ata bindirdi. Bābu'l-Sır'dan Bābu'l-Silsile'ye kadar onun önünde bayrağı bizzat kendi taşıdı. Sonra geri döndü ve es-Sāid emirler önünden yürür vaziyette Kahire'ye at sürdü.

Bu sene Mısır bölgesinde, her biri bir mezhep için dört kadı tayin edildi. Bu, Kadı Tacu'd-Dīn İbn Bintu'l-A'az'ın bir çok hükmün verilmesini geciktirmesine neden oldu (böylece) işler havada kalmış oldu. Şāfīlere yetimlerin mülklerinin idaresi ve hazine dairesinin işleri bırakıldı. Sonra bu (sistem) Dımaşk'ta da uygulandı.

Bu senenin Ramazan ayında Sultan halifeye kısıtlama getirdi ve onu halkla (görüşmekten) men etti; çünkü onun yandaşları ve takipçileri diğer şehirlere gidiyor ve devlet meselelerinden bahsediyorlardı.

665 (1266-1267) senesinde sultan, Hasaniye’de bir cami yapılmasını emretti ve 667 (1269-1270) senesinde yapımı tamamlandı. Bu camiye Hanefî bir hatip tayin edildi.

674 (1275-1276) senesinde Sultan Nübye ve Dangola’ya¹³³ bir ordu gönderdi ve ordu muzaffer oldu. Nuba hükümdarı esir alındı ve el-Meliku’z-Zâhir’e gönderildi. Dangola halkına fidyeye konuldu. Allah’a hamd olsun.

Ez-Zehebî’nin belirttiğine göre, Nuba’ya yapılan ilk saldırı, Hicret’in otuz birinci senesindeydi (651-652) ve Abdu’llah b. ebu Serhî beş bin atının (başında) Nübye’ye saldırmıştı. Onu ele geçiremedi ancak barış yapıp geri döndü. Sonra, Hişam zamanında ona (tekrar) saldırıldı fakat yine ele geçirilemedi. Sonra el-Mansur zamanında (saldırı yapıldı); sonra Tekin ez-Zengi ona saldırdı; sonra Kâfur el-İhşidî; Nâsır ed-Devle İbn Hemedân; ve sonra 568 senesinde Sultan Salâhu’d-Dîn’in kardeşi Turan Şah ona saldırdı. Fakat bu seneye kadar ele geçirilemedi. İbn Abdu’z-Zâhir bunun hakkında şöyle söyledi:

“Bu öyle bir zaferdir ki, hiç bir şey duymadım

Ne şahidinden ne de yazanından.”

El-Meliku’z-Zâhir 676 senesinin Muharrem ayında Dimaşk’ta hayatını kaybetti (Haziran-Temmuz 1277). Yerine on sekiz yaşındaki oğlu el-Meliku’s-Sâid geçti.

¹³³ Angola

Bu sene Kadı Takiu'd-Dīn b. Rāzin, Mısır ve Kahire kadılıklarını birleştirdi. Zira bu zamandan önce Mısır ve Kahire kadılıkları birbirinden ayırıydı.

678 (1279-1280) senesinde el-Meliku's-Sāid iktidardan düşürüldü ve sultanlık etmesi için Kerak'a gönderildi. Fakat aynı sene öldü. Mısır'da yerine henüz yedi yaşında olan kardeşi Bedru'd-Dīn Salamış geçti ve *“el-Meliku'l-Ādil”* soyadını aldı. Sayfu'd-Dīn Kalavun'u kendi Atabek'i tayin etti. Adı sikkenin bir yüzünde basıldı. Her ikisinin de adı hutbede okundu. Recep ayında (Kasım-Aralık 1279) hiç karşı gelmeksizin Salamış tahttan indirildi ve Kalavun sultan oldu. *“El-Meliku'l-Mansur”* lakabını aldı.

679 (1280-1281) senesinde Mısır bölgesinde arife günü büyük dolu taneleri yağdı ve şimşekler çıktı.

680 (1281-1282) senesinde Tatar ordusu Şam'a vardı ve korku saldılar. Sultan onlarla savaşmak için harek etti. Savaş oldu ve büyük bir kıyım meydana geldi. Sonunda zafer Müslümanlar'ın oldu. Allah'a hamd olsun.

688 (1289-1290) senesinde Sultan Trablus şehrini anveten ele geçirdi. Trablus 530 (1135-1136) senesinden bu yana Hristiyanlar'ın elindeydi. Onun ilk fethi Muaviye zamanında olmuştu. Et-Tācu'd-Dīn İbnu'l-Esīr Yemen valisine bununla ilgili müjdeyi veren ve içinde şöyle yazan bir mektup gönderdi: *“Zira o zamanların halifelerinde ve hükümdarlarında nefisleriyle meşgul olmaktan başka bir şey yoktu. Eğlence meclislerinde boğuluyorlardı ve servetlerinin selametini gözetmekteydiler. Ne zaman ki biri savaştan bahsetse, hezimete (giden) yoldan başkasını sormazlardı. Ulaşmaya (çalıştığı yegane) emel rütbe idi. Para ve hutbe ile yetinirlerdi. Fakat*

zenginlikleri yağmalandı, toprakları uçup gitti. Onlardan gasp edilenler çok da önemli değildir. Onlar şu söylenenler gibidir:

‘Eğer ki savaşsınlar, hezimete uğrarsınlar

Eğer ki saldırırlar, geri kaçarsınlar

Ve eğer ki savaşsınlarsa, yağma edilirler.

Ve eğer galip gelirlersen, (diğerleri) galip gelir.

Ta ki Allah dinini savunacak olanı gönderene kadar.

Ve kâfirliği ve onun şeytanlarını (yeryüzünden) kazıyana kadar.’

Kimilerinin söylediğine göre ‘Trablus¹³⁴, Rum lisanında ‘birleştirilmiş üç hisar’ anlamına gelmektedir.”

689 senesinin Zu’l-Kâde ayında (Kasım-Aralık 1290) Sultan Kalavun öldü ve oğlu el-Meliku’l-Eşref Salāhu’d-Dīn Halīl sultan oldu. Halifenin otoritesini yetkin hale getirdi; zira (halifenin otoritesi) babası zamanın da zayıflamıştı. Öyle ki babası halifeden hiç hükümdarlık yetkisi (تقليد الملك) talep etmemişti. Halife, Cuma günü halka bir hutbe okudu ve hutbesinde el-Meliku’l-Eşref’i İslam işlerinden sorumlu tayin ettiğini açıkladı.

Sonra, halife hutbesini bitirince baş kadı Bedru’d-Dīn b. Cemā’a halka namaz kıldırdı. Bundan sonra halife ikinci bir hutbe verdi ve bunda da cihattan ve Bağdat’ın tekrar fethedilmesinin aciliyetinden bahsetti.

691 (1291-1292) senesinde sultan sefere çıktı ve Kalatu’r-Rum’u¹³⁵ kuşattı.

¹³⁴ Tripoli.

¹³⁵ Fırat’ın batı yakasında Birat’ın karşısında bulunan güçlü bir kale. 33 günlük bir kuşatmadan sonra ele geçirildi ve içindeki tüm Ermeni ve Tatarlar öldürüldü. Daha sonra kalenin adı Kaletu’l-Müslimin olarak değiştirildi. (bkz. Jarret, H.S., **History of the Caliphs**, Calcutta, 1881, s. 508)

693 (1293-1294) senesinde sultan Taruca'da¹³⁶ öldürüldü. Yerine henüz dokuz yaşında olan kardeşi Muhammed b. el-Mansur'u sultan yaptılar ve o "*el-Meliku'n-Nāsır*" lakabını aldı. Fakat 694 senesinin Muharrem (Kasım-Aralık 1294) ayında tahttan indirildi ve Ketboğa el-Mansûr sultan oldu ve "*el-Meliku'l-Âdil*" ünvanını aldı.

Bu sene Tatar hükümdarı Hülâgü oğlu Abaka oğlu Argun oğlu Gazan İslâm dinine girdi. Halk buna çok sevindi ve ordusu içinde İslâm yayıldı.

696 (1296-1297) senesinde Sultan Dımaşk'tayken, Laçın sultanlığı gaspetti ve emirler de ona bağlılık yemini ettiler. Onlardan ikisi ona karşı çıkmadı. "*el-Meliku'l-Mansûr*" unvanını aldı ve bu Sefer ayındaydı. Halife ona siyah hil'at bahşetti ve bir yetki fermanı yazdı. el-Âdil, Laçın'ın naibi olarak Sarhad'a gönderildi. Fakat 698 senesinin Cumādāu'l-Âhir ayında Laçın öldürüldü ve Kerak'ta sürgün olan el-Meliku'n-Nāsır Muhammed b. el-Mansûr Kalavun onun yerine geçti ve halife de onu tanıdı. Sonra el-Âdil'i Hama'ya naib tayin etti. El-Âdil, 702 senesinde ölene kadar orada kaldı.

701 senesinin Cemāziyu'l-Evvel ayının on sekizinde, Cuma günü Halife el-Hâkim Allah'ın rahmetine kavuştu (26 Ocak 1302). Onun için kalenin altındaki at pazarında (cenaze) namazı kılındı. Cenazesinde devletin önde gelenleri ve ayanların hepsi, yaya vaziyette hazır bulundu. Seyyide Nefise'nin mezarına yakın (bir yerde) defnedildi. O burada defnedilen ilk halife idi. Ancak (bu yer) bu zamana kadar onların defin yeri olmaya devam etti. Oğlu Ebu Rebî'a' Süleyman'ın halife olmasını salık verdi.

¹³⁶ Nil'in batı kıyısında Kahire ile İskenderiye arasında bulunan bir köy. (bkz. Jarrett, H. S., age., s. 508)

El-Hakim döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: eş-Şeyh İzzu'd-Dîn b. Abdu's-Selâm, el-Alâmu'd-Dîn el-Lurâkî, münzevi Ebu'l-Kâsım el-Kabârî, ez-Zeynu'd-Dîn Hâlîd en-Nabûlûsî, Hafız Ebu Bekr b. Suddî, İmam Ebu Şâme, et-Tacu'd-Dîn b. Binti'l-A'zz, Ebu Hasan b. Adlân, Mecdu'd-Dîn b. Dakîku'l-İd, gramer üstadı Ebu'l-Hasan b. Usfûr, el-Kemâlu'd-Dîn Sallar el-Erbîlî, "*et-Ta'cîz*"ın yazarı Abdu'r-Rahîm b. Yûnas, tefsir ve "*et-Tezkîre*"nin yazarı el-Kurtûbî, Şeyh Cemâlu'd-Dîn b. Mâlik ve oğlu Bedru'd-Dîn, filozofların başı en-Nusayr et-Tûsî, Tatar Hâse, *Mustansiriyye*'nin hazinedarı et-Tâcu'd-Dîn İbn Subâî, el-Burhan b. Cemâa', en-Necmu'd-Dîn el-Kâtibî el-Muntakî, Şeyh Muhyî'd-Dîn en-Nevevî, Hanevî İmamı es-Sadr Suleyman, tarihçi et-Tacu'd-Dîn Muyesser, müfessir el-Kavâşî, et-Takîu'd-Dîn b. Râzin, "*Vefâyâtul-Âyan*"ın yazarı İbn Hallîkan, gramer alimi İbn İyâz, Abdu'l-Halîm b. Teymiyye, İbn Cu'vân, Nasru'd-Dîn b. el-Munîr, el-Necm İbnu'l-Bârîzî, "*Kelam*" ve "*Tesanifu'l-Hilaf*"ın yazarı Burhan en-Nisfî, dilbilimci er-Rızâ eş-Şâtîbî, fizikçiler Şeyhi el-Cemâl eş-Şarîşî en-Nefîsî, gramer alimi Ebu'l-Huseyn İbn Ebu er-Rabîa', "*el-Mahsûl*"un yorumcusu el-İsbahânî, sapkınlara mensup şair el-Afîf et-Tilmisânî, et-Tâc İbnu'l-Furkâh, ez-Zeyn b. el-Murahhâl, eş-Şemsu'l-Cûveynî, el-A'zz el-Fârukî, el-Muhibbu'l-Taberî, et-Takîu'd-Dîn İbn Bintu'l-A'zz, er-Rıza el-Konstantîniyyi, gramer alimi el-Bahâu İbnu'l-Nahâs, "*el-Hattu'l-Mansûb*"un yazarı Yakut el-Musta'sîmî ve geriye kalanlar.

EL-MUSTAKFİ Bİ'LLAH, EBU'R-REBÎ'İ' **(m. 26 Ocak 1302 – 12 Şubat 1340)**

El-Mustakfî bi'llah: Ebur'Rebîi', el-Hâkim bi'Emri'llah oğlu Suleymân.

684 senesinin Muharrem ayının ortasında dünyaya geldi (29 Mart 1285). Devlet meseleleri ve ilimle pek az meşgul oldu. 701 yılının Cemâziyu'l-Evvel ayında babasının ahdi üzerine halife oldu (26 Ocak 1302). Şam ve Mısır'da minberlerden onun için hutbe okundu. Bu müjdeli haber tüm İslam ülkelerine yayıldı. Halifeler el-Kabş'ta ikamet ederlerdi, lakin sultan onları kaleye nakletti ve onlar için ayrı evler tahsis etti.

702 (1302-1303) senesinde Tatarlar Şam'a saldırdı. Sultan, halife ile birlikte onlarla savaşmak için harekete geçti. Zafer onların oldu. Tatarlar çok büyük bir kıyıma uğradılar ve geriye kalanları da kaçtı.

Aynı sene Mısır ve Şam'da çok büyük bir zelzele oldu ve halkın büyük bir kısmı yıkıntılar altında helak oldu.

704 (1305-1306) senesinde Emir Baybars el-Câşnigîr el-Mansûrî, el-Hâkim Camii'ne görevliler ve hocalar tayin etti ve zelzeleden dolayı harap olmasından sonra onu yeniletti. Dört fakih müderrisi kadı tayin etti. Hadis Şeyhi Sâ'du'd-Dîne'l-Hârîsî, Ebu Hayyan ise gramer hocası oldu.

708 (1310-1311) senesinde es-Sultânû'l-Meliku'l-Nâsır Muhammed b. Kalāvun hac amacıyla yola çıktı. Ramazan ayında Mısır'dan ayrıldı ve yanında onu uğrlamak amacıyla bir grup emir de vardı fakat onları geri gönderdi. Kerak'tan geçerken oraya döndü ve onun için bir köprü dikildi. Tam ortasına ulaştığında köprü yıkıldı. Önündekiler kaçtılar. Atı kendisiyle beraber sıçradı ve kurtuldular. Fakat arkasındaki

elli kişi düştü ve dört kişi öldü. Pek çoğu aşağıdaki vadiye (düşmekten dolayı) yara bere içinde perişan oldu. Sultan Kerak'ta kaldı. Sonunda kaçırlılışını içeren bir mektubu Mısır diyarına gönderdi. Mısır'daki kadılar da bunu isabetli gördüler ve sonra şam kadısına gönderdiler. Emirler, şevval ayının yirmi üçünde er-Ruknu'd-Din Baybars el-Cāřnigir'in sultanlığı üzerine bağılılık yemini ettiler¹³⁷. *"El-Meliku'l-Muzaffer"* soyadını aldı. Halife de onu tanıdı ve ona siyah hil'at ve yuvarlak sarık giydirdi. Yetki fermanı siyah kumaşa sarılı olarak şam'a gönderildi ve orada okundu. Başlangıcı şöyledir: *"Rahman ve rahim olan Allah'ın adıyla, (bu ferman) Suleyman'dandır."*

709 senesinin Recep ayında (Aralık-Ocak 1309) el-Meliku'n-Nāsır gücünü yeniden tesis etmek (maksadıyla) geri döndü. Emirlerden bir kısmı da onun bu isteğine yandaş çıktı. şaban ayında Dimaşk'a girdi ve sonra da Ramazan Bayramında Mısır'a girdi ve kaleye çıktı. El-Muzaffer Baybars ise onun varışından bir kaç gün önce bazı yandaşlarıyla kaçtı. Fakat daha sonra yakalandı ve bir kaç sene içinde öldürüldü. El-Alāu'l-Vadāiyyu, en-Nāsır'ın başa geçişine ilişkin şöyle söylemiştir:

"şüpesiz el-Meliku'n-Nāsır'ın kaderi

Parladı güneşin ışığında.

Geri döndü o tahtına,

Aynı Suleyman'ın döndüğü misali."

Bu sene vezir, ehl-i zimmeye¹³⁸ beyaz sarık giyme (zorunluluğunun) geri verilmesini önerdi; zira onlar her sene devlete yedi yüz bin dinar gelir vergisi

¹³⁷ 12 Nisan 1309.

¹³⁸ Müslüman olmayan halk.

ödemekle yükümlüydüler. Fakat Şeyh Takiu'd-Dîn b. Teymiye buna şiddetle karşı çıktı ve (teklif) kabul edilmedi – Allah'a hamd olsun.

Bu sene Tatar hükümdarı (*Olçaytu Han*) Hubend kendi topraklarında rafiziliği yaydı ve hatiblere de hutbelerinde Ali b. Ebu Talib'ten, kendisinin iki oğlundan ve Ehl'i-Beyt'ten başkasından söz etmemelerini emretti. Bu, o 716 (1316-1317) senesinde ölünceye kadar devam etti. Yerine oğlu Ebu Said geçti; adaletle yönetti ve Sünnet'i yeniden tesis etti ve *İki Şeyh'e*¹³⁹ (الشيخين) sonra Osman'a ve sonra da Ali'ye hutbede rıza gösterdi. Fitnenin büyük kısmı (böylece) sustu – Allah'a hamd olsun. O, Tatar hükümdarlarının en hayırlılarından ve tarzı (bakımından da) en güzellerindendi. 736 (1335-1336) senesinde ölene kadar (hükümdarlığına) devam etti. Ondan sonra bir daha birleşemediler. Aksine dört bir yana dağıldılar.

710 (1310-1311) senesinde Nil nehri öyle bir taştı ki böylesi daha önce hiç duyulmamıştı. Pek çok şehir ve çok sayıda insan yitip gitti.

724 (1324-1325) senesinde Nil yine taştı ve üç buçuk ay boyunca yeryüzünü kapladı. Faydasından çok zarar verdi.

728 (1327-1328) senesinde Mekke'de Mescīdu'l-Harāmeyn'in çatısı onarıldı.

730 (1329-1330) senesinde Cuma namazları Beyne'l-Kasreyn'de (bulunan) el-*Medresetu'l-Salīhiyye*'deki Şāfi avlusunda kılındı. Bu, orada kılınan ilk namazdı.

Bu sene Kausûn (tarafından) Zuveyle Kapı'sının dışına inşa ettirilen cami tamamlandı ve hutbe burada okundu. Sultan ve ayanlar da hazır bulundu ve Kadılar Kadısı Celālu'd-Dîn el-Kazvinî hutbe okudu. Daha sonra Fahru'd-Dîn b. Şukār'ın hatipliğe (atanmasına) karar verildi.

¹³⁹ Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer.

733 (1332-1333) senesinde sultan, taş parçalarının (sapanla?) fırlatılmasını, bunu fırlatan yayların satılmasını ve müneccimliği yasakladı.

Aynı sene sultan, Kabe'ye abanozdan, üzeri gümüş plakalarla kaplı ve 35.300 (?)¹⁴⁰ kûsür ağırlığında bir kapı yaptırmak istedi. Bābu'l-Atīk'i söktürdü ve onu (üzerindeki) plakalarla birlikte Benū Şeybe aldı. Üzerinde Yemen hükümdarının adı yazılı idi.

736 (1335-1336) senesinde sultan ve halife arasında bir olay meydana geldi; halife tutuklandı ve kuleye hapsedildi. Sultan onu halkla görüşmekten men etti. Sonra 737 senesinin Zî'l-Hicce ayında (*Temmuz-Ağustos 1337*) onu Kus'a sürdü. Onlara (yaşamaları için) yeterli olan şeyleri (almalarına) izin verdi, çocukları ve ailesi, yaklaşık yüz kişi kadarlardı – şüphesiz ki Allah'tan gelip O'na geri döneceğiz. El-Mustakfi 740 senesinin Şaban ayında (Şubat-Mart 1340) ölene kadar Kus'ta kaldı ve orada defnedildi. Elli yaşının üzerindeydi.

İbn Hacer el-Askalānî'nin "*ed-Durretu'l-Kāmine*" adlı eserinde belirttiğine göre el-Mustakfî faziletli, cömert, çok güzel bir hat (sanatına sahip), cesur, çevgende ve taş fırlatmakta yetenekliydi. Ulema ve yazarlarla oturumlar düzenlerdi ve onlara karşı eli çok açıktı. Halifeliği boyunca minber üzerinden hutbe verdi. Hatta Kus'ta ikamet ettiği ve hapis olduğu zamanlarda dahi (buna devam etti.) Başlangıçta onunla Sultan'ın arası çok iyiydi. Sultanla birlikte sahaya çıkar ve onunla beraber top oynardı. Kardeş gibiydiler. Aralarındaki bu hadisenin sebebi ise sultana bir şikayet yazısı götürülmesi ve (bu yazının) halifenin el yazısı ile yazılmış olmasıydı. İçinde de, sultanın cihad meclisinde hazır bulunması gerektiği yazılıydı. Sultan buna çok

¹⁴⁰ Burada ağırlık birimi verilmemiştir. Eserin İngilizce tercümesinde muhtemelen *ons* (1 Ons = 28.35 gram) olabileceği belirtilmiştir. (bkz. H. S. Jarrett, "*History of the Caliphs*", Calcutta, 1881, s. 512)

sinirlendi ve halifenin Kus'a sürülmesini emretti. (Fakat yine de) ona Mısır'dakinden çok daha fazla lüksü ve ikramı bahşetti.

El-Mustakfî döneminde ulemadan hayatını kaybedenler: Kadılar Kadısı Takiu'd-Din b. Dakîku'l-Âdil, Şâfi Şeyhi Şeyh Zeyn'u-Dîn el-Fârîkî, en-Nevevî'nin ölümünden bu güne kadar (eğitim görevini) üstlenen Dâru'l-Hadis Şeyhi ve ondan sonra da (aynı görevi üstlenen) Sadru'd-Dîn b. el-Vekîl, eş-Şerifu'l-Fuzârâ, es-Sadr İbnu'z-Zerîr b. el-Hasîb, Hafız Şerefu'd-Dîn Dimyâtî, *"el-Havâ"*nın yorumcusu ez-Ziyâu'l-Tûsî, *"el-Hidâyâ"*nın yorumcusu Hanefî eş-Şemsu'l-Surûcî, zamanının Şâfi İmâmı Necmu'd-Dîn İbnu'r-Rifâi, Hâfız Sâ'du'd-Dîn el-Harîsî, Mekkeli hadis alimi el-Fahru'n-Nûrî, Hanefîlerin önde gelenlerinden er-Râşid b. el-Muallîm, Şâfi Şeyhi es-Sadr b. el-Vekîl, el-Kemâl b. el-Şârişî, et-Tâc et-Tebrîzî, el-Fahr b. Bint Ebu Sa'âd, Hanefî Şeyhi eş-Şems b. Ebu'l-İzz, Mekke İmamı er-Rızâ et-Taberî, eş-Şâfi Ebu't-Tâna, Mahmud el-Urmâvî, Şeyh Nûru'd-Dîn el-Bekrî, İmam en-Navâvî'nin talebesi el-Alâ b. el-Attâr, İbnu'l-Hacîb'in *"Muhtasar"* adlı eserinin yorumcusu ve Kuran müfessiri yazarı eş-Şemsu'l-İsfahânî, altın ustası ve Kuran okuyan Şeyhlerin sonuncusu et-Tâkî, eş-Şihâb Mahmûd, Şâfi Şeyhi el-Cemâl b. Mutahhâr, el-Kemal b. Kadî Şahba, *"Cevâhîru'l-Bahr"*ın yazarı en-Necm el-Kumûlî, el-Kemal b. Zemlekânî, Şeyh Takiu'd-Dîn b. Teymiye, *"eş-Şâtibîyye"*nin müfessiri İbn Cabbâr, *"et-Tenbiye"*nin müfessiri en-Necmu'l-Bâlîsî, Şâfi Şeyhi Burhan el-Fuzârâ, *"el-Havâ"*nın müfessiri el-Konevî, *"el-Cemîu'l-Kebîr"*ın müfessiri ve Hanefîlerden el-Fahru'd-Dîn et-Turkmenî, Hama valisi ve pek çok eserin yazarı el-Mâlik el-Mueyyed, Şeyh Ebu'l-Abbâs el-Mursî'nin talebesi Şeyh Yakût el-Arşî, el-Burhan el-Cabbârî, el-Bedr b. Cemâa', et-Tâc b. Fakahânî, el-Feth b. Seyyîdî'n-Nâs, el-Kutbu'l-Halebî, ez-Zeyn el-Kinânî, Kadî Muhyî'd-Dîn b.

Fazla'llah, er-Rukn b. el-Kavāī, ez-Zeyn b. Murhīl, eş-Şeref b. el-Bārīzī el-Celāl el-Kazvīnī ve diğerleri.

KAYNAKÇA

1. Berktay, H., **Cumhuriyet İdeolojisi ve Fuad Köprülü**, İstanbul, Kaynak Yayınları, 1983
2. Barthold, V. V., **Moğol İstilasına Kadar Türkistan**, Ank., TTK, 1990
3. Black, J., **World History Atlas** (Second Edition), London, 2005
4. Brockelmann, C., **İslâm Ulusları ve Devletleri Tarihi**, çev. Neşet Çağatay, Ank., TTK, 1992
5. Cahen, Cl., **La Turquie Pré-Ottomane**, Paris, 1968; Türkçe terc. Yıldız Moran, **Osmanlılardan Önce Anadolu'da Türkler**, İst., E Yayınları, 1994
6. **Cambridge Advanced Learner's Dictionary** (Second Edition), Cambridge University Press, 2005
7. Delilbaşı, M., “**Selânik ve Yanya'da Osmanlı Egemenliğinin Kurulması**”, **Belleten**, cilt 199, 1987, s. 75
8. Demirkent, I., **Haçlı Seferleri** (ikinci Baskı), İstanbul, Dünya Yayınları, 2004
9. Doniach, N. S., **The Concise Oxford English-Arabic Dictionary**, Oxford University Press, 1982
10. Erdem, İ., **Ak-Koyunlu Devleti Tarihi**, Ank., Birleşik Kitabevi, 2007
11. Geofroy, E., “**Al-Suyûtî**” adlı madde, **Encyclopedia of Islam** (New Edition), Leiden, Brill, 1997, c. IX, s. 913-916
12. Gibb, H.A.R., “**Tārīkh**” adlı madde, **Encyclopedia of Islam** (New Edition), Leiden, Brill, 1997, c. X, s. 257-302
13. Günaltay, Ş., **İslâm'da Tarih ve Müverrihler**, İst., 1342

14. Jarrett, H. S., **History of The Caliphs**, Calcutta, Asiatic Society, 1881
15. Köymen, M. A., **Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi** (cilt 1), Ank., TTK, 2000
16. Lane, G., **Early Mongol Rule in Thirteenth Century Iran**, Lon., 2003
17. Merçil, E., **Müslüman Türk Devletleri Tarihi** (4. Baskı), Ank., TTK, 2000
18. Mutçalı, S., **Arapça-Türkçe Sözlük**, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 1995
19. Mutçalı, S., **Türkçe-Arapça Sözlük**, İstanbul, Dağarcık Yayınları, 2004
20. Mutçalı, S., **İngilizce-Türkçe-Arapça Sözlük**, İst., Dağarcık Yayınları, 2001
21. Ostrogorsky, G., **Geschichte des byzantinischen Staates**, München, 1963;
Türkçe terc. F. Işıltan, **Bizans Devleti Tarihi**, Ankara, TTK, 1980
22. **Oxford Dictionary of English**, Second Edition, Oxford University Press, 2005
23. Sümer, F., **Oğuzlar (Türkmenler)**, İst., Türk Dünyası Araş. Vakfı, 1999
24. Şeşen, R., **İslâm Coğrafyacılarına Göre Türkler ve Türk Ülkeleri**, Ank., TTK,
2001
25. Tosh, J., **The Pursuit of History**, London, 1984; Türkçe terc. Özden Arıkan,
Tarihin Peşinde, İst., Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2008
26. Turan, O., **Doğu Anadolu Türk Devletleri Tarihi**, İst., Boğaziçi Yayınları, 2001
27. Turan, O., **Selçuklular Zamanında Türkiye**, İst., Ötüken Yayınları, 2004
28. Turan, O., **Selçuklular ve İslâmiyet** (6. Baskı), İst., Ötüken Yayınları, 2005
29. Turan, Ş., **Türkiye-İtalya İlişkileri I**, Ank., Kültür Bakanlığı Yay., 2000
30. Sevim, A.- Merçil, E., **Selçuklu Devletleri Tarihi**, Ankara, TTK, 1995
31. Sibt, İbnu'l-Cevzi (ed. Sevim, Ali), **Mir'atu'z-Zaman fi Tārīhi'l-Ayan**, Ank., TTK,
1968
32. Suyûtî, Celâleddîn Hudayrî, **Tārīhu'l-Hulafa**, Kahire, Kubrâ el-Ticari, 1964

ÖZET

Bu çalışmamızda, Suyûtî'nin yazımını 1505 yılında bitirdiği ve Hz. Muhammed'in ölümünden itibaren tüm halifelerin tarihlerini sırasıyla ele aldığı "*Tarihu'l-Hulafa*" adlı eserinin Selçuklularla ilgili bölümlerini inceledik. Bunun yanı sıra, Suyûtî'nin hayatına ve eserlerine de kısaca değindik.

Bu eserinde Suyûtî, özellikle Halife el-Kâim bi'Emri'llah (m. 1031-1075) döneminden itibaren Büyük Selçuklular'dan haber vermekte ve onların Abbâsi Hilâfet Devleti ile olan ilişkilerinden bahsetmektedir. Burada ön plana çıkan, Tuğrul Bey'in Halife el-Kâim bi'Emri'llah ile olan ilişkisi ve onu Buveyhiler'in baskısından kurtararak tekrar Hilâfet'in başkenti olan Bağdat'a iade edilmesini sağlamasıdır. Tuğrul Bey'in Halife el-Kâim bi'Emri'llah'ın kızı ile evlenmesinden de bahsetmektedir. Tuğrul Bey'in ölümünden sonra ise, kısa da olsa Çağrı Bey, Sultan Alp Arslan, Sultan Melik Şah, Vezir Nizamu'l-Mülk, Sultan Sancar ve Sultan Mesud gibi önemli Selçuklu sultanlarına da değinmiştir. Nured'Dîn Zengi'ye ise oldukça yer vermiş fakat ona Selçuklu liderlerine davrandığı kadar sert ya da acımasız davranmamıştır.

Suyûtî'ye göre Allah'a ulaşmanın tek yolu, O'nun Peygamberi Hz. Muhammed'in Sünnet yolunu takip etmektir. Bu sebeptendir ki Suyûtî, Abbâsi Hilâfeti'ni Sünnet'in ve İslam hukukunun yer yüzündeki tek meşru temsilcisi olarak kabul etmektedir. Abbâsiler'in karşısına çıkan, onların egemenliğini tehdit eden ya da otoritelerini kısıtlayan tüm siyasi güçlere karşı çıkması ve onları açık bir şekilde yermesinin de

temel nedeni budur. Bu yüzden, onun, sadece Selçuklular'a ya da Türkler'e karşı sert davrandığı söylemek haksızlık olacaktır.

Selçuklu Türkleri'nin yanı sıra, Suyûtî eserinin pek çok yerinde Selçuklu öncesi Türkler'e de yer vermektedir. Bunlarla ilgili önemli noktaların çevirisi tezimizin sonundaki ekler bölümünde verilmiştir. Bunun yanı sıra, ekler bölümünün son parçası olarak orijinal metin sunulmuştur.

EK 1

SUYŪTİ'NİN “TARİHU'L-HULAFÂ” ADLI ESERİNDE GEÇEN SELÇUKLU ÖNCESİ TÜRKLERE İLİŞKİN ALINTILAR

- Halife el-Mu'tasım bi'llah (m. 833-842) döneminden Türkler'e ilişkin alıntılar:
 - ❖ *“Diğerlerinin dile getirdiğine göre, el-Mu'tasım, divana Türkleri kabul eden ilk halifeydi. Mu'tasım, Acem meliklerini taklit ederdi ve onların geleneklerini benimserdi. Türk gulamlarının kalabalıklığı on bine ulaşmıştı.”*¹⁴¹
 - ❖ *“220 (835-836) senesinde el-Mu'tasım Bağdat'tan ayrıldı ve Surre Men Rā'yı”*¹⁴²
kurdu. Bunun nedeni Türkleri tedarik etmekte özen göstermesiydi. El-Mu'tasım, onların satın alınmaları için Semerkand'a, Fergana'ya ve civar ülkelere (elçiler) gönderdi ve onlar üzerine bol bol para sarf etti. Onları altın kuşaklar ve çeşitli elbiselerle kuşattı. Türkler Bağdat'ta (istedikleri gibi) at koşturuyorlardı ve halkı tedirgin ediyorlardı. Onlar yüzünden şehir darlık içine düştü. Bu yüzden Bağdat halkı el-Mu'tasım'ın etrafında toplandı ve ona şöyle söylediler: ‘Eğer ordunla birlikte bizden ayrılmazsan seninle savaşıyoruz.’ Bunun üzerine el-Mu'tasım şöyle sordu: ‘Benimle nasıl savaşacaksınız?’ Şöyle cevap verdiler: ‘Sihirli oklarla.’ El-

¹⁴¹ Bkz. Suyûtî, **Tarihu'l-Hulafa**, s. 335.

¹⁴² “Samarra” olarak bilinmektedir ve Bağdat'ın kuzeyinde, Dicle'nin doğu kıyısı üzerinde yer alır. 836 yılından 892 yılına kadar Abbâsiler'in başkenti olmuştur. Yeni kurulan bu şehir, eski yerleşim yerlerinin üzerine temellendirilmiştir ve etrafı surla çevrili değildir. Şehir, merkezde yer alan saray ve cami gibi yapılar etrafında kümelenen kantonal bir yapıya sahiptir. Şehrin yarış pisti gibi lüks sayılabilecek eğlence yapıları içerdiği bilinmektedir. El-Mutevekkil, şehrin kuzeyine “Ca'feriyye” olarak bilinen mahalleyi inşa ettirmiştir. (Bkz. ed. Black, Jeremy, **World History Atlas**, London, 2005, s. 56, “Samarra” adlı madde.)

*Mu'tasım şöyle cevap verdi: 'Ben de buna karşı (çıkabilecek) bir güç yoktur.' Bu yüzden 'Surre Men Rā' şehrini inşa ettirdi ve oraya taşındı.'*¹⁴³

- **Halife el-Vāsık bi'llah döneminden (m. 842-847) Türkler'e ilişkin alıntılar:**

- ❖ *"228 (842-843) senesinde Eşnas et-Türkî'yi sultanlığa atadı ve ona mücevherli bir kuşak ve bir taç giydirdi. Öyle sanıyorum ki o, sultan atayan ilk halifedir ve şüphesiz ki, onun babasının döneminde Türkler'in sayısı çok artmıştır."*¹⁴⁴

- **Halife Musta'in bi'llah döneminden (m. 862-866) Türkler'e ilişkin alıntılar:**

- ❖ *"Vāsıf ve Bugā'nın el-Mutevekkil'i öldüren Bāgır et-Türk'ü öldürmeleri üzerine, Türkler el-Musta'in'i dışladılar. El-Musta'in Bugā ve Vāsıf'ın yanında iktidarını hükmedemez oldu. Hatta, bununla ilgili şöyle söylenmektedir:*

"Kafeste bir halife

Vāsıf ve Bugā arasında

Ona ne söyleyeceğini söylüyorlar

Adeta bir papağanın konuşması gibi."

Türkler'in onu dışlamasından dolayı korktu ve Samarra'dan Bağdat'a çekildi.

Bunun üzerine, ona özürlerini ve bağlılık kararlarını iletiler ve geri dönmesini

istediler. Lakin, o bunu kabul etmedi. Bu yüzden hapishaneye gittiler, el-Mu'taz

bi'llah'ı serbest bıraktılar ve ona biat edip el-Musta'in'i (halifelikten) düşürdüler.

Sonra, el-Mu'taz el-Musta'in'le savaşmak için büyük bir ordu hazırladı, fakat

Bağdat halkı el-Musta'in ile birlikte (savaşmak için) istekli hale geldi ve iki taraf

arasında bir çok çatışma oldu. Çatışmalar aylarca sürdü ve çok kan döküldü.

Fiyatlar yükseldi ve karışıklıklar çoğaldı. El-Musta'in'in davası zayıf düştü.

¹⁴³ Bkz. Suyûtî, age., s. 336

¹⁴⁴ Bkz. Suyûtî, age., s. 340

Böylece, el-Musta'în'in (iktidardan) çekilmesi üzerine bir barış arayışına girdiler. Bunun için Kadı İsmâil ve diğerleri kesin şartlı bir karar verdiler ve el-Musta'în 252 (866-867) senesinin başında halifelikten çekildi. Kadı ve diğerleri de buna tanıklık ettiler. El-Musta'în Vâsıt'a gönderildi ve dokuz ay boyunca orada asil bir mahpus olarak hapsedildi. Fakat, sonra (yine) Samarra'ya gönderildi. El-Mu'taz, Ahmed b. Tolun'u el-Musta'în'i yakalayıp öldürmesi için gönderdi, fakat Tolun şöyle söyledi: "Ben halife evlatlarını öldürmem." O da bunun üzerine mabeyincisi Saîd'i (bu işi yapması için) kışkırttı. Saîd aynı yılın Şevval ayının üçünde¹⁴⁵ onun boğazını kesti. El-Mustain otuz bir yaşındaydı."¹⁴⁶

- **Halife el-Mu'taz (m. 866-869) döneminden Türkler'e ilişkin alıntılar:**

- ❖ "El-Mu'taz, kardeşi el-Mueyyed'i velayet ahdinden mahrum bıraktı. Onu dövdürdü ve hapsetti. El-Mueyyed bir kaç gün içinde öldü. El-Mu'taz onu öldürttüğünü ya da bunu ince bir şekilde sağladığını düşüncelerinden çekindiği için kadıları huzuruna çağırttı ve tanıklıklarını istedi. Bu yüzden, Mueyyed'in vücudunda (darb) izi bulunmadı. El-Mu'taz Türkler'in yanında tüm gücünü yitirdi. Öyle ki, halkın önde gelenlerinden bir grup şöyle demek için onun huzuruna vardılar: "Ey Emiru'l-Mu'minîn! Bize rızkımızı ver de Vâsıf oğlu Sâlih'i öldürelim." Fakat, el-Mu'taz ondan korktu ve onların arasında paylaştırmak için annesinden para istedi. Lakin, annesi çok aç gözlüydü ve onu reddetti. Öyle ki, hazine dairesinde hiç bir şey kalmamıştı. Bunun üzerine, Türkler onu devirmek için bir araya geldiler ve Sâlih b. Vâsıf ve Muhammed b. Bugâ da onlara katıldı. Silah kuşandılar ve halifenin sarayına gittiler. El-Mu'taz'a dışarı çıkıp yanlarına

¹⁴⁵ 20 Ekim 866.

¹⁴⁶ Bkz. Suyûtî, age., s. 358

gelmesini söylediler. El-Mu'taz onlara şöyle cevap verdi: "Henüz ilaç aldım ve güçsüzüm." Bunun üzerine, bir grup onun üstüne yürüdü ve onu ayaklarından sürüklediler. Onu sopalarla dövdüler ve bir gün boyunca kızgın güneşin altında bıraktılar. Sonra "iktidarından çekilceksin" diyerek yüzünü tokatladılar. Daha sonra, Kadı İbn Ebu Şavārib'i ve (bir çok) tanığı çağırırlar ve onu iktidardan düşürdüler. Sonra, Bağdat'tan halifenin sarayına –ki o sırada Samarra'daydı– el-Vāsık'ın oğlu Mahmûd'u çağırırtılar. Çünkü, el-Mu'taz onu Bağdat'a göndermişti. El-Mu'taz Hilāfet'i ona bıraktı ve ona biat etti. Tahttan çekilmesinden beş gece sonra bir kalabalık el-Mu'taz'ın etrafını kuşattı. Onu bir hamama kapattılar. Yıkanınca susadı, lakin ona su vermediler. Sonra, onu dışarı çıkarttılar ve ona kar suyu verdiler. İçti ve öldü. Bunlar 255 senesinin şerefli Şaban ayında meydana geldi (Temmuz-Ağustos 869). Annesi Kabīha önce gizlendi fakat sonra Ramazan'da ortaya çıktı ve Sālih İbn Vāsıf'a büyük miktarda mülk verdi ki, bunların arasında bir milyon üç yüz bin dinar, bir sandık dolusu zümrüt, bir sandık dolusu iri taneli inci, bir çok kızıl yakut ve başka bir çok şey vardı. Sandıkların değeri iki milyon dinardı. İbn Vāsıf bunu görünce şöyle dedi: "Allah sana lanet etsin! Yanında bu kadar (mal) varken elli bin dinar için oğlunu ölüme terk ettin." Hepsini aldı ve Kabīha'yı Mekke'ye sürdü ve el-Mu'temid'in iktidarına kadar orada kaldı. Daha sonra, el-Mu'temid ona Samarra'ya gönderdi ve 264 senesinde öldü.¹⁴⁷

¹⁴⁷ Bkz. Suyûtî, age. s. 360.

EK 2

METNİN ORJİNALİ

